

nummer 3 april/mei 2001

TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING

VAN DOCENTEN IN GESCHIEDENIS EN

STAATSINRICHTING IN NEDERLAND (VGN)

KLEIO

**Hollanditis:
een kerngezonde
ziekte**

**Geheimen van de
meerkeuzevraag**

**Klassegerek:
goed voor
leerling en
docent**

**De Tweede
Wereldoorlog:
boeken of
museum?**

Algemeen Bestuur

Kees Weltevrede

voorzitter (KNHG, Stichting Euroclio/VGN)
Dubbeldamseweg Zuid 350,
3312 KT Dordrecht.
Tel. 078 - 6390 699.
Fax 078 - 6399 001
E-mail: c.weltevrede@wxs.nl

Jetty Keijzer

vice-voorzitter (Commissie Havo/Vwo, Platform VVVO)
Archipel 31-01,
8224 HC Lelystad.
Tel. 030-235471,
E-mail: Keijzer7@cs.com

Loek Janssen

secretaris
Ananasstraat 1,
6543 ZH Nijmegen.
Tel. 024 -373 4800.
E-mail: janssen.scholten@freeler.nl

Herry Groothuis

(Commissie Pabo, Commissie Basisvorming Vmbo, SLO)
Groen van Prinstererweg 11,
3731 HA De Bilt.
Tel. 030 - 2713 204.
E-mail: h.groothuis@worldonline.nl

Renée Schreuder

(Beheer VGN-website, Commissie Volwassenen-educatie, Kleio)
Couwenhoven 46-01,
3703 EM Zeist.
Tel. 030 - 6959 506.
E-mail: srd@wxs.nl

Johan Raven

penningmeester (Didactiek- en activiteitencommissie, RAD)
Kinkhoorn 8, 9051 MJ Stiens.
Tel. 058-2574 050.
johanraven@hetnet.nl

Administratie VGN:

Juliana van Stolberglaan 41,
2595 CA Den Haag.
Tel/fax 070-385 3669.
E-mail: lieke@euroclio.nl

VGN-site: <http://home.wxs.nl/~srd/vgn.htm>

Hier is ook een brievenbus.

VGN-giro: 128701 t.n.v.

Penningmeester VGN,
Den Haag.

Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staats-inrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. Wilt u lid worden? Neem contact op met de administratie. Aanmelding is ook mogelijk via de VGN-site.

Contributies:

- Bij bezoldiging t/m f100,- HOS-schaal 10.6
- Bij bezoldiging vanaf f125,- HOS-schaal 10.7
- VMBO-docent f 70,- drie of meer vakken
- Baan van minder f 85,- dan 16 uur
- Kennismakingslid f 50,- (alleen voor studenten)
- Buitengewone leden, f 90,- pensioen, VUT
- Partnerlidmaatschap f150,-

Abonnement:

- Binnenland f125,50
- Buitenland, f145,- binnen Europa
- Buitenland, f155,- buiten Europa
- Losse nummers f 15,- incl. verzendkosten

Van de redactie

Op het moment dat u dit nummer van *Kleio* onder ogen krijgt, is de voorjaars-vakantie wellicht al voorbij, en is er voldoende energie opgespaard voor de laatste ronde van het schooljaar, met daarin de voor veel geschiedenisleraren vaste ingrediënten van de mei-maand: de laatste beschietingen in de eindexamenklassen, het centraal schriftelijk examen – de eerste echte vuurproef voor de tweede-fasedidactiek op de havo! – de normbesprekingen op 30 mei, en dan hebben we nog de rest van de klassen waarin de programma's gewoon doordraaien.

Bovendien: voor wie na lezing van het artikel 'De Rooy geknipt en geschoren' de kriebels voelt om ook mee te praten over het veelbesproken rapport, bestaat daartoe op 17 mei in Utrecht de laatste gelegenheid: zie hiervoor de *Kleio*-krant en de VGN-website! Hopelijk loopt het storm.

Dit nummer bevat verder een keur aan artikelen, onder meer een zeer informatieve bijdrage over de ziekte Hollanditis (alweer twintig jaar geleden, dus echt geschiedenis!), een artikel over meerkeuzevragen van onze tweevoudige geschiedenisquiz-finalist Stefan Boom, en een interview over de digitale toekomst van het geschiedenisonderwijs. Voor elk wat wils dus.

Wij wensen onze lezers veel inspiratie toe. Reacties zijn altijd welkom.

Jan van Oudheusden

Redactie

Jan van Oudheusden,

voorzitter, Massenetstraat 21,
5144 WP Waalwijk.
Tel. 0416 - 33 74 30.
E-mail: jan.oudheusden@wxs.nl

Carla van Boxtel,

Langemeijerstraat 13,
5473 GS Heeswijk-Dinther.
Tel. 0413 - 29 29 96.
E-mail: c.vanboxtel@fss.uu.nl

Marijke Meuwissen,

Simplonbaan 17,
3524 BG Utrecht.
Tel. 030 - 273 1670.
E-mail: marijke.meuwissen@hccnet.nl

Maria van Haperen,

Korte Kerkstraat 14,
5524 AX Steensel.
Tel. 0497 - 517573.
E-mail: vanHaperen@compuserve.com

Huib Oattes,

Roerdomp 80,
3641 TK Mijdrecht.
Tel. 0297 - 28 11 97.
E-mail: hfoattes@wxs.nl

Stefan Boom,

Albrechtlaan 28,
1404 AL Bussum.
Tel. 035 - 694 87 42.
E-mail: stefanbo@worldonline.nl

Cees Bol,

Fazantenkamp 387,
3607 XC Maarssenbroek.
Tel. 0346 - 56 57 12
E-mail: cbol@worldonline.nl

Hans Moors,

Groenewoudseweg 50,
6524 VB Nijmegen.
Tel. 024 - 328 14 36.
E-mail: Yvon.Siebelink@edu.han.nl

Hans Pols, secretaris,

Van Aerssenstraat 140,
2582 JT Den Haag.
Tel. 070 - 3501 380.
E-mail: j.pols@penta.nl

Tineke Bogaerts,

eindredactie,
Omloop-West 9,
3402 XM IJsselstein.
Tel. 030 - 688 35 76
Fax 030 - 688 84 59
E-mail: c.bogaerts@hccnet.nl

ISSN 0165-6449

Wilt u artikelen voor *Kleio* toesturen aan de secretaris van de redactie.

Berichten voor de *Kleio*krant, aktualiteiten, mededelingen van commissies, aankondigingen en dergelijke kunnen naar de eindredacteur.

Neem voor informatie over adverteren in *Kleio* contact op met de eindredacteur.

In dit nummer

- 2 *Nederland en het NAVO-dubbelbesluit, 1979 - 1986*
Kerngezond met Hollanditis
Remco van Diepen
De vredesbeweging in Nederland beleefde begin jaren tachtig mooie momenten met grote demonstraties in Amsterdam en Den Haag en een volkspetitionnement dat door 3,7 miljoen mensen werd ondertekend. De SS-20 raket, een kernwapen voor de middellange afstand, zou op grote schaal in West-Europa geplaatst gaan worden.
- 8 *Museumnieuws*
Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944 - 1945
Hans Moors
Nieuwe accenten leiden tot een ander verhaal over oorlog en bezetting.
- 13 *Naar aanleiding van de Grote Geschiedenis Quiz*
Meerkeuzevragen
Stefan Boom
- 18 *De Gouden Kom*
Een nieuwe opzet van de les
Ad Oostveen
Bij een goed onderwijsleergesprek komen leerling én docent aan hun trekken. Hoe pak je dat aan?
- 20 *Is er een digitale toekomst voor het geschiedenisonderwijs?*
Gesprek met Albert van der Kaap
Cees Bol en Huub Oattes
- 24 *Impressies van de VGN-jaarvergadering*
De Rooy geknipt en geschoren
Kleioeditie

En verder

- 31 *Levensverhalen van verzetsmensen*
- 35 *Boeken*
- 39 *Kleioeditie*

Op 17 mei organiseert de VGN een grote veldraadpleging in Utrecht over het rapport van de commissie-De Rooy. Geef je tijdig op!!! Zie voor informatie de Kleioeditie achter in dit nummer en de website van de VGN.

Nederland en het NAVO- dubbelbesluit, 1979-1986

Remco van Diepen

Kerngezond met Hollanditis

In december 1979 kwamen de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van de lidstaten van de NAVO bijeen in Brussel. Daar kwamen zij tot het beruchte dubbelbesluit, dat Europa begin jaren tachtig op zijn grondvesten deed schudden. Het besluit hield in dat de NAVO haar kernwapenarsenaal in West-Europa zou moderniseren, met als gevolg dat in Nederland, België, Groot-Brittannië, West-Duitsland en Italië in totaal 572 nieuwe kernwapens voor de middellange afstand zouden worden geplaatst.

Door het dubbelbesluit van december 1979 werd de modernisering van het kernwapenarsenaal in West-Europa een feit. Het besluit werd door de NAVO gepresenteerd als een reactie op de uitbreiding van het nucleaire arsenaal van de Sovjet-Unie met de SS-20, een kernraket voor de middellange afstand. De NAVO bood het Oostblok dan ook tegelijkertijd aan om over wapenbeheersing te onderhandelen. De ideale uitkomst van die onderhandelingen was volgens de NAVO de ontmanteling van alle SS-20 raketten. In ruil voor de belofte van de Sovjet-Unie hiertoe over te gaan, zou de NAVO het moderniseringsbesluit intrekken.

Voor Nederland had het dubbelbesluit als consequentie dat hier 48 kruisvluchtwapens gestationeerd zouden worden. Dit vooruitzicht zou tot buitengewoon emotionele reacties leiden. Diverse vredesorganisaties, het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) voorop, kwamen tegen de plaatsing van nieuwe kernwapens in het geweer. In 1981 en 1983 zetten de gezamenlijke vredesor-

ganisaties enorme demonstraties op touw, waaraan honderdduizenden manifestanten deelnamen. In 1985 organiseerde het Comité Kruisraketten Nee een volkspetitionnement tegen de plaatsing van kruisvluchtwapens, dat door 3,7 miljoen Nederlanders werd ondertekend. Het moderniseringsbesluit leidde bovendien tot felle en emotionele discussies in politieke partijen, kerken, vakbonden en pers. Er brak in feite een soort godsdienstoorlog uit, die Nederland tot op het bot verdeelde.

De Nederlandse vredesbeweging slaagde erin de besluitvorming rond de plaatsing van de nieuwe kernwapens ingrijpend te beïnvloeden. Van de grote politieke partijen schaarde alleen de VVD zich achter het besluit van de NAVO. D'66 en PvdA verklaarden zich, na de nodige interne strubbelingen, tegen het stationeren van kruisvluchtwapens in Nederland. De enige grote partij die niet tot een duidelijk standpunt kon komen was het CDA. Christelijke vredesorganisaties als het

Dr. Remco van Diepen is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

IKV en Pax Christi hadden nogal wat aanhang in de Nederlandse kerken. Deze situatie vormde voor het CDA lange tijd aanleiding zich niet onduidelijk over het plaatsingsbesluit uit te spreken. Bovendien was de CDA-fractie in de Tweede Kamer zelf diep verdeeld over het kernwapenvraagstuk.

Vanwege de verwarring in christen-democratische kring kon Nederland jarenlang geen definitief besluit nemen over het plaatsen van de kruisvluchtwapens. Reeds in december 1979 liet premier Dries van Agt weten dat de regering een 'voorbehoud' bij het dubbelbesluit had gemaakt. Dit hield in dat de regering het weliswaar eens was met de motivatie ervan, maar dat zij de daadwerkelijke stationering van nieuwe kernwapens in Nederland liet afhangen van de resultaten van de Amerikaans-Russische onderhandelingen over wapenbeheersing.

In de eerste helft van de jaren tachtig werd het definitieve plaatsingsbesluit nog enkele malen uitgesteld. Pas in november 1985 hakte het eerste kabinet-Lubbers de knoop door. Aangezien de Amerikaans-Russische besprekingen tot op dat moment vruchteloos waren gebleven, stemde de regering in met de plaatsing van de 48 kruisvluchtwapens.

De commotie rond het dubbelbesluit kreeg twee jaar later alsnog een happy end. Ronald Reagan, de president van de VS, en Michael Gorbatsjov, de secretaris-generaal van de Communistische Partij van de Sovjetunie, tekenden in december 1987 een akkoord dat voorzag in de verwijdering van alle Amerikaanse en Russische middellange afstandswapens uit Europa en dus ook uit Nederland.

Het aarzelende optreden van de Nederlandse regering en het nucleaire pacifisme van grote delen van de bevolking hadden belangrijke internationale consequenties. Nederland, dat zich jarenlang had gekoesterd in de prettige warmte van het NAVO-huisgezin, werd in korte tijd het zwarte schaap van de familie.

De vredesdemonstranten hadden uiteraard geen bezwaren tegen een dergelijke status. Een enquête die werd gehouden onder de deelnemers aan de demonstratie van 1981, toonde aan dat 47 procent van hen *hoe dan ook* tegen de voortzetting van het NAVO-lidmaatschap was. Mocht het dubbelbesluit niet worden teruggedraaid, dan

zou zelfs 70 procent van de demonstranten de voorkeur geven aan het verlaten van de NAVO.

De gebeurtenissen in Nederland wekten in NAVO-kringen grote irritatie. Vanuit NAVO-perspectief was het immers van het allergegrootste belang dat het Westen een eensgezinde indruk maakte tegenover het Oostblok. Dit streven werd uiteraard gefrustreerd indien Nederland dwars bleef liggen. Bovendien kon een eventueel Nederlands besluit af te zien van plaatsing een steun in de rug vormen van de tegenstanders van het moderniserings-

besluit elders, in het bijzonder in West-Duitsland. Nederland dreigde andere landen te besmetten met zijn Hollanditis, waarschuwde de Brits-Israëlische historicus Walter Laqueur. De vredesactivisten daarentegen voerden spandoeken mee met teksten als 'Dutch disease is better for peace' en 'Kerngezond met Hollanditis'.

Te lief voor oorlog?

Het is de vraag hoe de snelle opkomst van de Nederlandse vredesbeweging en de massale aanhang die zij zich wist te verwerven moeten worden verklaard. De analyse van Laqueur is

Op 21 november 1981 werd in Amsterdam de grote Vredesmanifestatie gehouden. Het Amsterdams Fotografenkollectief legde de dag van 's morgens vroeg tot 's avonds laat vast in het fotoboek 'Nederland zegt NEE!'

Literatuur

- H.J.G. Beunders en H.H. Selier, *Argwaan en profijt. Nederland en West-Duitsland 1945-1981* (Amsterdam 1983).
- D.J. Bloem e.a., *Nederland en de kernwapens. Een studie over het Nederlands nucleair beleid 1972-1985* (Alphen aan de Rijn/Brussel 1987).
- F. Bloemendaal en A. van der Horst, 'Duiven zonder veren', *HP/De Tijd*, 16 april 1999.
- S.W. Couwenberg, 'De kruisraketten-kwestie als nationale strijdvraag', *Civis Mundi* 25 (1986), 121-124.
- B.J. van Eenennaam, *Achtenveertig kruisraketten. Hoogspanning in de Lage Landen* (Den Haag 1988).
- Ph.P. Everts, *Public opinion, the churches and foreign policy. Studies of domestic factors in the making of Dutch foreign policy* (Leiden 1983).
- Ph.P. Everts en G. Walraven, *Vredesbeweging* (Utrecht/Antwerpen 1984).
- R. Havenaar, *Van Koude Oorlog naar Nieuwe Chaos (1939-1993)* (Amsterdam 1993).
- D. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995).
- W. Laqueur, 'Hollanditis: A new stage in European neutralism', *Commentary* 72 (1981), 19-26.
- N.-J. Nuij, 'Gaaf u maar rustig slapen'. *Colijn en de mythe van mei '40* (Hilversum 2000).
- N.G. Pas, 'De jaren zestig geprovoceerd. Nieuwe perspectieven op en interpretaties van een 'roerig' decennium', *Kleio* 42,2(2001) 16-20.
- Ph. van Praag, 'De smalle marges van een brede beweging. Vredesprotest in Nederland', J.W. Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992), 99-119.
- B. Schennink e.a., *De 21-novemberdemonstranten. Wie zijn ze en wat willen ze?* (Soest 1982).
- A. van Staden, 'American-Dutch political relations since 1945: What has changed and why?', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 97 (1982), 470-486.
- D. Verkuil, *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1988).

DEMONSTRATIE

In de zomer van 1981 kreeg de Amsterdamse tekenaar Opland van de Partij van de Arbeid het verzoek om een affiche te maken voor de grote demonstratie tegen kernbewapening die op 21 november van dat jaar gehouden zou worden. Voor de samenwerkende organisaties en partijen maakte hij een ontwerp waarop te zien was dat een man een bom wegtrapte. Overleg tussen de organisatoren en de kunstenaar leidde ertoe dat Opland de man in een vrouw veranderde. Aan de demonstratie van 21 november namen volgens een telling van de UvA 408.000 mensen deel. Het was de grootste betoging die ooit in Nederland gehouden was. Het affiche werd internationaal bekend en is herhaaldelijk gebruikt bij soortgelijke demonstraties.

simpel: de politieke cultuur in Nederland wordt volgens hem al eeuwenlang gekenmerkt door pacifistische en neutralistische sentimenten. Na een kort intermezzo waarin Nederland zich een trouw bondgenoot van de VS had getoond, was het land onder invloed van de 'culturele revolutie' van de jaren zestig teruggevallen in vooroorlogse patronen.

De gedachte dat Nederland al eeuwenlang een pacifistisch georiënteerd land is, lijkt op het eerste gezicht inderdaad aannemelijk. Gebeurtenissen als de pijnlijke nederlaag van het Nederlandse leger in mei 1940 en de dramatische afgang van 'onze jongens' in Srebrenica lijken te bevestigen dat Nederlanders 'te lief zijn voor oorlog', zoals *HP/De Tijd* in augustus 1995 schreef. Toch kan men ook vraagtekens bij dergelijke opvattingen plaatsen. Zou men in het begin van de twintigste eeuw tegenover een inwoner van Atjeh of Lombok hebben betoogd dat het Nederlandse volk vriendelijk en vredelievend van aard is, dan zou die persoon daar vreemd van hebben opgekeken.

Wat het 'trauma van 1940' betreft: het uiterst kritische beeld dat sommige historici van het Nederlands defensiebeleid van de jaren dertig schetsten, is inmiddels aan herziening toe. Veel Nederlandse politici en militairen realiseerden zich destijds wel degelijk dat Nazi-Duitsland een gevaar vormde en er werden serieuze pogingen onderno-

men om de defensie te versterken. Deze pogingen werden echter gefrustreerd door de dramatische financieel-economische omstandigheden waarin Nederland in de jaren dertig verkeerde. Trouwens, ook de defensie van Groot-Brittannië en Frankrijk vertoonde in die periode de nodige gebreken.

Critici van het defensiebeleid van de jaren dertig wijten de in hun ogen gebrekkige militaire voorbereiding aan de toenmalige vredesbeweging. Inderdaad wisten de Nederlandse pacifisten tijdens het Interbellum enige invloed op het defensiebeleid uit te oefenen. Hun grootste succes was de actie tegen de Vlootwet van 1923, een ambitieus plan van de regering om de Nederlands-Indische vloot te versterken. De sociaal-democratische beweging organiseerde een demonstratie met meer dan 60.000 deelnemers. Verder stelde zij een volkspetitionnement op, dat door ongeveer 1,1 miljoen Nederlanders werd getekend. Mede onder druk van het grote verzet van de bevolking werd de Vlootwet door de Tweede Kamer verworpen.

Toch is dit succes geen overtuigend bewijs voor de stelling dat de Nederlandse politieke cultuur doordeesemd is van pacifisme. Politieke partijen als de SDAP en de VDB schaarden zich grotendeels uit opportunisme achter de actie tegen de Vlootwet: zij zochten naar nieuwe strijdpunten om hun achterban te motiveren. Soortgelijke overwegingen speelden een rol bij hun

besluit het streven naar nationale ontwapening te omarmen. De SDAP en de VDB brachten het grootste deel van het Interbellum echter in de oppositie door en hadden daarom weinig directe invloed op het defensiebeleid. De opkomst van Hitler zorgde er bovendien voor dat de vredesbeweging in Nederland snel gereduceerd werd tot een kleine groep idealisten.

In de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog speelde het pacifisme in Nederland geen rol van betekenis. In tegenstelling tot Groot-Brittannië en West-Duitsland werd Nederland in die periode niet geconfronteerd met massale anti-nucleaire sentimenten. Het regeringsbeleid kenmerkte zich door verregaande loyaliteit aan de NAVO. Eind jaren vijftig toonde Nederland zich zelfs als eerste land in West-Europa bereid Amerikaanse kernwapens op zijn grondgebied te stationeren. Dit besluit lokte in de publieke opinie nauwelijks protest uit.

Aan de passieve houding van de bevolking ten aanzien van veiligheidspolitiek zou tegen het einde van de jaren zestig echter een einde komen. De tweede helft van dat decennium gaf een zekere verbetering van de relaties tussen Oost

en West te zien, een proces dat ook wel wordt aangeduid als *détente*. Deze ontwikkeling vond plaats op een moment dat in West-Europa belangrijke sociale verschuivingen optraden. De eerste baby-boomers bereikten de status van jong-volwassenen. Velen van hen hielden er 'post-materiële' waarden op na, verzetten zich tegen het establishment en eisten meer mogelijkheden tot politieke participatie. Wat de internationale politiek betreft paarde deze groep geestdrift voor de *détente* aan verregaande kritiek op de 'imperialistische' en 'kapitalistische' VS.

De genoemde sociale verschuivingen traden in de meeste landen van West-Europa op, maar zij kregen – zoals Niek Pas in *Kleio* jg.42, 2 (2001) heeft laten zien – in Nederland een eigen dynamiek door hun interactie met het proces van ontzuiling en secularisatie, dat zich al in de jaren vijftig had aangekondigd.

Het 'nieuwe denken' over buitenlands beleid

De maatschappelijke veranderingen van de jaren zestig hadden ingrijpende gevolgen voor de wijze waarop er in Nederland over buitenlandse politiek en veiligheidsbeleid werd gedacht en gediscussieerd.

In de eerste plaats nam het aantal deelnemers aan het debat snel toe. Er werden diverse protestbewegingen en actiecomités opgericht, waarvan leiding en aanhang zich politiek gezien meestal ter linkerzijde bevonden. Hun denkbeelden over internationale betrekkingen werden bepaald door zowel calvinistisch moralisme als door opvattingen die waren ontleend aan het negentiende-eeuwse vooruitgangsgeloof. In concreto hield dit in dat de nieuwe deelnemers aan het debat over buitenlands beleid een sterke afkeer hadden van 'machtspolitiek' en 'militarisme', en een groot belang hechtten aan internationale samenwerking en ontwapening.

Het 'nieuwe denken' over buitenlandse politiek vond, behalve bij de kleine linkse partijen, vooral ingang bij de PvdA. Het radicaal-linkse deel van de achterban van die partij stelde zich buitengewoon kritisch op tegenover de NAVO.

Ondanks deze ontwikkelingen gaf de eerste helft van de jaren zeventig geen opbloei van de Nederlandse vredesbeweging te zien. Integendeel, de Nederlandse pacifisten leken op een dood spoor te zijn beland. Om daarvan af te komen lanceerde het IKV in 1977 een campagne onder de leuze: 'Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland'.

Dit offensief zou hoogstwaarschijnlijk op een mislukking zijn uitgelopen, indien er eind jaren zeventig niet een tweetal plannen was gelanceerd om het kernwapenarsenaal van het Westen uit te breiden. Deze plannen verschaften de vredesbeweging namelijk de mogelijkheid de latente onrust over kernbewapening op spectaculaire wijze tot uitbarsting te brengen.

Het eerste plan betrof de introductie van de 'neutronenbom'. Het bericht dat de VS het kernwapenarsenaal van de NAVO wilden versterken met het neutronenwapen, dat volgens tegenstanders '*mensen doodde maar gebouwen liet staan*', verwekte enorme publieke verontwaardiging in Nederland. De actiegroep Stop de Neutronenbom stelde een petitie op, die door 800.000 personen werd getekend. Onder druk van de massale protesten in Nederland en West-Duitsland besloot de Amerikaanse regering voorlopig af te zien van de introductie van het neutronenwapen. De commotie rond dit wapen was echter nauwelijks geluwd toen de NAVO haar dubbelbesluit nam.

De voorstellen tot uitbreiding en modernisering van het Westerse kernwapenarsenaal werden gelanceerd in een internationaal klimaat dat in korte tijd volledig was verkild. De *détente* leek te hebben plaatsgemaakt voor een nieuwe Koude Oorlog. Dit was overigens grotendeels gezichtsbedrog, aangezien de West-Europese publieke opinie een te rooskleurig beeld koesterde van het effect dat de *détente* op de internationale verhoudingen had gehad. De Sovjet-Unie had immers in de 'ontspanning' tussen Oost en West geen aanleiding gezien de introductie van de SS-20 achterwege te laten. Dit gegeven werd door de Nederlandse vredesbeweging evenwel volledig genegeerd. Haar waarschuwingen over het toenemende oorlogsgevaar en haar boetepreken over de immoraliteit van het afschrikkingstelsel vonden, mede dankzij het gespannen internationale klimaat van de vroege jaren tachtig,

Amsterdam 21 november 10.55 uur: zoals veel andere Amsterdammers fietst deze heer naar de demonstratie.

een gewillig oor, ook bij groepen die niet tot haar traditionele achterban behoorden. Velen vreesden dat het moderniseringsbesluit tot een verdere escalatie van de wapenwedloop zou leiden. Op den duur moest die escalatie wel op een 'nucleaire Holocaust' uitlopen. Het IKV en andere vredesorganisaties lieten niet na de publieke opinie van dit gevaar 'bewust te maken', zoals zij het zelf noemden.

De anti-communistische retoriek van Reagan en zijn nogal onbekookte uit-

spraken over de mogelijkheid van een 'beperkte' kernoorlog in Europa, wakkerden de oorlogshysterie in West-Europa alleen nog maar aan. Het optreden van Reagan leek in de ogen van de vredesbeweging bovendien te bevestigen, dat de Amerikanen en niet de Sovjets schuldig waren aan het verstoren van de mooie droom van *détente*. Volgens sommigen wilden de Amerikanen West-Europa de nieuwe kernwapens door de strot duwen, omdat zij Europa als een 'nucleair slagveld' wensten te gebruiken. Ook in

Amsterdam 21 november 11.19 uur: de vele spandoeken en leuzen van de betogers gaven de demonstratie een emotioneel en ludiek karakter.

Nederland werd Reagan herhaaldelijk afgebeeld als een halfsenele cowboy, die bereid was Europa in een allesvernietigende kernoorlog te storten. De vredesbeweging zag echter niet in dat Reagan wel degelijk met de Sovjet-Unie wilde onderhandelen, zij het vanuit een positie van kracht.

Falen van het IKV

Het IKV, de voornaamste vertegenwoordiger van de Nederlandse vredesbeweging, verwierf in korte tijd een massale aanhang. Toch is het IKV er nooit in geslaagd de meerderheid van de bevolking achter zijn standpunten te krijgen. Veel Nederlanders hadden in de vroege jaren tachtig – een tijdperk van economische recessie en groeiende werkloosheid – andere dingen aan hun hoofd dan de plaatsing van nieuwe kernwapens.

De vredesbeweging publiceerde regelmatig opiniepeilingen die lieten zien dat 40% of zelfs 65% van de bevolking tegen de stationering was. Deze cijfers vertaalden zich echter maar in beperkte mate in het stemgedrag. Bij de verkiezingen van mei 1986 werd het kabinet-Lubbers niet 'bestraft' voor zijn besluit de kruisvluchtwapens te stationeren. Sterker nog: het CDA won negen zetels.

Verder lijken de opiniepeilingen erop te duiden, dat aanhangers van de vredesbeweging over het algemeen kritischer tegenover de NAVO stonden dan de rest van de bevolking. Het standpunt dat Nederland uit de NAVO zou moeten treden is nooit door meer dan 20% van de gehele bevolking gedeeld.

Een ander probleem voor het IKV was dat zelfs degenen die zich tegen de stationering van kruisvluchtwapens in Nederland hadden gekeerd, de leuze dat *alle* kernwapens de wereld uit moesten – te beginnen uit Nederland – niet altijd onderschreven. De PvdA had zich achter het protest tegen het moderniseringsbesluit geschaard, deels onder druk van de eigen achterban, deels omdat partij probeerde een wig te drijven in het verdeelde CDA. Het IKV-voorstel om ook alle Nederlandse kerntaken af te stoten werd echter door het partijcongres van 1981 verworpen. Dit gebeurde onder druk van Joop den Uyl – linkse PvdA-congresgangers

11.47 uur: Duitse buren met hun eigen leuzen.

noemden hem Joop Atoom – die begreep dat aanvaarding van het IKV-voorstel zou betekenen dat de PvdA regeringsdeelname voorlopig wel zou kunnen vergeten.

Het voornaamste probleem van het IKV was dat het er nooit in is geslaagd het politieke centrum blijvend voor zich te winnen. De vredesbeweging vond weliswaar massale aanhang bij de linkse partijen, maar dit leidde ertoe dat de politieke verhoudingen in Nederland volledig polariseerden. Na verloop van tijd keerden de gematigde kiezers zich weer van de vredesbeweging af. Veelzeggend is dat bij de demonstratie van 1981 slechts 3% van de deelnemers tot het CDA-electoraat behoorde.

Die eenzijdigheid van de aanhang van de vredesbeweging was deels te wijten aan haar manier van optreden. Zo joeg het IKV veel gematigde christenen tegen zich in het harnas door zijn drammerige wijze van argumenteren en zijn neiging tot morele zelfverheerlijking.

Verder was het gebrek aan politiek succes van de vredesbeweging het gevolg van interne verdeeldheid. In potentie bestond haar achterban uit een breed spectrum: van links-radicalen tot aan bezorgde CDA-stemmers. Een dergelijke coalitie was echter veel te divers om voor langere tijd bijeen te blijven. Alhoewel nogal wat christenen op zichzelf sympathie koesterden voor het IKV en Pax Christi, werden velen van hen

afgeschrikt door de nauwe banden die deze organisaties met de linkse oppositie onderhielden.

Mient-Jan Faber, de secretaris-generaal van het IKV, realiseerde zich maar al te goed dat de vredesbeweging alleen op verwezenlijking van haar doelstellingen kon hopen als zij ook het CDA voor zich wist te winnen. Fabers contacten met CDA-politici werden echter met wantrouwen bekeken door het links-radicalen deel van zijn achterban, dat niets zag in 'politiek gedoe'.

Conclusie

Op basis van deze korte analyse van opkomst en neergang van de Nederlandse vredesbeweging kan men concluderen dat Laqueur overdreef toen hij sprak van een '*pacifistisch en neutralistische virus*' waarmee Nederland andere landen dreigde te besmetten. Voorzover sprake was van een 'Hollandse ziekte', was Nederland daar weer vlot van genezen. De 'brede vredesbeweging' verdween medio jaren tachtig immers bijna even snel als zij was opgekomen. Ten tijde van de Joegoslavische crises van 1991-1998 was het uitgerekend het IKV dat op hoge toon riep om gewapende interventie.

Wanneer vroegere critici van de vredesbeweging hun verbazing uitspraken over deze plotselinge 'bloeddorst', dan placht het IKV te antwoorden dat het zichzelf nooit als een pacifistische, maar als een 'atoompacifistische' beweging

had beschouwd. Inderdaad was de brede vredesbeweging van 1979-1985 in de eerste plaats een antinucleaire en niet een uitgesproken pacifistische beweging. Bovendien is het epidemische karakter van de 'Hollandse ziekte' ietwat overdreven. Natuurlijk kenden ook andere landen, vooral West-Duitsland en Groot-Brittannië, begin jaren tachtig sterke, deels religieus geïnspireerde vredesbewegingen. Deze vredesbewegingen hadden echter een geheel eigen voorgedien en dynamiek. Zij waren dus niet het resultaat van een besmetting met 'Hollanditis', zij het dat het IKV wel een inspiratiebron vormde voor de kerkelijke vredesbeweging in West-Duitsland.

Het feit dat de 'Hollanditis-these' van Laqueur vatbaar is voor kritiek, hoeft evenwel niet te betekenen dat hij het volledig bij het verkeerde eind had. Zijn opvatting dat de Nederlandse vredesbeweging er neutralistische sentimenten op nahield, is zeker niet ongegrond. De leiding van het IKV beweerde weliswaar niet dat Nederland de NAVO meteen moest verlaten, maar ze vond wel dat de NAVO een 'actieve vredespolitiek' moest voeren, gericht op het dichten van de kloof tussen Oost en West. Sommige aanhangers van de vredesbeweging meenden zelfs dat Oost- en West-Europa zich los zouden moeten maken van de strijd tussen de VS en de Sovjet-Unie. Een verenigd en neutraal Europa zou dan een bemiddelende rol kunnen spelen tussen de 'supermachten'.

Dit 'neo-neutralisme' heeft in Nederland echter nooit veel steun gevonden. Bovendien waren dergelijke ideeën niet voorbehouden aan de Nederlandse aanhangers van de vredesbeweging. Ook in West-Duitsland hielden sommige linkse intellectuelen er neo-neutralistische opvattingen op na. Deze opvattingen vormden echter al sinds de jaren vijftig onderdeel van het debat over buitenlandse politiek in West-Duitsland en waren dus niet uit Nederland komen overwaaien.

Hans Moors

Museumnieuws

Op korte vakanties in de Ardennen beland je onvermijdelijk in een oorlogsmuseum. Dat staat dan vol wapentuig. De bijschriften vermelden hoe snel tanks kunnen rijden, hoeveel kogels een mitrailleur per minuut kan afvuren. Overzichtskaarten met steeds breder uitlopende pijlen laten zien hoe de geallieerde helden de Duitse boeven voor zich uitjoegen en Europa bevrijdden.

Zelf houd ik niet van die musea. Ik zei dat tegen Wiel Lenders, de directeur van het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 in Groesbeek.

En hij antwoordde: 'Ik ook niet'.

Het Nationaal Bevrijdingsmuseum vertelt dan ook een ander verhaal. En dat heeft me prompt aan het denken gezet. Flarden oorlog, bezetting en bevrijding, die lang geleden tussen de soep en de aardappelen boven tafel kwamen, dobberden mijn herinnering binnen en bleken soms feilloos te passen bij wat ik nu las, hoorde en voor me zag. Dat was een belevenis. Precies hierom is het de staf (twee betaalde krachten, drie ID-medewerkers) en de honderd vrijwilligers van het museum te doen: het *visualiseren* van een ingrijpende episode in de twintigste-eeuwse geschiedenis, het *positio-neren* van het verleden in de actualiteit, het *prikkelen* van de verbeelding. Zijn zij in die missie geslaagd?

Achtergrond

D-Day: op 6 juni 1944 landden de geallieerde troepen op de stranden van

Normandië. De heroovering van het continent, de opmars naar het noorden begon. Enkele maanden later, begin september, viel het besluit om de al eerder geplande operatie 'Market Garden' ten uitvoer te brengen. Dit plan hield in, dat de geallieerden zouden oprukken via België en vervolgens met behulp van luchtlandingstroepen de bruggen over de grote rivieren zouden veroveren bij de Nederlandse steden Grave, Nijmegen en Arnhem (operatie Market), zodat daarna de grondtroepen konden optrekken richting Noord-Nederland (operatie Garden).

De opmars verliep aanvankelijk voor-
spoedig. Op 17 september 1944 daalden duizenden parachutisten van de 82nd US Airborne Division neer in de omgeving van Groesbeek, Overasselt, Nederasselt en Grave. De Maasbrug werd ingenomen en na een felle strijd met grote verliezen werd ook de Waal bij Nijmegen overgestoken. Maar aan de oevers van de Rijn liep operatie Market Garden vast. De brug in Arn-

hem was 'een brug te ver'. De noordelijke helft van Nederland verzonk in de hongerwinter.

Veertig jaar na deze gebeurtenissen, in 1984, werd het Bevrijdingsmuseum 1944 Rijk van Nijmegen opgericht. Het museum beoogde een monument te zijn ter meerdere eer en glorie van de geallieerde bevrijders en legde in zijn expositie het accent op de militaire activiteiten in de regio. Na een periode van tijdelijke huisvesting konden de barakken van het werkeiland Neeltje Jans (van de Deltawerken) in 1986 voor het symbolische bedrag van één gulden worden aangekocht. Ze werden midden in de Groesbeekse 'battlefields' geplaatst. Voor het herdenken van de gesneuvelde geallieerden werd een speciale ruimte ontworpen: een witte koepel in de vorm van een parachute. Vandaag de dag, in het huidige museum, is dat nog steeds de blikvanger. Nadat deze eerste versie van het museum in 1987 was geopend, volgde twee jaar later al een eerste uitbreiding.

Hans Moors is historicus. Hij is werkzaam als organisatieadviseur.

Groesbeek-centrum, zondag 17 september 1944: intocht van de bevrijders. Gavin's Airbornes zijn even hiervoor geland rond de Wylerbaan.

De volgende tien jaar groeide de collectie gestaag en niet alleen met objecten die louter op de regio Rijk van Nijmegen betrekking hadden.

Nieuwe accenten

Het werd tijd voor een koersverandering. Vanaf oktober 1999 is gewerkt aan de modernisering van het museum. Opnieuw werd uitgebreid, tot een totale oppervlakte van 2700 m². Bovendien werd de opzet en doelstelling van de tentoonstelling grondig herzien. Lenders en zijn medewerkers lieten zich inspireren door twee buitenlandse musea: het Haus der Geschichte in Bonn en het Flanders Fields Museum in Ieper.

Er kwam een nieuwe naam: het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945. Want in de tentoonstelling staan de krijgsverrichtingen in de regio Rijk van Nijmegen niet meer centraal. Het museum beoogt daarentegen de nationale bevrijdingsgeschiedenis in 1944 én 1945 in bredere context te plaatsen. Hoe kwam het eigenlijk tot oorlog? Hoe beleefden soldaten en burgers – van beide kanten – die oorlog? Wat betekende 'de bevrijding' voor de wederopbouw van de Nederlandse samenleving, voor het herschikken van de macht binnen de internationale gemeenschap? En wat voor betekenis

heeft 'bevrijding' vandaag de dag voor generaties, opgegroeid in een welvarende tijd zonder oorlog, die discriminatie, intolerantie en schending van mensenrechten niet meer automatisch associëren met de geschiedenis van oorlog, bezetting en bevrijding?

'Beleef de vrijheid Experience freedom Erlebe Freiheit'

Deze vragen liggen ten grondslag aan de huidige tentoonstelling. Zware kost, maar met een beklijvende losheid en met oog voor nuance neergezet.

Opzet

De tentoonstelling is opgebouwd uit een inleiding, een kern waarin drie thema's aan de orde komen en een afsluitend deel. De inleiding en de themavelden sluiten aan bij de kerndoelen van de basisvorming en bij de nieuwe examenprogramma's van de bovenbouw vmbo, havo en vwo. Centraal staat de bevrijdingsgeschiedenis van Nederland, maar in de behandeling van de thema's is het internationaal vergelijkende perspectief steeds

aanwezig. De ontwikkelingen in de geallieerde landen (Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Sovjet-Unie, Canada) enerzijds worden systematisch afgezet tegen het nationaal-socialistische Duitsland en het fascistische Italië anderzijds.

Persoonlijk had ik ook België meegenomen in de vergelijking, met name omdat, ondanks de nabijheid, de geschiedenis van collaboratie en verzet in dit land een heel andere is geweest dan in Nederland en diensgevolge tijdens en na de bevrijding ook tot andere reacties heeft geleid. Het spectrum van grijstinten tussen zwart en wit had dan wellicht nog scherper kunnen worden uitgewerkt.

De nadruk ligt ontegenzeggelijk op de bevrijdingsperiode en -problematiek. Ruimschoots de helft (60%) van de tentoonstelling is hieraan gewijd. Maar de inbedding van het tijdvak 1944-1945 in de decennia die eraan voorafgaan en die erop volgen, komt in het museum goed tot haar recht. Het legt niet alleen nadruk op de grote lijnen (lange termijn periodisering, bredere contextualisering en bewuste actualisering), maar onderstreept ook aspecten van de bevrijdingsgeschiedenis, die in de opzet van andere musea vaak onderbelicht blijven.

In schema ziet de tentoonstelling er als volgt uit:

	Probleemstelling	
Inleiding: 1918-1939 Interbellum Algemeen Nederland	Welke factoren beïnvloedden ontstaan nationaal-socialisme en fascisme? Ideologieën en hun kenmerken Machtsofbouw / machtsovername Buitenlandse politiek Voedingsbodern nationaal-socialisme / fascisme Economische crisis NSB: opkomst en teloorgang Nederlands-Indië: ontwikkelingen in verhouding met Nederland	10 %
Thema I: 1939-1944 Algemeen Nederland Interne ontwikkelingen geallieerde / fascistische landen	Welke gevolgen had de machtsontplooiing van nationaal-socialistische en fascistische systemen en hoe werd die machtspositie verankerd en uitgebreid? Ontstaan en afkalving internationaal overwicht Bezettingsstrategie Oorlogsbetrokkenheid / politieke houding Bezetting en reactie bevolking Luchtoorlog / bombardement Nijmegen Betrokkenheid Nederlands-Indië bij oorlog / Japanse bezetting / reactie bevolking Gevolgen oorlog voor bevolking / maatschappelijke reacties	10 %
Thema II: 1944-1945 Bevrijding Algemeen 1944 Nederland 1944 Algemeen 1945 Nederland 1945 Interne ontwikkelingen geallieerde/ fascistische landen Organisatie, motivatie, beleving van Duitse en geallieerde legers in Nederland	Hoe ontwikkelde zich het proces van bevrijding en wat waren de gevolgen daarvan? Factoren en gebeurtenissen in 1944 die internationaal een einde maakten aan macht nationaal-socialisme en fascisme / rol geallieerden Idem Nederland / maatschappelijke gevolgen Idem 1945 Idem Nederland 1945 / Nederlands-Indië 1945 Gevolgen bevrijding Duitse leger tijdens bevrijding Nederland / beleving Geallieerde legers tijdens bevrijding Nederland / beleving	30 % 30 %
Thema III: 1945-1955 Wederopbouw Nederland Algemeen	Welke factoren beïnvloedden het herstel en de opbouw van Nederland en speelden een rol bij de herschikking van de internationale verhoudingen? Economisch Maatschappelijk / collectieve humeur Politiek (Nederland en Nederlands-Indië) Afwikkeling en verwerking oorlog Nieuwe internationale tegenstellingen Internationale samenwerking	10 %
Afronding: Actualiteit en Bezinning	Hoe vormen de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding een blijvende waarschuwing tegen antidemocratie, discriminatie en intolerantie, alsmede een aansporing om de vrijheid te bewaken en mensenrechten te respecteren? Balans opmaken: gesneuvelden, slachtoffers, materiële verliezen Link naar actualiteit: bedreigingen (staten, bewegingen, ideeëngoed) Boodschap van het Nationaal Bevrijdingsmuseum	10%

Op subtiele wijze en met uniek materiaal worden de Duitse én de Nederlands-Indische kant van het oorlogs- en bevrijdingsverhaal voor het voetlicht gebracht. Bovendien gaat het in de tentoonstelling primair over de levens en de beleving van de gewone burger en de gewone soldaat, niet om de politici of de generaals. Dit laatste gebeurt zonder veel nadruk, maar is tegelijkertijd heel voelbaar, juist omdat de grote gebeurtenissen van oorlog en bevrijding – in onze herinnering verbonden met grote namen – in de tentoonstelling steeds weer naar de mensenmaat van de onbekende soldaat worden teruggebracht.

In dit licht vind ik dat het interessante thema van de naoorlogse *berechting* van collaborateurs (bijvoorbeeld in vergelijking met de Belgische situatie) meer aandacht had mogen krijgen.

'Infotainment'

Een modern museum lijkt natuurlijk allang niet meer op het negentiende-eeuwse rariteitenkabinet. Het gaat er niet om curiositeiten ten toon te stellen, maar om bezoekers met behulp van objecten (in de meest brede zin van het woord) aan het denken te zetten. Maar één element van die traditionele, negentiende-eeuwse opzet van musea is in het Nationaal Bevrijdingsmuseum gelukkig wel gehandhaafd: de bezoeker kan zich verlustigen en vermaken.

Aan de trend, aldus Lenders, dat 'musea verpretparken en pretparken musealiseren' is ook het Nationaal Bevrijdingsmuseum niet ontsnapt. En dat was ook allerm minst de bedoeling. De staf van het museum heeft zich juist ingespannen om inhoudelijk weliswaar aansluiting te zoeken bij de bestaande kennis van het ontstaan en de effecten van de Tweede Wereldoorlog, maar tegelijkertijd een andere leeromgeving te creëren die bezoekers helpt om die geschiedenis te visualiseren en te herbeleven.

Daar is met profijt over nagedacht. In de presentatie van de tentoonstelling is een zorgvuldige afweging gemaakt van cognitief-reactieve, op kennisoverdracht gerichte onderdelen enerzijds en productieve, op actieve kennisverwerking en –toepassing gerichte onderdelen anderzijds.

De hulpmiddelen die het museum hiervoor inzet, zijn soms verbazend simpel, maar effectief. Het werkt echt als je het Interbellum binnen loopt via een 'con-

Schuikelder, nagebouwd in het museum, waar het luchtalarm goed te horen is.

junctuurtrap', zodat je de groeiende en vervolgens instortende economie gereleerd *voelt* aan de ontwikkeling van de werkloosheid en de machtstoename van nationaal-socialisme en fascisme.

Nu vormt dit sociaal-economische verklaringsperspectief natuurlijk maar een deel van de historische werkelijkheid, maar dat wordt voldoende gecompenseerd met de aandacht die in de tentoonstelling verder nog besteed wordt aan de ideologische kant van de zaak. Interessant is in dit licht bijvoorbeeld het *dilemmaspel*, dat in Thema II van de expositie is geïntegreerd. Aan de hand van vier casus (waarvan er één gericht is op de actualiteit en niet rechtstreeks verband houdt met de bezettings- en bevrijdingsgeschiedenis) wordt de bezoeker gedwongen om ethische keuzes te maken en te *leven* met de consequenties hiervan. Goed en slecht worden zo op persoonlijk vlak danig genuanceerd.

Tal van 'uitstallingen' in het museum zijn trouwens op 'beleving' en 'brain-based learning' gericht. De fantastisch uit- én toegelichte maquette van operatie Market Garden (waarin nu ook eens een keer Poolse en Duitse troepen meedoen), of de nagebouwde cel in het 'Oranjehotel' te Scheveningen waarin Titus Brandsma voor zijn deportatie naar het vernietigingskamp was

opgesloten (en waarmee in de expositie aan een gevoelige episode in de oorlogsgeschiedenis van de Rooms Katholieke Kerk wordt geraakt). Mooi is ook het levensgrote en bijna afschrikwekkende diorama van de Waaloversteek (met de gelegenheid om in de museumwinkel een potje 'genuine' Waalzand te kopen). En dieper dan je denkt (misschien door de herinnering aan de oorlog in Bosnië), gaat de gereconstrueerde schuikelder. Desgevraagd regelt de educatieve dienst bij een schoolbezoek 'museum-coaches', die op een aantal van zulke vaste plekken hun persoonlijke oorlogsbelevissen vertellen.

Deze traditionele vormen van exposeren combineert het Nationaal Bevrijdingsmuseum met de inzet van computers en moderne media. Verborgen sensoren zetten bijvoorbeeld geluiden/of beeldapparatuur in werking. Plotseling hoor je dan in het voorbijgaan dat Colijn je een rustige nacht toewenst. Verderop daalt het bombardement van Rotterdam oerverdovend op je neer, hoor je de sirenes loeien en vliegtuigen overkomen als je in de nagebouwde schuikelder staat, of zie je op de 'conjunctuurtrap' Duitse troepen de jaren dertig in marcheren. Het museum beschikt verder over een echte filmzaal, die dankzij de oude (maar comfortabele) stoelen van het

Nijmeegse theater Cinemariëburg de sfeer van de jaren veertig ademt. Op het ogenblik wordt gewerkt aan de mogelijkheid om in de Educatiezaal van het museum live te chatten met (Nederlandse) oorlogsveteranen.

In het laatste deel van de tentoonstelling kunnen bezoekers op cd-rom een *tolerantiespel* en een *mensenrechtenspel* (ook te koop in de museumwinkel) spelen. Zodoende wordt niet alleen een link gelegd tussen verleden en actualiteit, maar tegelijkertijd confronteert het spel hen met het engagement dat gepaard gaat aan het streven naar vrijheid, democratie, vrede, tolerantie en gelijkwaardigheid. Ook vandaag de dag nog voeren vele mensen, verspreid over de wereld, soms met gevaar voor eigen leven die strijd.

Kortom, de 'verpretparking' van het Nationaal Bevrijdingsmuseum ondersteunt op effectieve en leerzame wijze de didactische visie én de wezenlijke boodschap die het museum wil uitdragen.

Tot slot

Nog niet zo lang geleden kwam uit een enquête naar voren, dat voor de Nederlander drie gebeurtenissen het beeld van de twintigste eeuw hebben bepaald: de bevrijding, de bouw van de Deltawerken en de overwinning op

Duitsland in de finale van het Europees kampioenschap voetbal in 1988. Aan deze uitslag kun je een krachtige motivatie ontleen om het Nationaal Bevrijdingsmuseum te bezoeken, gehuisvest in de voormalige barakken van Neeltje Jans én een plek waar Nederland en Duitsland elkaar raken.

N.B. Het museum ontwikkelt allerlei educatief materiaal. Als u van plan bent om met leerlingen te komen, is het alleen al daarom aan te raden vooraf informatie te vragen.

Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945

Geopend van maandag t/m zaterdag 10.00 - 17.00 uur, op zon- en feestdagen van 12.00 - 17.00 uur.

Entree voor scholieren en studenten in groepsverband (vanaf tien personen, inclusief begeleider) f4,00 per persoon. Rondleiding of groepsbegeleiding f30,00.

Een schoolbezoek aan het museum heeft vaste en variabele onderdelen. Tot het vaste programma behoren een historische inleiding, de introductievideo en een begeleid bezoek aan de erekoepel. Facultatief zijn thematische rondleidingen eventueel met opdrachtenlijsten. De educatieve dienst organiseert ook

speciale fiets- en busexcursies – battlefielddtours – door het Rijk van Nijmegen, bijvoorbeeld langs de landingsterreinen van Market Garden. Ook is het mogelijk een bezoek te brengen aan de Canadese begraafplaats of om een tocht te maken langs de sporen die de oorlog in de directe omgeving van het museum heeft nagelaten.

Verdere informatie bij: Felice van der Straeten, tel. 024-3974404, fax 024-3976694.

Wylerbaan 4, Groesbeek; Postbus 144, 6550 AC Groesbeek.

- 8 'Tante Riek' was de bijnaam van:
 a een zangeres van het Nederlandse levenslied
 b een verzetsstrijdster uit de Tweede Wereldoorlog
 c de vrouw van 'ome' Joop den Uyl
 d de huishoudster van Swiebertje

Stefan Boom

M

eerkeuzevragen

*Iedere docent heeft ermee te maken: de klassen worden groter, aan meer klassen moet les gegeven worden voor hetzelfde aantal uren, de werkdruk neemt toe.
 Het urenlang nakijken van toetsen wordt dan een steeds grotere bron van ergernis.
 Is het werken met gesloten vragen de oplossing voor deze ellende?*

Het afnemen van toetsen met gesloten vragen lijkt dé oplossing voor een docent. Het corrigeren ervan kost veel minder tijd, het kan zelfs met de computer. Bijkomend voordeel voor leerkrachten die de toetsen samen met collega's afnemen, is, dat er geen verschil is in de beoordeling door de ene of de andere. Voor iedere beoordelaar apart geldt daarbij nog eens dat er geen verschil is in de beoordeling van de eerste of de laatste leerling. Toetsen met gesloten vragen lijken dus eerlijk, objectief en betrouwbaar (als je naar de corrector kijkt). Of leerlingen goed of slecht kunnen formuleren speelt bij gesloten vragen geen rol. En: er is in korte tijd veel kennis mee af te vragen. Zo bezien lijken toetsen met gesloten vragen in veel opzichten een ideale methode. Aan de andere kant kun je met gesloten vragen lang niet alle doelen die je met een toets wilt afvragen bereiken. Als je als doel van de toets de creativiteit van leerlingen, of de mate waarin zij zelfstandig een antwoord kunnen formuleren wilt meten, dan zijn open

vragen beter geschikt. Dat geldt ook voor vragen waar een grote diversiteit in de antwoorden mogelijk is. Maar dat is nu allemaal even niet de bedoeling, er moet een toets gemaakt worden die op een efficiënte manier de kennis meet die de leerlingen hebben opgedaan, niets meer en niets minder. Hoe doe je dat zo goed mogelijk?

Stam en afleiders

Het voorjaar is weer in het land en daarmee komt de Grote Geschiedenis Quiz van *De Volkskrant* weer in beeld. In dit artikel gebruik ik de opgaven uit de finale van vorig jaar als voorbeeldmateriaal. Eerst iets over de terminologie. Zie daarvoor vraag 1.

Joseph Luns, the Dutch Windmill? Hier met De Quaay.

Stefan Boom is verbonden aan het Cito als wetenschappelijk medewerker voor geschiedenis en staatsinrichting.

1 Welke Nederlander kreeg in het buitenland bekendheid als *'The Dutch Windmill'*?

- a Joseph Luns
- b Jan Adriaensz. Leeghwater
- c Bep van Klaveren
- d Anthony Fokker

de stam
afleider
afleider
het juiste antwoord
afleider

Uit deze eerste vraag kunnen we al direct heel wat leren. Ten eerste is het (uiteraard) nodig dat de *stam* een heldere en duidelijke vraag of probleemstelling bevat. Het moet voor de leerling direct duidelijk zijn wat de bedoeling van de vraag is. Dat is bij deze vraag wel in orde: het antwoord moet een Nederlander zijn die een bepaalde bijnaam had.

Als het goed is, en de toets dekt de inhoud van de geleerde stof (de inhoudsvaliditeit is dan in orde), dan hebben de leerlingen dit geleerd. Je weet bij deze vraag het antwoord of je weet het niet.

Een tip voor de leerling is: formuleer eerst zelf een antwoord voor je naar de gegeven antwoordmogelijkheden kijkt.

Als het een toetsje was over de twintigste eeuw dan zijn de *afleiders* niet erg sterk. Leeghwater (1575-1650), die natuurlijk wel iets met windmolens van doen had, is uit een heel ander tijdperk (de Tijd van Regenten en Vorsten) dan de anderen (de Tijd van de Wereldoorlogen en de Tijd van de Televisie en de Computer). Dat is niet zo fraai. Afleider b valt voor degenen die een beetje nadenkt dus snel af, en er blijft dan een vraag over met slechts drie alternatieven.

Een soortgelijke vraag als het eerste voorbeeld, maar waarbij de *afleiders* beter verzorgd zijn is deze:

3 Welke Nederlandse schrijver speelde een prominente rol in het tv-programma *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*?

- a Gerard Reve
- b W.F. Hermans
- c Godfried Bomans
- d Harry Mulisch

Bij deze voorbeeldvraag vormen de vier alternatieven een veel homogeenere groep; ze liggen dicht bij elkaar en dat is beter. Het gaat hier om tijdgenoten, allen (min of meer) literaire auteurs, allen met een zekere mate van ervaring in het optreden op televisie. Gerard Reve zat bij de Vara, Bomans

(langer) en Mulisch (kort) zaten in een ander programma (met Victor van Vriesland en Hella Haasse) waarvan ik de titel kwijt ben, *Hou je aan je woord* dacht ik....

De formulering van de stam luistert heel nauw. Zo'n stam kan positief of negatief geformuleerd worden. De Geschiedenis Quiz was opgesteld door positief ingestelde historici, want daarin zat geen enkele negatief geformuleerde stam.

De vraag hierboven kan wel omgebouwd worden:

3 Welke Nederlandse schrijver speelde nooit een prominente rol in enig tv-programma?

Hierbij kunnen dezelfde alternatieven blijven. Hermans is nu wellicht het juiste antwoord, hoewel ik daarover geen mediahistoricus heb geraadpleegd. In de formulering van de stam valt nu een onvolkomenheid op: hoe belangrijk is het woordje prominent? Gaat het er

de vragenmaker om dat een bijrol-speler (wat Reve bij *Zo is het* toch wel was) misschien niet het juiste alternatief is?

Kortom: formuleer de stam zo, dat werkelijk duidelijk wordt wat de bedoeling van de vraag is.

Formuleer bij voorkeur positief. Zorg ervoor dat de vraag in de stam zo direct mogelijk gesteld is.

Betere en slechtere feitjes

2 Hoeveel procent van de mannelijke Amsterdamse bevolking kon – volgens schattingen – rond 1680 op het hoogtepunt van de Gouden Eeuw lezen en schrijven?

- a 10 procent
- b 30 procent
- c 50 procent
- d 70 procent

Hier is de stam goed, want die is tamelijk direct geformuleerd. Het is duidelijk dat er gevraagd wordt naar een getal ('hoeveel procent').

Omdat het hier gaat om gegevens die afgeleid zijn uit Amsterdamse trouwboeken waarin mannen hun handtekening zetten, weten we niet zeker dat het hier werkelijk gaat om een redelijke beheersing van het lezen en schrijven. Daarom, vanwege die wetenschappelijke correctheid, is de vraag veel minder direct geformuleerd dan voor gebruik in de klas nodig is. Daar kan gewoon

gevraagd worden: 'Hoeveel procent van de mannelijke Amsterdamse bevolking kon rond 1680 lezen en schrijven?'

Als leerlingen niet weten dat het om het hoogtepunt van de Gouden Eeuw gaat, dan kunnen ze de vraag al helemaal niet maken, dus kan het ook weg uit de stam. Voor het juiste antwoord (d: 70 procent) moet je echt goed geleerd hebben. Het percentage was in 1650 naar schatting 57, in 1660 70, in 1730 76 en in 1780 al 85. Dit soort wetenswaardigheden behoort wel wat al te veel tot de categorie buitengewoon triviale feiten. Iemand met historisch besef (en kennis) weet dat het een relatief hoog percentage was in vergelijking met omliggende landen; welvaart, mentaliteit, de bijzondere sociale structuur en het calvinisme in de Republiek hebben daaraan bijgedragen. Maar 50% is ook al erg veel voor die tijd.

Het gaat bij dit soort gesloten vragen om het geven van het enige juiste antwoord, en dat is nu eenmaal 70%. Toch is naar mijn gevoel het antwoord 50% minder fout dan 10 of 30%. Echter, betrek je dit soort overwegingen in het bijvoorbeeld gedeeltelijk goed rekenen van afleider c, dan verlies je al snel de voordelen van het toetsen met gesloten vragen. Het vereist van

de corrector discipline om bij het afgesproken antwoord te blijven.

Varianten in de zin

Een speciale vorm van directe vraagformulering in de stam is het invullen in of het afmaken van een zin, zoals in deze vraag:

- 8 'Tante Riek' was de bijnaam van:
 - a een zangeres van het Nederlandse levenslied
 - b een verzetsstrijdster uit de Tweede Wereldoorlog
 - c de vrouw van 'ome' Joop den Uyl
 - d de huishoudster van Swiebertje

Voordeel van deze vorm is, dat weer zeer duidelijk is wat er gevraagd wordt. De leerling moet een geleerde naam reproduceren.

Als we hier de tip 'formuleer eerst zelf de antwoorden' op loslaten krijgen we in ieder geval een mooie reeks namen: tante Leen (of Zwarte Riek), het juist antwoord mevr. Kuipers-Rietberg, Liesbeth en Saartje.

Minder direct is dit voorbeeld:

- 10 Zingen in je moerstaal gaat nog beter wanneer je in de streektaal zingt. Pionier op dit terrein was de Achterhoekse popgroep Normaal. Hoe heette hun eerste grote hit uit 1977?
 - a Hoken
 - b Hendrik Haverkamp
 - c Hels als 'n jagdhond
 - d Oerendhard

Als deze vraag direct gesteld wordt, is het: Hoe heette de eerste grote hit van Normaal uit 1977?

De mening van de vragenmaker over het zingen in moers-, c.q. streektaal is hier niet relevant.

De alternatieven zijn hier opnieuw interessant en getuigen van de creativiteit van de vragenmakers. Hoken is een bekende activiteit die zich rondom Normaal afspeelt, Hendrik Haverkamp speelt een rol in hun nummers (net als Alie) en c zou best kunnen... Maar een echte Tukker weet dat 'Bertus op zien Norton en Tinus op de BSA' inderdaad Oerendhard naar het Engelse Zand gingen én naar de top van de hitparade.

Saartje: 8. d is zeker fout. Was zij niet de huishoudster van de burgemeester?

Zelf vragen maken

Begin altijd met het formuleren van het juiste antwoord. Voor het formuleren van afleiders kan ook gebruik worden gemaakt van veel voorkomende vergissingen van leerlingen. Geef alternatieven die realistisch zijn; neem alleen die afleiders op waarvan je denkt dat leerlingen die ook werkelijk zullen kiezen.

- 17 In 1965 verbood het VARA-bestuur de uitzending van een documentaire over de Van Imhoff-affaire omdat het oprakelen van deze geschiedenis schadelijk zou zijn voor het imago van Nederland. Wat was de Van Imhoff-affaire?
 - a De uit de hand gelopen ontgroening van Peter van Imhoff die in 1961 om het leven kwam toen leden van het Utrechtse studenten-corps hem vastbonden, een roetkap opzetten en urenlang alleen lieten?
 - b De illegale verkoop van bezittingen van joodse oorlogsslachtoffers in 1947 door de directeur van de Amsterdamse Bond van Diamantbewerkers, het latere PvdA-kamerlid Jacques van Imhoff?
 - c Het vergaan van de Van Imhoff, een Nederlands schip dat in 1942 enkele honderden Duitse geïnterneerden vanuit Indië vervoerde en door de Japanners tot zinken werd gebracht, waarna de Nederlanders met de sloepen wegvoeren en de Duitse drenkelingen aan hun lot overlieten?
 - d Het oprollen van het pedofielen-netwerk dat luitenant B.T. van Imhoff tussen 1934 en 1938 had opgezet om hogere Nederlandse legerofficieren ten dienste te zijn?

In dit voorbeeld zien we een nogal ontoegankelijke vraag en antwoordconstructie. In de stam wordt gesproken over de VARA in 1965, en de Van Imhoff-affaire. Direct geformuleerd is de vraag: Wat hield de Van Imhoff-affaire in?

Het juiste antwoord is c, en helaas is dat een erg lang antwoord. De opsteller van deze vraag moest daarom drie afleiders maken die min of meer even lang waren. Het juiste antwoord mag er niet door de vorm uitspringen. Er zijn als afleider drie plausibele verhaaltjes bedacht, die in lengte toch iets onderdoen voor het juiste antwoord. Een handige leerling zal, zelfs als die niets weet van deze affaire, een reden hebben om c te kiezen als juiste ant-

de Grote Geschiedenis Quiz

Het is het Paasweekend, alweer de derde Grote C-jaren organiseert de Volk het *Historisch Nieuwsblad*. Allereerst een welgemeen zijn natuurlijk op te zoek het risico om met een pr de vijftig topscorers te w daar valt u dan zonder pa

In deze voorronde moet formulier hieronder. Wi

Gealfabetiseerd wordt dat:

- a Aletta Jacobs
- b Catharine van Tussenbroek
- c Johanna Westerdijk
- d Wilhelmina Drucker

Zijn de leerlingen hieraan gewend, dan hoeven ze niet op zoek te gaan naar mogelijke aanwijzingen in de volgorde van de alternatieven. En: in de centrale eindexamens voor het vmbo wordt het ook zo gedaan!

Adders onder het gras

Tot nu toe hebben we alleen nog maar gekeken naar vrij eenvoudige vragen: een stam, drie afleiders, één juist antwoord. Er zijn nog andere vormen van gesloten vragen, bijvoorbeeld deze:

- 4 De Oranjes hingen in het verleden nogal aan hun positie. Staatsgrepen, executies en lynchpartijen werden niet geschuwd om hun macht te versterken. Zet de volgende gebeurtenissen in de juiste volgorde:
 - a de aanslag op Amsterdam; de executie van Van Oldenbarnevelt; het ondersteunen van een Russisch/Britse invasie; het uitlokken van een Pruisische inval; de moord op de gebroeders De Witt
 - b de executie van Van Oldenbarnevelt; de aanslag op Amsterdam; de moord op de gebroeders De Witt; het uitlokken van een Pruisische inval; het ondersteunen van een Russisch/Britse invasie
 - c het ondersteunen van een Russisch/Britse invasie; de executie van Van Oldenbarnevelt; de moord op de gebroeders De Witt; de aanslag op Amsterdam; het uitlokken van een Pruisische inval
 - d het uitlokken van een Pruisische inval; het ondersteunen van een Russisch/Britse invasie; de aanslag op Amsterdam; de executie van Van Oldenbarnevelt; de moord op de gebroeders De Witt

In de juiste, chronologische volgorde zetten van gebeurtenissen op deze manier lijkt veel ingewikkelder dan het is. Moet je hiervoor al deze gebeurtenissen kunnen plaatsen? Nee, het is van belang de juiste volgorde van twee van de vijf gebeurtenissen te weten, de rest valt dan af. Ga maar na: bij a: wanneer de aanslag op Amsterdam was weet ik niet, en bij de lessen over Van

1 Wat heeft Philips *niet* (mede) uitgevonden?

- a. De compact disc
- b. De geluidscassette
- c. De Philishave
- d. Het VHS-videosysteem

2

Aan de politieke loopbaan van CDA-politicus Willem Aantjes kwam een einde nadat onthuld werd dat hij lid was geweest van de Duitse SS. Wat was de Duitse SS eigenlijk?

- a. De Nederlandse afdeling van de Waffen SS
- b. Een Sonderkommando dat joden vermoordde aan het Oostfront
- c. Een politiek-ideologische afdeling van de SS
- d. De spotnaam voor de Landwacht

3

Onder generaal Videla heerste in de jaren 1976-1981 in Argentinië een schrikbewind. Hoeveel slachtoffers (bij benadering) maakte dit regime?

- a. 2500 - 3000
- b. 6000 - 7000
- c. 10.000 - 15.000
- d. 50.000 - 60.000

4

Naar wie is Prinsjesdag vernoemd?

- a. Willem de Zwijger
- b. Frederik Hendrik
- c. Willem V
- d. Prins Alexander, de zoon van koning Willem III

7

Wat hoort *niet* in het rijtje thuis?

- a. Dubbeltje van Drees
- b. Tientje van Liefstuck
- c. Snip van Zalm
- d. Kwartje van Romme

8

Waarvoor heeft Nederland Nieuw-Amsterdam (het latere New York) ingeruild?

- a. Vrije doorvaart naar de Hudson-baai
- b. Suriname
- c. De Molukken
- d. Tolvrije vaart in de Sont

9

Waar was de Zilvervloot eigenlijk naar op weg?

- a. Engeland
- b. Spanje
- c. Portugal
- d. Brazilië

10

Wanneer in 1900 een Nederlands fanfare-orkest het volkslied ten gehore bracht, welk lied werd dan eigenlijk gespeeld?

- a. De blanke top der Duinen
- b. Wien Neêrlands Bloed
- c. In naam van Oranje
- d. Het Wilhelmus

11

De Oranjes en hun aanhangers sponnen niet altijd even

Vragen uit de voorronde 2001: Jan, Dik en Theo – zet hem op!

woord. En dat is niet de bedoeling. Overigens stuiten we hier wel op een bezwaar van toetsen met gesloten vragen. In de analyse van de antwoorden van de leerlingen is het moeilijker de vinger te leggen op de gedachtegang die is gevolgd (of die niet is gevolgd) dan bij open vragen.

18 In welk jaar gebruikten voor het eerst vrijwel alle Olympische deelnemers de klapschaats?

- a. 1988 te Calgary
- b. 1992 te Albertville
- c. 1994 te Lillehammer
- d. 1998 te Nagano

Dit lijkt een standaardvraag waar weinig mis mee is. Door de gekozen vorm zijn er twee antwoordelementen in ieder alternatief. Zou het de leerling duidelijk zijn dat er geen addertjes onder het gras zitten zoals: de Olympische Spelen in 1992 waren in Nagano en niet in Lillehammer? Moet de zin als geheel 'gekend' worden of niet? Ik zou het erg flauw vinden

bewust dit soort fouten te maken in de afleiders.

Eigenlijk ging het mij bij deze vraag om iets anders: de volgorde van de alternatieven. Zorg ervoor dat daar een logica inziet die niet een aanwijzing voor het antwoord levert. Een handig hulpmiddel is daarbij algemene logische volgorde te hanteren: de chronologische voor jaartallen (zoals hier gebeurt) en de alfabetische voor andere. Bij het kijken naar tv-spelletjes als weekend lotto miljonair en dergelijke valt mij telkens op dat alfabetiseren daar niet gebeurt. Je vraagt je dan toch onwillekeurig af waarom het juiste antwoord bijna nooit alternatief a is.

In het volgende voorbeeld zou alfabetiseren de vraag wat eleganter maken:

16 Wie was de eerste vrouwelijke hoogleraar in Nederland?

- a. Catharine van Tussenbroek
- b. Johanna Westerdijk
- c. Wilhelmina Drucker
- d. Aletta Jacobs

Oldenbarneveldt heb ik niet opgelet. Wel weet ik dat in 1787 de Pruisische invasie en in 1799 de Russisch/Britse invasie (bij Bergen) was, die komen dus na elkaar. Hiermee vallen af: a, en d. Alternatief c kan het ook niet zijn, omdat Van Oldenbarneveldt echt in de zeventiende eeuw hoort en de Brits/Russische invasie in de achttiende. Door dit logisch redeneerspelletje kom je dan uit op b.

Of dit de bedoeling is van een geschiedenistoets denk ik eerlijk gezegd niet. Vraag je daarom bij iedere vraag af wat die toetst, wat je beoogde toetsdoel is. Probeer te bedenken welke stappen een leerling zet om een antwoord te vinden. Ga dat eens na door een leerling hardop te laten denken bij het maken van zo'n vraag. Dat kan erg verhelderend zijn!

Deze vraag kan ook in een iets andere vorm gesteld worden:

- 4 De Oranjes hingen in het verleden nogal aan hun positie. Staatsgrepen, executies en lynchpartijen werden niet geschuwd om hun macht te versterken. De volgende gebeurtenissen hebben hiermee te maken:
1. de aanslag op Amsterdam
 2. de executie van Van Oldenbarnevelt
 3. het ondersteunen van een Russisch/Britse invasie
 4. het uitlokken van een Pruisische inval
 5. de moord op de gebroeders De Witt

Zet deze gebeurtenissen in de juiste volgorde.

- a 1, 2, 3, 4, 5
b 2, 1, 5, 4, 3
c 3, 2, 5, 1, 4
d 4, 3, 1, 2, 5

Voordeel van déze vormgeving van de vraag is een grotere transparantie, en dat is voor leerlingen prettig. Zorg voor een zo helder en duidelijk mogelijke lay-out van de vragen en pas die consequent toe. Als je in Word werkt kun je een sjabloon maken (of laten maken) waarin een standaardvorm voor vragen is gemaakt. Neem de examenlay-out als voorbeeld, uiteindelijk moeten de leerlingen daar toch aan wennen.

Matching

Een andere vorm van gesloten vragen is *matching*. Bij een matchingvraag moeten telkens juiste combinaties gezocht worden. Soms blijft er één over, soms passen de combinaties precies.

- 12 Koppel het juiste citaat aan de juiste politicus door een letter (a, b, c of d) achter het nummer van het citaat te plaatsen:

Citaten

- 1 'de honden blaffen, de karavaan trekt verder'
- 2 'klapwiekend van de whisky'
- 3 'u kunt rustig gaan slapen'
- 4 'wat nodig is, is lef'

Politici

- a Fons van der Stee
b Hendrik Colijn
c Marcel van Dam
d Piet Steenkamp

Ook hier is het weer de vraag wat eigenlijk getoetst wordt. Een paar combinaties zijn direct duidelijk (Colijn en lekker slapen, Marcel van Dam en de whisky) en de 'gok' is dan tussen het lef (hij sprak het uit als laf) van Van der Stee en de karavaan van Steenkamp. Als er een derde persoon of citaat wordt toegevoegd (die dan overblijft) wordt de vraag meteen een stuk moeilijker.

Overigens is dit niet een heel sterke vraag. In de gegeven citaten zit niets van de politieke kleur van deze politici. Zo toets je natuurlijk geen geleerde kennis van de leerling.

Een aan matching verwante vorm is de 'vraag met twee uitspraken'. In de Quiz zat die niet, maar zo'n vraag is wel te maken met deze vraag uit de Quiz:

- 30 Van wie is het citaat: 'Geschiedenis is de geestelijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden'?

- a Pieter Geyl
b Jan Romein
c Johan Huizinga
d P.J. Bouman

Als dit omgebouwd wordt tot een uitspraken vraag, dan wordt het:

- I Volgens de historicus Pieter Geyl is geschiedenis 'een discussie zonder eind'.
- II Volgens de historicus Johan Huizinga is geschiedenis 'de geeste-

lijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden'.

- a alleen I is juist
b alleen II is juist
c I en II zijn beiden juist
d I en II zijn beiden onjuist

De vorm van dit soort vragen ligt vast. Zijn er twee beweringen (die wel in verband moeten staan met elkaar) dan zijn er vier alternatieven, zijn er drie beweringen dan zijn er acht alternatieven enzovoort.

Ten slotte

De Quiz had als een na laatste opdracht een open vraag:

- 29 Wat is de overeenkomst tussen de volgende gebeurtenissen uit de Duitse geschiedenis?
- het uitroepen van de Duitse Republiek in 1918
 - de Hitler-putsch in 1923
 - de Rijkskristalnacht in 1938
 - de val van de Muur in 1989

Dit is een open vraag, geef hier in maximaal 10 woorden uw antwoord.

Het juiste antwoord was: deze gebeurtenissen vonden allemaal op of rond 9 november plaats. Kom daar maar eens op! Eerlijk gezegd heb ik dit antwoord niet kunnen verzinnen, en misschien is dat een reden dat ik de meeste gesloten vragen van de Quiz beter vond dat dit soort open vragen.

In dit artikel zijn wat aanbevelingen en aanwijzingen gegeven voor het maken van gesloten vragen. Een aantal vormen zijn naar voren gehaald met de bedoeling houvast te geven bij het maken van gesloten vragen.

Er moet veel tijd gestoken worden in het formuleren van de stam en de alternatieven. Die tijd wordt gecompenseerd door de kortere correctietijd, dus is het een goede investering. Voorafgaand aan het maken van een toets is het nodig duidelijk voor ogen te hebben wat er getoetst moet worden en achteraf moet er nagegaan worden in welke mate dat is gelukt. Gaat het erom efficiënt en betrouwbaar te toetsen of leerlingen de stof hebben geleerd, dan zijn toetsen met gesloten vragen een bruikbaar hulpmiddel. Maar dan moeten het wel goede vragen zijn!

DE GOUDEN KOM

食為先

Een nieuwe opzet van de les

Welke didactiek past goed bij het geschiedenisonderwijs in de tweede fase? Veel docenten zoeken naar een manier die zowel past bij de didactische uitgangspunten van het studiehuis als bij hun eigen lesstijl uit het verleden. Daarnaast speelt het probleem van het tijdgebrek. Dit merken wij vooral op de havo-afdeling, maar ook bij het verplichte deel op het vwo. Over dit laatste schreef Elise Storck onlangs nog in deze 'Gouden Kom'-reeks.

En wat mag je nog wel of niet als docent in het studiehuis?

In de didactische tips bij de introductie van de tweede fase wordt benadrukt dat de docent vooral het leerproces moet begeleiden.

Zelfstandig leren staat voortaan centraal. Velen vroegen zich af of het vertellen van een verhaal in de geschiedenisles nog wel mogelijk én toegestaan was; zeker gezien het beperkt aantal lesuren.

Als docent van de bovenbouw havo/vwo heb ik het eerste jaar ook geworsteld met het vinden van een nieuwe opzet van mijn lessen. Momenteel heb ik het gevoel dat ik een aardig evenwicht heb gevonden tussen doceren en zelfstandig leren.

Ad Oostveen, Peellandcollege, Deurne

Reacties zijn welkom op de website van de VGN:

<http://home.wxs.nl/~srd/vgn.htm>

Tienmaal per jaar komt de Commissie Havo/Vwo van de VGN bij elkaar in restaurant 'De Gouden Kom'. Vandaaruit bericht zij over wederwaardigheden en wetenswaardigheden van geschiedenis en staatsinrichting in de tweede fase. Dit is het vijfde artikel in de serie.

Docent in de Tweede Fase

Vorig jaar heb ik veel in groepjes laten werken in de klas. Dat was in wisselende mate succesvol. Het beviel vooral goed als er voor praktische opdrachten moest worden samengewerkt. Minder prettige herinneringen houd ik over aan het laatste lesuur op vrijdag met havo 4: in groepjes vragen maken en antwoordstencils door-nemen. Sommige groepjes werkten redelijk maar bij een aantal was het voortdurend ingrijpen in de les. Alle zeilen moesten bijgezet worden om leerlingen aan het werk te houden. Soms lag dat niet alleen aan de leerlingen zelf. Veel opdrachten uit de werkboeken voldoen wellicht aan de vaardigheden die ze voor ons vak dienen te beheersen. Leerlingen komen echter zelfstandig of in groepsverband vaak niet erg ver met het formuleren van een goed antwoord. Om het tempo erin te houden deelde ik heel vaak antwoordstencils uit. Al met al niet echt bevredigend dat eerste echte studiehuis-jaar.

Een andere aanpak

Dit jaar heb ik besloten om het enigszins anders te gaan doen. Ik heb daarbij teruggegrepen naar een oude didactiek: het onderwijsleergesprek. Dat bevalt mij tot nu toe behoorlijk goed. Elke les bestaat meestal uit drie onderdelen:

- a het onderwijsleergesprek,
- b vragen doornemen,
- c zelfstandig leren.

Het onderwijsleergesprek

Op het Peellandcollege gebruiken we in de bovenbouw de methode

Memo van Malmberg. Voor het eind-examen werken we met de *Nieuwe Studiegids* van ThiemeMeulenhoff. Bij beide methodes kan ik goed uit de voeten met het onderwijsleergesprek. Per les geef ik een aantal paragrafen op als huiswerk. Leerlingen zijn verplicht om hiervan een uitgebreide samenvatting te maken. Daarnaast selecteer ik een aantal *maakbare* opgaven die ik ook als huiswerk opgeef.

Dit alles staat uiteraard in de studiewijzer die ik aan het begin van het semester heb uitgedeeld. Hoe zelfstandig leerlingen ook zijn, iedere les herhalen wat het huiswerk is voor de volgende les lijkt een onoverkomelijke noodzaak.

gebrek aan basiskennis is vaak teleurstellend, zeker als je naar begrippen vraagt waarvan je overtuigd bent dat ze bekend zijn.

Vragen naar achtergronden. Deze worden soms wel, maar heel vaak ook niet genoemd. Hier krijg je als leraar de kans om het een en ander uit te leggen of toe te lichten. Hier kun je ook vaak 'het verhaal' kwijt.

Het onderwijsleergesprek is een ideale manier om leerlingen de les goed te laten voorbereiden. De zekerheid dat er veel beurten gegeven worden zorgt daarvoor. Als docent krijg je snel in de gaten welke leerlingen serieus bezig zijn en welke niet. Leerlingen melden

leerlingen begrepen wordt. Wellicht overschat de opgavemaker in zijn ijver om structuurbegrippen aan bod te laten komen nogal eens het niveau van de gemiddelde leerling. Hierbij speelt uiteraard ook het gebrek aan basis- of achtergrondkennis. Bovendien zijn veel leerlingen geneigd zich achter zogenaamde onwetendheid te verschuilen en daarin een goed excuus te vinden voor een (te) mager antwoord. Door te selecteren op maakbaarheid weet de leerling snel dat hij/zij goede argumenten moet hebben om geen antwoord te kunnen geven.

In de les geef ik aan welke van de opgegeven vragen klassikaal besproken worden. Vooral spotprenten en tekstvragen bij korte teksten lenen zich hiervoor.

Eenvoudige vragen kunnen snel doorgenomen worden. Vragen die een heel uitgebreid antwoord opleveren of moeilijke vragen die ik niet als huiswerk heb opgegeven, bespreek ik vaak aan de hand van een antwoordstencil. Ik leg dan beknopt uit wat de bedoeling van de vraag was en wat de kern van het antwoord is.

Zelfstandig leren

Ik streef ernaar om elke les ongeveer vijftien minuten over te houden voor zelfstudie. Vaak zijn leerlingen dan bezig met het maken van de samenvatting voor de volgende les of met het maken van vragen. Vijftien minuten vind ik ideaal en voldoende. Bij minder tijd zie je dat leerlingen de neiging hebben om niet echt meer te beginnen. Bij meer tijd loop je het risico dat leerlingen op een bepaald moment vinden dat ze 'genoeg' gedaan hebben.

Tijdens dit deel van de les help ik leerlingen bij problemen of roep ik ze bij me om af te vinken hoever ze zijn bij praktische opdrachten.

Conclusie

Wat mij betreft loopt het momenteel prettig in de tweede fase. Ik heb het gevoel dat ik leerlingen vrij veel zelfstandig laat doen. Tegelijkertijd biedt de lesaanpak de mogelijkheid om moeilijke zaken, onduidelijkheden in de tekst of achtergronden toe te lichten. Ik kan bovendien goed controleren of leerlingen voldoende tijd aan het vak geschiedenis besteden. En het belangrijkste vind ik dat veel leerlingen zeggen dat ze geschiedenis nog steeds een leuk vak vinden.

Leerlingen van Ad Oostveen.

Aan het begin van de les nemen de leerlingen hun samenvatting voor zich. Het boek blijft dicht. Ikzelf heb uiteraard ook een samenvatting gemaakt en ga kriskras vragen stellen aan leerlingen. Dit biedt mij de gelegenheid om te overhoren en om het een en ander toe te lichten. Bovendien kan ik controleren of leerlingen het vak serieus aanpakken.

De vragen die ik stel kunnen heel verschillend zijn.

Vragen die betrekking hebben op titels van subparagrafen. Waarom die titels? Vragen naar 'rijtjes' die in de tekst zitten. Bijvoorbeeld een aantal redenen voor een bepaald verschijnsel. Worden deze gezien en begrepen.

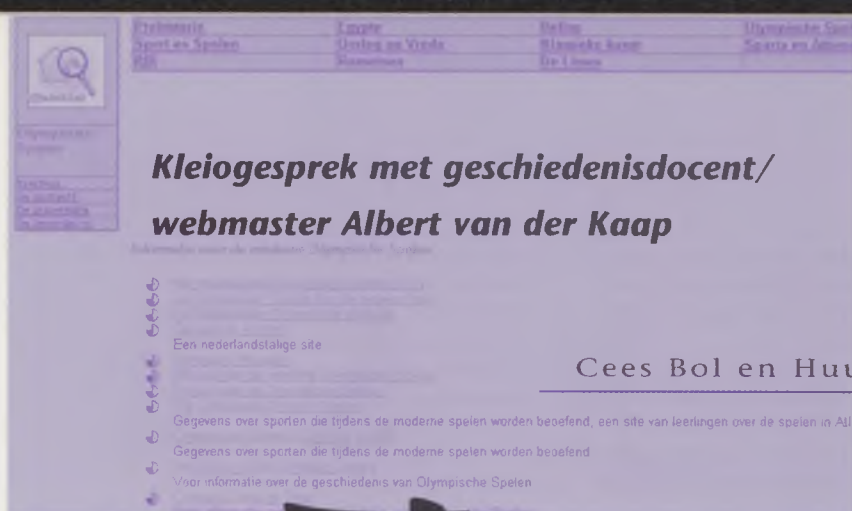
Vragen naar begrippen. Worden ze gesnapt? In sommige methoden staan nieuwe begrippen dikgedrukt. Het

zich vaak aan het begin van de les als ze deze niet hebben voorbereid. Ik houd bij wie het huiswerk niet heeft gemaakt of wie zijn schrift is 'vergeten'.

Ik beseft dat deze schoolse aanpak wellicht haaks staat op de eigen verantwoordelijkheid bij het zelfstandig leren. Een onderwijsleergesprek dat niet is voorbereid door leerlingen kost echter te veel tijd en die is er doodeenvoudig niet in de tweede fase.

Het behandelen van vragen

Ik heb afgeleerd om alle vragen op te geven en te behandelen. Ik selecteer eerst de vragen op hun maakbaarheid en op het nut van een klassikale bespreking van de antwoorden. Een van de problemen bij veel opgaven is dat de bedoeling vaak niet door leer-

Kleio gesprek met geschiedenisdocent/ webmaster Albert van der Kaap

Cees Bol en Huub Oattes

Is er een digitale toekomst voor het geschiedenisonderwijs?

Op elke school in Nederland gebruiken geschiedenisdocenten (wel eens) digitale hulpmiddelen bij hun lessen. Een cd-rom met opdrachten of een opdracht met behulp van het Internet is niets bijzonders meer. Blijft het inzetten van ICT bij de lessen geschiedenis en staatsinrichting beperkt tot incidenteel gebruik of groeit ICT uit tot het voornaamste leermiddel?

Kleio-redacteurs Cees Bol en Huub Oattes spraken met Albert van der Kaap over moeilijkheden en mogelijkheden.

Albert van der Kaap werkt als leraar (drie dagen per week) op het Jacobus College in Enschede (www.jacobus.nl) en is daarnaast voor twee dagen per week werkzaam als medewerker bij de KPC-groep. Hij was mede-auteur van de staatsinrichting methodes *Publieke Tribune* (1986) en *Nederland in de steigers* (1994). Later was hij projectleider van de geschiedenismethode *Pharos*. Albert startte zijn onderwijs carrière op een school voor vbo-mavo-havo, maar met zijn academische opleiding kreeg hij snel het gevoel over de hoofden van de kinderen heen te praten. Deze situatie vond hij onprettig, maar het wekte wel zijn belangstelling voor de didactiek.

Kleio is vooral geïnteresseerd in de overgang van het papier naar het elektronische en digitale geschiedenis-materiaal.

Hoe heb je de stap naar het digitale les-materiaal gemaakt?

'In 1987 heb ik het programma *Politeia* gemaakt in Nivo-Taiga, een eenvoudige programmeertaal van de Universiteit Twente. Het bestond uit zo'n driehonderd multiple choice-vragen en een formatiespel. Daarvoor had je in die dagen nog een groot aantal 5"-diskettes nodig!

Hierna kwamen de cd-roms. Zelf maken is onbetaalbaar, want dat kost al gauw een bedrag tussen de één en tweeënhalf ton voor een professioneel product. Het alternatief is dat je een bestaande cd-rom gaat gebruiken, maar die zijn niet vaak geschikt voor het onderwijs, bijvoorbeeld omdat ze Engelstalig zijn. Er zijn ook Nederlandstalige cd-roms op de markt gebracht, maar daar heb ik zo wel wat kanttekingen bij.

Een product als *Het Binnenhof* is speciaal voor het onderwijs gemaakt, en ook

misschien wel bruikbaar maar het is de vraag of de vormgeving leerlingen zal aanspreken.

Het geschiedenisprogramma over de twintigste eeuw, *Retrospect*, is bruikbaar als naslagwerk, maar scoort didactisch weer een onvoldoende, omdat beeld en tekst in de mini-documentaires niet met elkaar corresponderen. Leerlingen vinden dit terecht verwarrend. Ditzelfde euvel zie je helaas ook bij veel Teleac/NOT-schooltv-programma's op cd-rom.

Verder stellen leerlingen hoge eisen aan cd-roms, want dat zijn ze gewend door alle gelikte games die ze kennen. Leerlingen hebben een modern verwachtingspatroon bij ICT, dus een conservatief programma (iets wat ook in een gedrukte versie kan verschijnen), wordt al snel niet gewaardeerd, omdat ze meer willen van dit medium. Ze willen flitsender en sneller kunnen werken.

Albert van der Kaap

Het is echt zonde om met een kleine beurs geld in een cd-rom project te steken.'

Van het digitale medium cd-rom is voor het geschiedenisonderwijs dus niet te veel te verwachten. Wat vind je van de mogelijkheden die het Internet te bieden heeft? 'Internet biedt natuurlijk ongelooflijk veel, ook historische, informatie. Het leent zich daarom met name voor een activerende didactiek, waarbij je dus expliciet gebruik maakt van de moge-

*In een curriculum voor
modern onderwijs mag
een cursus zoeken op
Internet niet ontbreken!*

lijkheden van Internet. Vanuit een vraag kun je leerlingen gericht laten zoeken. In een aantal praktische opdrachten die beschreven staan in de rubriek 'les-materiaal' van mijn site, wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van de grote hoeveelheid propagandaposters die op Internet is te vinden.

In 'klassieke queestes' (<http://members.tripod.lycos.nl/Queestes2>) staat een aantal opdrachten, waarbij gebruik gemaakt moet worden van informatie over de klassieke oudheid.

Een voorbeeld om duidelijk te maken waarin de meerwaarde van Internet kan liggen is het volgende.

Prehistorie	Egypte	Hellas	Olympische Spelen
Sport en Spelen	Oorlog en Vrede	Klassieke kunst	Sparta en Athene
RIR	Romeinen	De Limes	

Olympische Spelen

inleiding

de hoofdvraag

de deelvragen

de bronnen

de beoordeling

SPELEN IN OLYMPIA docentenhandleiding

Ruim duizend jaar lang (van 776 v.Chr.-393 n.Chr.) werden in Olympia in de landstreek Elis om de vier jaar wedstrijden gehouden, die zijn uitgegroeid tot de bekendste sportgebeurtenis van de Oudheid. De oude Olympische Spelen hebben meer dan duizend jaar bestaan totdat de tot het Christelijk geloof bekeerde Romeinse keizer Theodosius ze als een 'heidense' instelling in 393 na Christus verbood. Het behalen van de eerste prijs was een geschenk van de goden. De Spelen waren voor de Grieken zeer belangrijk. Niets en niemand mocht het doorgaan ervan in de weg staan. Terwijl de moderne Olympische Spelen al drie maal - in 1916, 1940 en 1944 - wegens oorlog werden afgelast, zetten men in de Griekse oudheid ten tijde van de Spelen juist de oorlogen stop. De deelnemers en toeschouwers moesten immers veilig de vaak maanden durende heen- en terugreis kunnen volbrengen. Het houden van de Spelen in Elis had politieke voordelen. Elis was een klein, afgelegen district zonder veel politieke macht of militaire kracht. Er was weinig kans dat de grote roem die van de Spelen afstraalde, de macht van Elis zou vergroten.

Prehistorie	Egypte	Hellas	Olympische Spelen
Sport en Spelen	Oorlog en Vrede	Klassieke kunst	Sparta en Athene
RIR	Romeinen	De Limes	

Olympische Spelen

inleiding

de hoofdvraag

de deelvragen

de bronnen

de beoordeling

stap 1 De hoofdvraag

De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

Wat zijn de voornaamste verschillen tussen de oude en de moderne olympische spelen?

stap 2 Uitwerken van de hoofdvraag of hypothese in deelvragen

De hoofdvraag valt uiteen in de volgende deelvragen:

1. Welke sporten werden er vroeger beoefend en welke tegenwoordig?
2. Welke prijzen werden er vroeger uitgereikt en welke tegenwoordig?
3. Wie mochten vroeger aan de spelen meedoen en wie tegenwoordig?
4. Welke kleding droeg men vroeger en nu?
5. Werden de spelen ten tijde van oorlog gehouden?
6. Welke rituelen waren er vroeger en welke tegenwoordig?
7. Waar werden de olympische spelen vroeger gehouden en waar tegenwoordig?
8. Hoe werden winnaars vroeger onthaald en hoe tegenwoordig?
9. Waren de deelnemers vroeger amateurs of beroeps en hoe zit dat tegenwoordig?

stap 3 kiezen van informatiebronnen

Op verschillende plaatsen kun je informatie vinden over zowel de oude als de moderne Olympische Spelen. In boeken en brochures, maar ook op:

stap 4 organiseren en plannen

In een boek zul je nooit meer dan een paar afbeeldingen tegelijk van Griekse vaasschilderingen aantreffen. Op Internet staan er zeer veel afbeeldingen van dergelijke vazen. In een opdracht voor het vak CKV heb ik leerlingen gevraagd deze vazen te rubriceren op basis van de informatie op Internet en er voor elke rubriek een paar te beschrijven. Op deze manier krijgen leerlingen een veel completer beeld van wat de Grieken op dergelijke vazen hebben afgebeeld, dan uit een boek mogelijk zou zijn. (Zie voor meer voorbeelden het artikel 'Internet in de brugklas' in de rubriek 'geschiedenis en ICT' op Histoforum: www.jacobus.nl)

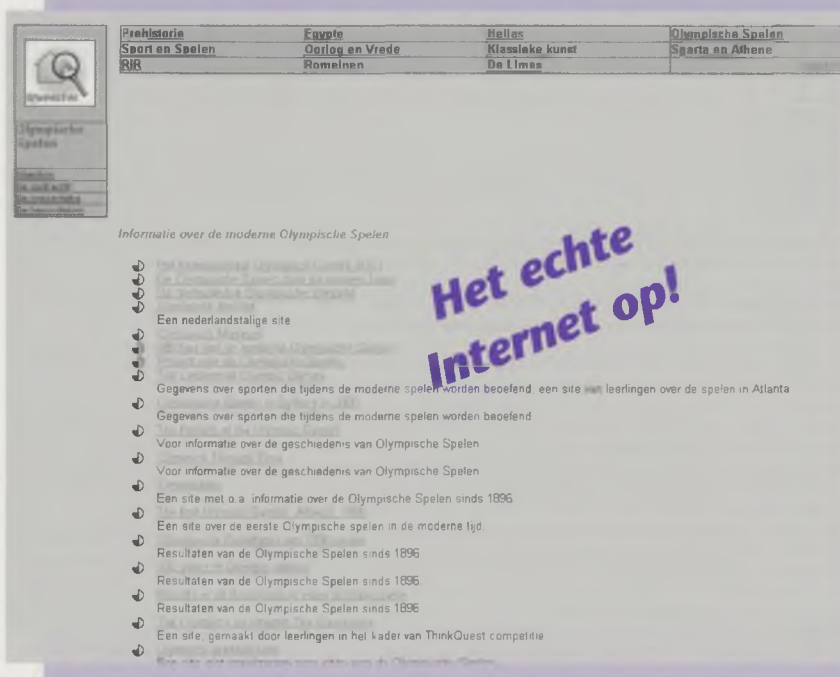
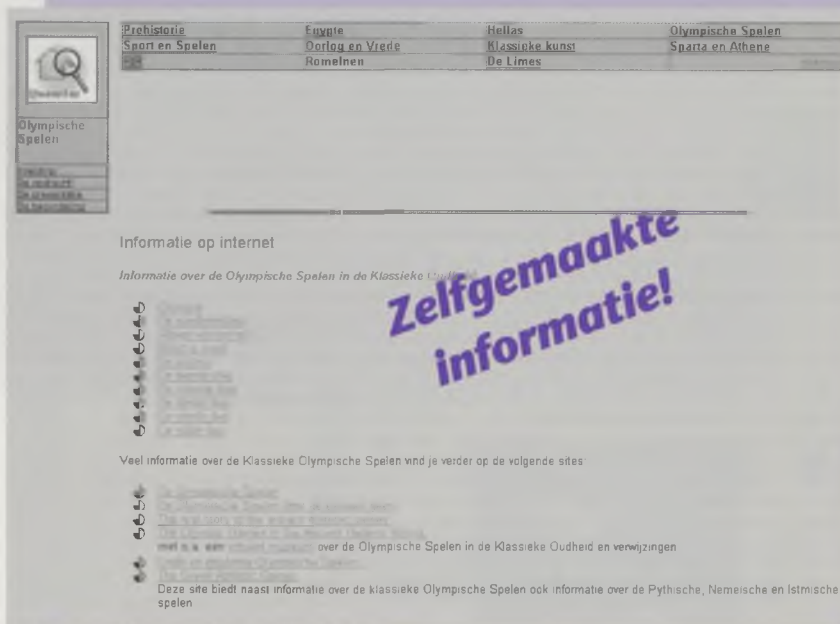
Ik steek zo'n tien tot vijftien uur per week in het onderhouden en uitbrei-

den van mijn site, die gehost wordt door mijn school.'

Valkuilen bij Internetgebruik

'Vooropgesteld dat je het Internet goed kunt inzetten, bijvoorbeeld voor het maken van praktische opdrachten, blijft het zoeken van informatie het grootste knelpunt.

Leerlingen kunnen vaak niet goed zoeken. Via een zoekmachine typen ze bijvoorbeeld één woord in, stel Vietnam. Als ze dan vervolgens 100.000 sites aangeboden krijgen waar Vietnam in voorkomt dan raken ze het spoor bijster. Zo eindeloos veel sites, van Vietnamese restaurants, aanbiedingen van on-line reisbureaus tot en met ... vul zelf maar in. Dat valt zwaar tegen.

Wat te doen? Na een kwartiertje bladeren en klikken lopen veel leerlingen volkomen vast. Het is beslist nodig dat leerlingen met behulp van zoekstrategieën aan het werk gaan, om gericht, gestructureerder en effectiever te kunnen zoeken. Elk vertrekpunt van een Internet-sessie moet zijn: wat wil ik eigenlijk vinden? Je moet dus eerst voorwerk gedaan hebben in de vorm van het vooraf vastleggen van je onderwerp en bijbehorende deelvragen. Je moet weten waar na je op zoek bent en welke antwoorden je nodig hebt. Als je zelf de grenzen van je opdracht weet, kun je veel gericht zoeken en selecteren.

Ook de taal kan van belang zijn. Veel informatie op Internet is Engelstalig. Als

een leerling informatie zoekt moet hij zich dus afvragen of zijn kennis van de taal voldoende is om een artikel te kunnen gebruiken. Bovendien moet hij zich al van te voren afvragen in welke taal hij een zoekwoord gaat opgeven. 'Calvijn' bijvoorbeeld leidt alleen naar Nederlandstalige sites. Wil je Engestalige sites in je onderzoek betrekken dan moet je Calvin intypen. In een curriculum voor modern onderwijs mag een cursus zoeken op Internet dus niet ontbreken!

Bruikbare informatie

Dan is er het didactische probleem. Internet is een prima bron van informatie om te gebruiken bij activerende werkvormen, maar hoe kun je een enorme berg aan informatie toeganke-

lijk maken voor de leerlingen? Hoe bepaal je de bruikbaarheid van het materiaal?

Ook is er natuurlijk nog het probleem van de betrouwbaarheid van de gevonden informatie. Wanneer is de informatie correct en verantwoord te gebruiken? Wanneer heb je te maken met hobbypagina's, 'foute' pagina's enzovoort. Bij veel voorkomend onderzoek naar aspecten van de Tweede Wereldoorlog kom je net zo makkelijk terecht bij overheidsinstellingen als het NIOD, die betrouwbare informatie geven, als bij hobbyisten die met 'alles over de Tweede Wereldoorlog' hun privé-kennis demonstreren, als bij sites van Holocaust-ontkenners of neo-nazi's in schaapskieren.

Houvast is enigszins te vinden in de extensie van het Internet-adres ...edu staat voor education, ...gov staat voor government/overheid. Ook krijg je een goede indruk als je erop let of de maker zijn naam en e-mailadres op de site zet en de datum van 'laatst bijgewerkt'.

Maar er is helaas geen keurmerk voor goede Internetsites voorhanden en daarnaast kunnen soms 'foute' sites ook bruikbaar zijn. Foute sites over Hitler kunnen toch veel bruikbare informatie (www.hitler.org en www.air-photo.com) bevatten.

Maar dan moet je wel van tevoren precies weten waarnaar je op zoek bent.'

Opdrachten met behulp van Internet

'Wat nu regelmatig gebeurt is dat er opdrachten door docenten gemaakt worden bij één door hem/haar geselecteerde site, waardoor je als het ware tekst en vragen combineert.

Dit is de meest elementaire vorm, maar het kan ook anders:

- Bedenk bij een onderwerp vijf vragen vooraf, waarbij een referentiekader noodzakelijk is.
- Bespreek de vragen met je partner (reflectie) om de kwaliteit van de vragen te testen.
- Daarna ga je via het Internet op zoek naar de antwoorden bij de vragen: indien de site geen antwoorden biedt, zoek je een andere site of je gaat je vraag herformuleren.

Een andere, meer gestructureerde, vorm is dat je informatie laat verzamelen van vijf vooraf door de docent geselecteerde sites, waarbij de leerlingen de (beeld)informatie moeten analyseren.'

Wat zijn je verwachtingen van de overheidsinspanningen ten aanzien van Kennisnet?

'Ook hier geldt dat de bruikbaarheid afhangt van de vraagstelling en de onderwijskundige behoefte. Er is nog geen didactiek of vakdidactiek ontwikkeld op het gebied van Internetgebruik. Het probleem lijkt mij voorlopig dat niet alle leerlingen over een computer beschikken en dat de ICT-infrastructuur voorlopig nog ontoereikend zal zijn om over te gaan tot een substantiële digitalisering van het onderwijs.

Bovendien: hoe gebruik je Internet? Zet je bestaande methodes op Internet, dan is er mijns inziens geen meerwaarde. Maar hoe dan wel? Er moet dus een soort Internet-didactiek worden ontwikkeld. Waarschijnlijk kun je die didactiek overigens niet los zien van algemene onderwijskundige ontwikkelingen. De vertellende docent heeft bijvoorbeeld niets aan Internet.

Een aspect waar je ook aandacht aan zou moeten besteden is de mogelijkheid van on-line toetsen (diagnostiserend of absolverend) en de mogelijkheid om met leerlingen te communiceren. Ik krijg bijvoorbeeld regelmatig per e-mail vragen van leerlingen. Het plaatsen van (praktische) opdrachten op Internet biedt de mogelijkheid om een opdracht snel bij te stellen als uit opmerkingen van leerlingen blijkt dat deze onduidelijk of onvolledig is.

Leerlingen kunnen de resultaten van hun onderzoek presenteren in de vorm van een Internetsite.

In dat verband moet je je de vraag stellen: wat moet ik als docent weten van de techniek? Je moet je afvragen wat je beoordeelt: alleen de inhoud, of ook de vormgeving? Internet is een communicatiemiddel. Laat je het dus meewegen of een leerling op zijn site goed met zijn bezoekers communiceert?

De strekking van een onlangs verschenen artikel in het vakbondsblad van de Aob was: grote educatieve uitgeverijen wachten met het maken van een digitale methode op educatieve websites die door leraren zelf zijn gemaakt. Wat vind jij daarvan?

'Iedereen zit op iedereen te wachten, maar de leraar heeft geen tijd! Voor educatieve uitgeverijen is er geen geld aan te verdienen, dus die zullen het initiatief vast niet nemen. De overheid zal moeten inspringen en de docenten die dit materiaal het beste kunnen ontwik-

kelen extra moeten betalen voor hun diensten. De overheid moet niet zoals altijd voor een dubbeltje op de eerste rang willen zitten!'

Hoe kunnen we de krachten bundelen inzake digitaal geschiedenisonderwijs? Is er een toekomst denkbaar met volledig digitaal onderwijs?

'Dat is een kip-ei discussie. Ik zie wel wat in laptop-onderwijs dat via educatieve sites aangeboden wordt, maar wie neemt het initiatief?

Alleen de overheid kan de impasse doorbreken: eerst docenten betalen voor het maken van websites en daarna ook het onderwijs laptop-gereed maken.

Maar dat valt niet mee. Een voorbeeld van niet functioneel besteed overheids-geld was de cd-rom *De Vrede van Munster*. De overheid stelde ter gelegenheid van de herdenking van de Vrede van Munster geld beschikbaar voor een onderwijsproject. Echter, de Vrede van Munster maakte geen deel uit van het doorsnee-curriculum, waardoor veel docenten het als een extra onderwerp in hun overvolle lessen zagen, en er dus maar niet aan begonnen. Tijd- en curriculumdruk maken extra uitstapjes in de stof haast niet mogelijk.

'Foute' sites kunnen soms ook bruikbaar zijn.

De meeste hogescholen moeten zichzelf bedruipen en zijn niet in voor dure financiële experimenten, waar overigens ook vrijwel niemand tijd voor heeft. Het zou wat kunnen zijn voor studenten. Die moeten in het kader van hun studie lesmateriaal ontwikkelen. Als zij dat zouden doen in de vorm van lessen met behulp van Internet en daarvoor sites zouden kunnen maken, dan zou het mes van twee kanten snijden. Studenten leren ICT te gebruiken en docenten kunnen de producten op Internet gebruiken in hun lessen. Een aardig format voor activerende werkvormen met gebruik van Internet vormen de WebQuests. Dit zijn onderzoeksgeoriënteerde opdrachten waarbij het Internet de voornaamste bron van informatie is. In Amerika wordt hier al veel mee gewerkt. Op Histoforum (ICT en geschiedenis) staat een artikel over WebQuests, waarin wordt uitgelegd aan welke eisen een WebQuest idealiter

De vraag vanuit het geschiedenisonderwijs moet het uitgangspunt zijn van Internet-gebruik. Het mag niet zo zijn dat het aanbod van Internetsites de inhoud van het geschiedenisonderwijs bepaalt.

zou moeten voldoen. Bij dat artikel staan ook links naar voorbeelden. Door mij gemaakte WebQuests (Queestes) zijn te vinden op <http://members.tripod.lycos.nl/Queestes2> en <http://members.tripod.lycos.nl/queestes>

Ten slotte: de leerstoel vakdidactiek

'De overheid stelt dat ICT een belangrijk didactisch middel van de toekomst is en deel moet uitmaken van de informatiemaatschappij. Maar dan zal de overheid toch echt meer geld moeten vrijmaken om een goede infrastructuur op te bouwen samen met de ontwikkeling van geschicht (webbased content) lesmateriaal. Wellicht zullen de educatieve uitgeverijen dan toch besluiten om grotere investeringen te gaan doen. Belangrijk wordt ook de aansluiting op het curriculum: het ICT-materiaal moet lesvervangend zijn in plaats van lesaanvullend, vanwege de tijd- en curriculumdruk. Daarnaast zal er een aparte ICT-didactiek ontwikkeld moeten worden. Wellicht dat de leerstoel vakdidactiek, die wordt bepleit in het rapport-De Rooy, hiertoe kan bijdragen.'

De Rooy geknipt en geschoren

De Rooy was zelf niet aanwezig op de jaarvergadering van de VGN, 24 maart j.l. in het Museum Het Valkhof te Nijmegen, maar des te meer waarde zijn geest er rond. Het rapport dat zijn naam droeg vormde namelijk de hoofdmoot van de gesprekken. Hier het verslag van een gedenkwaardige vergadering.

24

Drieënnegentig VGN-leden en belangstellenden hadden gehoor gegeven aan de oproep voor de jaarvergadering. Meer dan driemaal het gebruikelijke aantal, maar als je bedenkt dat er een paar duizend geschiedenisdocenten in ons land zijn, die in de nabije toekomst op een of andere wijze met De Rooy's bijtje moeten gaan hakken, dan is drieënnegentig weer bijzonder weinig. De vrije zaterdag is kennelijk een heilig goed in ons land.

De tijd begint te dringen. De staatssecretaris wil graag snel van het VGN-bestuur vernemen hoe de vereniging denkt over de vérgaande hervormingsvoorstellen van de commissie-De Rooy, waarvan de lezer in vorige nummers van *Kleio* op de hoogte is gesteld. De dag was efficiënt ingedeeld: eerst een uurtje huishoudelijk gedeelte, dan een uur lang in vijf subgroepen discussiëren over een deelaspect van het rapport, dan lunch, dan een tweede gespreksronde, en als toetje een rondleiding door de interessante collectie van Museum Het Valkhof.

Huishoudelijk gedeelte

Voorzitter Kees Weltevrede opende met een citaat van prof. Smalhout, die in *HP-De Tijd* had benadrukt, hoezeer het de moderne mens ontbreekt aan historisch besef.

Centrale klacht is en blijft het uiterst geringe urenaantal voor het schoolvak geschiedenis. Nu blijkt ons vak in de bovenbouw van het vmbo gemarginaliseerd te worden; in het mbo is geschiedenis al praktisch geheel verdwenen. Juist in deze sectoren van het onderwijs zitten de meeste van de toekomstige vaders, moeders, staatsburgers. Weltevrede waarschuwde verder tegen de neo-liberale tendens tot verder dereguleren. De adviestabel van het ministerie is namelijk niet bindend, en diverse scholen snijden onverantwoord in de geschiedenisuren. Niet alleen uit klas 3 van het vmbo is geschiedenis verdwenen: er zijn al scholen waar het vak geschiedenis niet eens meer in de tweede klas wordt aangeboden!

Een andere wolk die de hemel van het geschiedenisonderwijs verduistert, is de neiging van staatssecretaris Adelmund om de bevoegdheden economie, aardrijkskunde en geschiedenis onderling uitwisselbaar te verklaren. Straks mag een docent met aardrijkskunde of economie dus ook geschiedenis geven,

indien de medezeggenschapsraad van de school dit laat passeren.

De VGN staat voor vakinhoud en kwaliteit, en is hier dus fel op tegen.

In de rondvraag werden er kritische vragen gesteld over de rol van het VGN-bestuur bij het voorbereiden van beleid door het ministerie. Ooit was de VGN een kritische club, aldus Elise Storck. Thans echter zien we onderonsjes met 'Den Haag', en wordt geheimhouding betracht.

'Ik heb het gevoel dat die tijd voorbij moet zijn. De VGN moet weer een vereniging van leraren worden. Niet verdwijnen in regeringscommissies! Het draagvlak moet groter. Er moet meer openheid van zaken gegeven worden', zo sprak Elise. Bij monde van Loek Janssen antwoordde het bestuur, dat het nu eenmaal op vele momenten wordt ingeschakeld bij beleid (bijvoorbeeld bij de bepaling van de eindexamenonderwerpen). Hij beaamde de klacht, maar verklaarde tevens: *'Wij voelen de verantwoordelijkheid. We werken samen met veel organisaties. Ik zie haken en ogen. Geheimhouding is soms nodig.'*

Verdere discussiepunten waren de samenwerking met het KNHG (in de vorm van de Intercommissie) en de ledenwerving onder jonge docenten (werk voor de stagebegeleiders). Ook

Bijdragen aan dit artikel kwamen van Stefan Boom, Maria van Haperen, Hans Pols, Tineke Bogaerts, Cees Bol en Jan van Oudheusden, de uitslagen zijn samengevat door de voorbereidingsgroep.

kwam de korting op de begroting voor *Kleio* aan bod. Een kritische vraag hierover van de hoofdredacteur ontmoette – tot zijn grote vreugde – brede steun onder de aanwezigen. Dan maar een contributieverhoging speciaal voor *Kleio* of laat anders de school de contributie maar uit het bijscholingspotje betalen. Als er aan de kwaliteit en de kwantiteit van *Kleio* maar niet getornd wordt! Zo staken diverse aanwezigen de redactie een hart onder de riem.

Het moment was aangebroken afscheid te nemen van twee bestuursleden. Loek Janssen zette Ineke Veldhuis in het zonnetje: de inzet van Ineke is enorm, zo vertelde Loek. Daarmee kan men helaas niet onbeperkt blijven omgaan. Dat is wel erg jammer. Zij is een geschiedeniscollega in hart en nieren, en bovenal heel erg aardig.

Kees Weltevrede verklaarde vervolgens zijn liefde aan Riemke Leusink: *'Je bent accuraat, snel, consequent, je zegt waar het op staat, je houdt van handelen, je bent betrouwbaar en empathisch; verder strategisch, bevlogen, vriendelijk, nooit boos, en ideaal om mee samen te werken.'* Geschenken en bloemen onderstreepten deze lovende woorden.

Met spijt en bloemen werd afscheid genomen van Ineke Veldhuis (boven) en Riemke Leusink (onder). Ronald Polak preeft penningmeester Johan Raven, die dit jaar zoveel te stellen heeft gehad met de VGN-penningen.

Het werd hoog tijd voor De Rooy. Een voorbereidingsgroep bestaande uit José van Doorenmalen (vmbo), Hans Keissen (primair onderwijs), Jetty Keyzer (bavo), Elise Storck, Ineke Veldhuis (havo-vwo), allen geschiedenisdocenten en Greetje de Vries (havo/vwo), geschiedenis- en maatschappijleerdocente had een draaiboek gemaakt. Onder regie van Elise Storck splitste het gezelschap zich in vijf groepen, die elk een plek opzochten om een deelaspect van het rapport aan kritisch commentaar te onderwerpen: de tien tijdvakken, de haalbaarheid, de

toetsing, de implementatie en het combivak. Iedereen had de mogelijkheid over twee aspecten mee te praten en op flappen overwegingen en adviezen aan het bestuur te formuleren.

De laatste 10 minuten liep men rond met stickers, 5 groene en 5 rode; de groene om te plakken bij die punten die het meest prangend geacht werden, de rode bij zaken die niet urgent of zelfs niet gewenst gevonden werden. Er moest dus sterk gedacht worden over de prioriteiten. Er zijn 337 groene en 221 rode stickers geplakt.

Uitslagen

Eerste ronde

Wij gaan akkoord met de tien tijdvakken onder de volgende voorwaarden:

Er is invloed van de VGN-docent op de invulling nodig.

Er moet aandacht zijn voor de multiculturele samenleving.

Er moet meer aandacht komen voor de invulling van de canon.

Er moet een duidelijke scheiding zijn van de concentrische thema' in basisonderwijs/bavo/tweede fase.

Er moet meer aandacht komen voor vrouwen en kinderen.

Tweede gespreksronde

In deze ronde was er een duidelijke tweedeling, een aantal mensen stonden erg negatief tegenover de tien tijdvakken, een aantal anderen sloten zich aan bij bovenstaande punten. De groep die niet enthousiast was heeft een tweede flap gemaakt, met een aantal aanbevelingen/opmerkingen:

De tien tijdvakken zijn een experiment waarvan we niet zeker weten of het historisch besef aanbrengt. Hier waren weer tien mensen het niet mee eens en vijf waren het er wel mee eens. De tien tijdvakken brengen geen historisch besef aan. Hier waren vier mensen op tegen en geen mensen voor.

Zij zijn inhoudelijk verwarrend en stereotyperend. Daar stond een groene sticker bij, dus mee eens en 2 tegen.

Ze zijn internationaal niet uitwisselbaar: noch met wetenschap noch met andere vakken.

Ze bevatten teveel onderwerpen en thema's waardoor diepgang wordt opgeofferd aan oppervlakkige overzichts kennis.

Ze zijn een reflectie van een westerse, witte en mannelijke beschaving met teveel nadruk op Nederland.

Tien tijdvakken

In het groepje dat de tien tijdvakken onder handen nam, vielen zowel lovende als afkeurende woorden. Het viel te verwachten dat menigeen over de namen van de tien tijdvakken wel de staf zou breken.

Zo merkte Bernardine Beenackers op, dat in Groningen de monniken pas na 1200 opdoken. Moet je dan die leerlingen daar toch het etiket opdringen: '500-1000, tijd van ridders en monniken?'

Er was ook lof. Een collega uitte zijn tevredenheid over het feit dat er nu eindelijk eens een tegenzet is gegeven tegen de didactici die ons al die losse thema's voorschotelden. Het primaat van de geschiedenisfeiten vormt al een hele verbetering, in plaats van die vaardigheden. Een andere docent achtte de tien tijdvakken een goed middel om de historische realiteit aan de jeugd voor te zetten. Thans weten de leerlingen vaak niets van een bepaalde periode. Dit schema biedt tenminste de mogelijkheid om in de beperkte tijd die we hebben nog wat historische kennis aan te brengen. Weer een andere deelnemer verklaarde de herhaling van inhoud wel te onderschrijven; vaardigheden boeien hem niet zo.

Daar stelde een aantal discussianten onder meer tegenover, dat de keuze voor het weglaten van namen en data een onjuiste is. Het maakt wel degelijk verschil uit, of je de Reformatie behandelt aan de hand van Luther en Calvijn, dan wel aan de hand van Zwingli (welke docent noemt Zwingli nog?). Het Calvinisme hoort immers stellig tot het verplichte pakket algemene ontwikkeling voor elke Nederlander, zo vonden sommigen. Maar is het begrip algemene ontwikkeling nog wel uitgangspunt geweest voor De Rooy en de zijnen?

De Rooy zelf relativeerde in het *Onderwijsblad* van 10 maart j.l. het belang van dit soort feitenkennis: 'Voor wie erudiet wil zijn is het vak Winkler Prins beter', ofwel: geschiedenis is niet bedoeld voor feitenkennis op zich, maar om de leerlingen te leren verbanden te zien en kritisch te denken.

Een van de aanwezigen verklaarde dat herhaling van leerstof niet automatisch leidt tot het beter beklijven daarvan. Het gaat erom, hoe enthousiast de docent de leerstof brengt. Op dit moment worden veel methodes hap-snap samengesteld, zonder duidelijke lijn. Jan Snickers (van de commissie-De Rooy) stelde daar tegenover, dat wanneer alles maar één keer aan de orde komt, de leerling sowieso het meeste weer vergeet.

Diverse deelnemers vonden de etiketten te europacentrisch: het etiket 'tijdperk van tv en computer' past beslist niet op grote delen van de Derde Wereld.

De onwetendheid wat betreft de recente geschiedenis werd in NRC-

Handelsblad van 15 februari j.l. geheld door J.L.Heldring, die deze het resultaat achtte van de afschaffing van geschiedenis op school: 'Daar wordt nu een late en waarschijnlijk vergeefse poging tot herstel toe gedaan'. Vergeefs, omdat de tien tijdvakken veel te simplistisch zijn?

In elk geval dekken de labels de lading niet, aldus Huibert Crijns: wat doe je met de Russische Revolutie (en 1830, 1848 etcetera), als het tijdperk der revoluties reeds in 1800 wordt afgesloten?

Op de VGN-website kritiseerde Jean Pierre Wolters (SG Twickel Hengelo) de tien tijdvakken: 'Uit het niets komen die tien tijdvakken. Dit alles zonder enige wetenschappelijk onderbouwing. Ik ervaar het feit dat de commissie daar prat op gaat toch wel als schokkend. Wat was er mis met de oude tijdsindeling?'

Die kent iedereen nog en die valt, hoe discutabel dan ook, wel wetenschappelijk te verdedigen. De wens om meer chronologie in het geschiedenisonderwijs te geven onderschrijf ik van harte, maar dat lijkt mij schier onmogelijk als kennis niet vereist wordt. Aan de hand van een voorbeeld moeten leerlingen de algemene kenmerken van een tijdvak herkennen. Hoe kunnen leerlingen dit zonder kennis? Bovendien vervalt geschiedenis tot een vak waarbij de voorbeelden gekozen zullen worden op politiek correcte gronden. Immers, er is duidelijk gekozen voor een niet-wetenschappelijke benadering, associatieve benadering. Ik vraag mij af hoeveel ridders en monniken er in Nederland hebben rondgelopen.'

De conclusie was, dat men instemde met de vernieuwde aandacht voor chronologie, maar dat bij de gekozen tien tijdvakken, inclusief de pictogrammen, veel vraagtekens te plaatsen zijn. Wordt ons vak verder gesimplificeerd? Laten de geschiedenisdocenten in elk geval zelf invloed houden op de ontwikkeling, zo was de tendens van het gesprek.

Toetsing

Zit de toetsenmaker straks met de handen in het haar? Onder leiding van José van Doornmalen werd er gesproken over de onderdelen van het rapport die op de toetsing ingingen. Er werd een onderscheid gemaakt tussen de toetsing in de klas en de centrale toetsing op het eindexamen.

Een aanbeveling aan het bestuur kan luiden:

de leden van de VGN, in vergadering bijeen op 24 maart 2001 te Nijmegen ...
overwegende dat:
het rapport nauwelijks voorbeeldopgaven bevat,
deze voorbeeldopgaven veel leesvaardigheid / schrijfvaardigheid eisen,
het rapport stelt dat in de praktijk toetsing nog ontwikkeld zal moeten worden,
het rapport niet duidelijk aangeeft hoe centrale toetsing (examinering) moet gaan plaatsvinden,
het rapport niet helder aangeeft hoe oriëntatiekennis centraal getoetst kan worden,
het rapport niet aangeeft op welke wijze implementatie zal bijdragen aan het ontwikkelen van goed toetsmateriaal,
toetsenmakers in grote onzekerheid verkeren wat hun werk precies zal gaan inhouden,
stellen voor het rapport niet te accepteren voordat er meer duidelijkheid is over het onderwerp (centrale) toetsing,
stellen voor dat er met betrekking tot het centraal schriftelijk examen geschiedenis eerst duidelijk omschreven kaders / inhoudelijke specificaties worden ontwikkeld
... en gaan over tot de orde van de dag.

N.B. Geen informatie over groen en rood hierbij! (Red.)

De conclusie was, dat er in de casus-toetsing op centraal niveau een te grote nadruk op de schrijfcapaciteiten van de leerling wordt gelegd. Het gebrek aan concrete feiten, gebeurtenissen en personen in het rapport bemoeilijkt het formuleren van antwoordmodellen voor de oriëntatiekennis-toetsing. Volgens sommige deelnemers aan de geanimeerde discussie was een dergelijke 'kennisarme' toetsing wel op de scholen zelf mogelijk, maar zeker niet op centraal niveau. Anderen merkten op, dat wanneer de toetsing op centraal niveau niet mogelijk is (vanwege de problemen met de kennisinhoud en de 'beschrijvende' aard van de toetsen), deze toetsing op decentraal niveau eigenlijk ook onuitvoerbaar is, hoewel je daar wel gemakkelijker enige reparatiewerkzaamheden kunt verrichten.
Herhaaldelijk werd gewezen op de slechte ervaring met de basisvormingstoetsen.

Een greep uit de opmerkingen:
Waarom wil de commissie zo'n sterke greep op het hele traject in het cse?
Er moet een specificatie van de stofinhoud komen.
Een valide examen is zo niet mogelijk.
Casussen zijn een vlucht naar voren, die geen ruimte laten voor vakinhoud. Als het gaat lijken op de basisvormingstoetsen dan wordt dat een ramp.
Historisch besef is een basishouding, een attitude; als centraal begrip in de toetsing is dat te vaag en moet je dat eigenlijk niet doen. Het gevaar van politieke correctheid is levensgroot. Zonder dat de toetsing voor elkaar is, is het rapport nog niet af.
Ondanks het rapport-De Wit komt er nu helaas geen canon.
Het is gevaarlijk dit rapport zo aan te nemen (als antwoord op de opmerking dat er alleen een voorbehoud gemaakt moet worden ten aanzien van de toetsing).

In de tweede ronde, waarbij de groep een geheel andere samenstelling had, werd er meer ingegaan op de tijdvakkenindeling en de bezwaren die daaraan volgens sommigen kleven. Verder ontstond er een discussie over het krantenartikelverhaal: neem een krantenartikel en stel *naar aanleiding daarvan* vragen over bijvoorbeeld godsdienststoorlogen in de geschiedenis of beeldenstormen en dergelijke.
De bezwaren daartegen (de examens worden een jaar van tevoren geprodu-

ceerd, de waan van de dag gaat de leerstof bepalen, de vragen gaan niet meer in op de bron maar zijn bron-gerelateerd ofwel naar aanleiding van de bron) zijn wel genoemd, maar niet helder naar voren gekomen. Deze discussie was (door vermoeidheid?) een stuk warriger dan in de eerste ronde.

Op de website werd de toetsing ook gekraakt door collega Wolters: *'Wat er gevraagd wordt, is een verrassing voor de leerlingen, maar weten ze wel wat er van hen verwacht wordt? Ik begrijp er niets meer van. De commissie heeft voor zover ik begrepen heb een invulling voor het vak geschreven zonder zich daarbij af te vragen wat het doel van het vak is. Het lijkt op een pragmatische invulling van tekortkomingen van de kerndoelen en eindtermen, kennelijk zonder visie. Ik neem mijn vak serieus, temeer omdat ik de maatschappelijke relevantie ervan hoog inschat. Maar als het vak wordt gereduceerd tot exemplarisch onderwijs, waarbij de voorbeelden gaan dienen als bewijs voor politiek correct gedrag, dan kan ik daar mij niet in vinden.'*

Hans Boschloo (Joke Smit College, Amsterdam) hekelt de dreigende afschaffing van een centraal schriftelijk examen, waarbij kennis zowel als vaardigheden getoetst werden. Hij verwijt de commissie minachting te hebben voor encyclopedische kennis en 'kunstjes met bronnen', en vervolgt:

'Een tweede reden is dat de toetsing bij het centraal schriftelijk examen model

staat voor de toetsing bij de schoolonderzoeken, want aan de schoolonderzoeken en de centrale examens worden dezelfde eisen gesteld wat betreft inhoud en vaardigheden. Daardoor ontstond er een soort landelijke maatstaf voor het niveau van het onderwijs.

Dit is een ontwikkeling die de leden van de commissie kennelijk betreuen. In plaats van de huidige praktijk neemt de commissie het begrip historisch besef tot uitgangspunt bij de centrale toetsing, maar het lijkt onmogelijk om uitgaande van deze benadering een landelijke toetsing tot stand te brengen. De commissie is er na diverse pogingen niet in geslaagd een overtuigend voorbeeld van een landelijke toets te geven.'

Een groot gevaar van de voorstellen van de commissie acht hij verlies van status en niveau van ons vak, door het loslaten van het verband tussen historische kennis en inzicht, het verwerpen van het bijbrengen van concrete historische kennis en het afschaffen van een degelijke centrale toetsing.
Wordt geschiedenis een 'pretpakket-vak'? Hoef je nu helemaal niets meer te leren voor je examen?

Haalbaarheid

Zijn de leerpsychologische achtergronden van dit concentrische model voor het geschiedenisonderwijs ooit wel eens onderzocht, zo luidde de eerste vraag in de subgroep 'haalbaarheid'. Dus met andere woorden: zullen de leerlingen door de invoering van de aanbevelingen van de commissie ook

Uitslagen

1. 'Goed beginnen op de basisschool is een voorwaarde voor slagen van het concentrisch model, anders bereik je je doel, het beklijven van wat geleerd is, niet.'
Zowel rood als groen: 12.
2. 'Alleen haalbaar indien er scholing komt voor docenten basisschool, en het aandeel vakken op de Pabo en de lerarenopleiding wordt vergroot én indien er ook bijscholing komt voor docenten bavo, vbmo en tweede fase.'
17 groen, 3 rood.
3. 'Het is een verbetering dat er één duidelijk programma komt, maar het is te overladen, zeker voor de minder getalenteerden op havo in vergelijking met vwo, evenzo voor de drie andere leerwegen in het vmbo vergeleken met de theoretische. Er moeten dus keuzes gemaakt worden in de overladenheid.'
Hierbij 7 groene stickers.
4. 'Wachten met invoeren tot het vmbo begonnen is en een ronde van twee jaar heeft afgemaakt en wachten tot de tweede fase geëvalueerd is.'
Hierbij 6 groen, 7 rood.
5. 'Het is een bezwaar dat de structuur doorbroken wordt door diachronische thema's, deze liever tegelijkertijd bij de tijdperken behandelen.'
2 groen.
6. 'Houdt in de Jaarbeurs een vlam-mend betoog voor verantwoord, kwaliteit en relevant geschiedsonderwijs.'
5 groene stickers.

beter gaan leren? En hoe moet je deze gedeeltelijk nieuwe manier van geschiedenis in de klas invoeren? Eensklaps, dus gelijktijdig in het basisonderwijs, de basisvorming en de tweede fase, of gefaseerd? Maar in dat laatste geval duurt het nog negen jaar voor we het in 6-vwo kunnen examineren! Iemand anders stelde de vraag of de leerkrachten in het basisonderwijs wel in staat zijn uit te voeren wat van hen gevraagd wordt: hebben ze genoeg tijd, kennis en vaardigheden om dat te doen? Waarschijnlijk niet, afgaande op de onheilsberichten die ons vanuit het primaire onderwijs bereiken.

De flappen van de verschillende groepen.

Haalbaarheid

Dan maar zo snel mogelijk invoeren; alles is beter dan wat we nu hebben, zo opperde een andere deelnemer. Want voor je het weet komt de politiek al weer met een ander plan! Een der discussianten bracht toen in, dat de thema's niet zullen hechten in het overzicht. 'Het is net een emmer snot; er blijft niks hangen.' Iedereen was wel gelukkig met de terugkeer van het overzicht, maar over de handhaving van de diachronische thema's heerste verdeeldheid. Wat moet je ermee, wat kun je ermee in de klas? Ze hollen het overzicht uit, werd gezegd. En omdat het aanleren van de historische vaardigheden ('maar nu in een beter historisch kader', zoals een der commissieleden zei) een vereiste blijft, wat is dan eigenlijk de juiste didactiek.

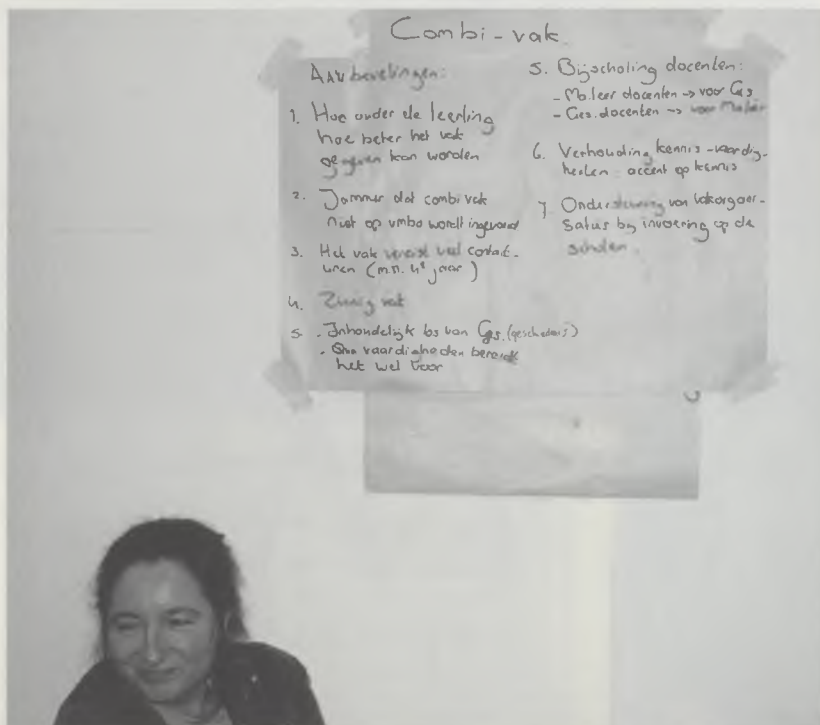
Een aantal collega's hebben de tweede fase wel gezien ('ze zitten heel braaf te werken, maar wat leren ze nou eigenlijk?') en hielden een pleidooi voor het verhaal. Anderen zeiden de strijd nog niet op te geven en nog door te willen gaan met de zelfwerkzaamheid die bij de tweede fase hoort. Maar erg enthousiast klonk dat niet.

Op dat moment kwam de eigenheid van ons vak ter sprake. Kun je geschie-

denis net zo geven als wiskunde met een boek, opdrachten en antwoordvellen? Of is er een speciale didactiek die vooral verhalend is? En toen kwam de vraag hoe je historisch besef en historische vaardigheden wel kunt bijbrengen in de toegemeten tijd. Er is een overzicht en er zijn thema's, maar wanneer moet dat allemaal gedaan worden? De één zei dat alles staat of valt met een tijdig begin op de basisschool, de ander dat de mate van succes recht evenredig is met het schoolniveau: hoe kun je tien tijdvakken op het vmbo in twee jaar behandelen, met soms nog minder dan twee uur in de week?

Anderen zijn minder pessimistisch, maar die geven dan ook geen les op het vmbo: 'Als je kijkt naar de kerndoe-len van de basisvorming, dat is ook een hele waslijst. Het is een heel vol programma, maar in de praktijk gaat er heel veel uit. Ik vertel graag en ik neem de vrijheid iets weg te laten', zegt de een. 'Bij mij gaat sowieso alle buiten-Europese geschiedenis eruit. Dat interesseert ze niks', vult een ander aan.

Laat dat nou juist hetgeen zijn wat de commissie al had weggelaten. En dus stond er op een van de flappen, waar de verschillende sub-groepen hun

Combivak

- Combi-vak
- Aanbevelingen:**
1. Hoe onder de leerling hoe beter het vak gegeven kan worden
 2. Zommer dat combi vak niet op vmbo wordt ingevoerd
 3. Het vak vereist veel contacturen (m.n. 4de jaar)
 4. Zwaar vak
 5. Inhoudelijk los van Ges. (geschiedenis)
 - Sta vaardigheden bereikt het wel voor
 5. Bijscholing docenten:
 - Mo. leer docenten → voor Ges.
 - Ges. docenten → voor Maat.
 6. Verhouding kennis - vaardigheden - accent op kennis
 7. Ondersteuning van vakorgaan - Status bij invoering op de scholen

rici hierin wel aan hun trekken komen. Vooral de plaatsing in het curriculum werd als moeilijkheid gezien. Gezien de aard van het vak is er veel voor te zeggen er zo laat mogelijk mee te beginnen. Maar omdat er geen examen in gedaan hoeft te worden zal het wel in de vierde klas gegeven gaan worden, terwijl de stof toegesneden lijkt op iets oudere leerlingen.

Ook werd betreurd dat dit vak, natuurlijk in aangepaste vorm, niet in het vmbo kan worden aangeboden. Overigens is het voor de doorsnee-geschiedenisdocent moeilijk om zich een goed beeld te vormen van dit nieuwe vak. Een verdere uitwerking en meer informatie zijn broodnodig. Dan kan er opnieuw naar gekeken worden.

Implementatie

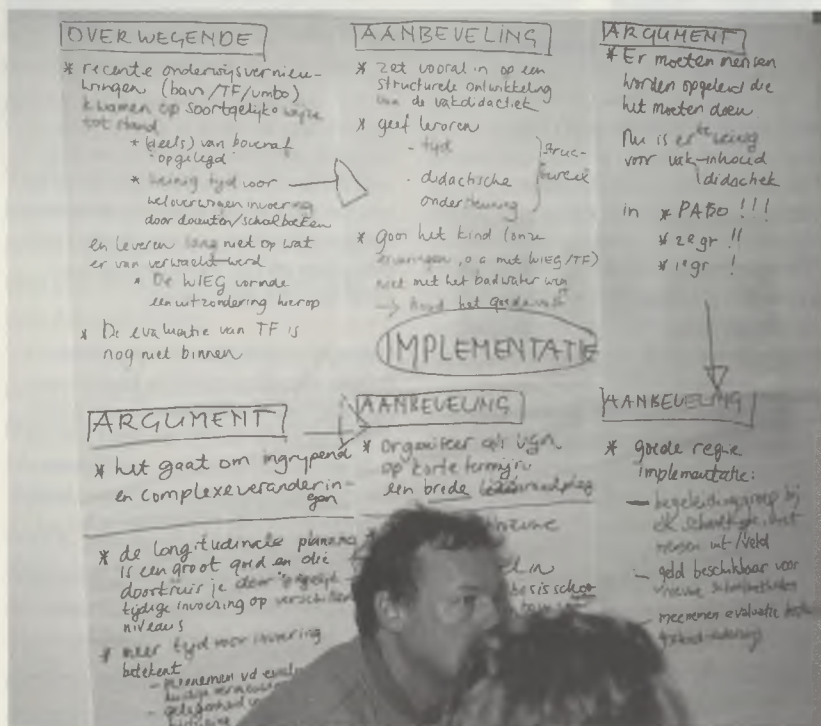
De implementatie-groep ging voor- namelijk in op het tijdsaspect. Bekijk je de situatie op het moment in het onderwijs, dan zie je grote veranderingen, die recent van bovenaf zijn opgelegd, die uitgevoerd moesten worden door docenten die het al te druk hebben, met methodes die nog moesten verschijnen en in een tweede fase, die nog niet is geëvalueerd. Een goed moment om weer een verandering op stel en sprong in te voeren?

Nu valt het met het tijdspad wel mee; de basisschool zou als eerste moeten beginnen en daarop zou de rest dan voort kunnen bouwen.

Kan dat wel? De docenten daar hebben maar weinig historische kennis en vaardigheden. Ze hebben het voor hun pakket niet hoeven kiezen en krijgen het vak op hun pabo maar minimaal. De ervaring is dat er op de basisscholen op het moment weinig aan geschiedenis wordt gedaan. Typisch dus een groep geëngageerde liden, die het voortouw moet nemen!!!!?

Dan maar beginnen in de basisvorming? Dan is ook tijd nodig voor de omschakeling van de docenten en vakdidactische ondersteuning. Er moet dus echt gewerkt worden aan een structurele ontwikkeling van bijbehorende vakdidactiek. Tijd moet er zijn om een vakdidactisch instituut, met onderzoekers en mogelijkheden tot (na)scholing op te bouwen.

Tijd moet er ook zijn om de resultaten van de evaluatie van de tweede fase mee te nemen. Het is zonde als je niet van de fouten daar kunt leren. En daarbij: is het niet nodig erop te letten dat

Implementatie

bevindingen op moesten schrijven, dat het geschiedenisonderwijs weer alleen over 'witte', Europese mannen dreigde te zullen gaan.

Combivak

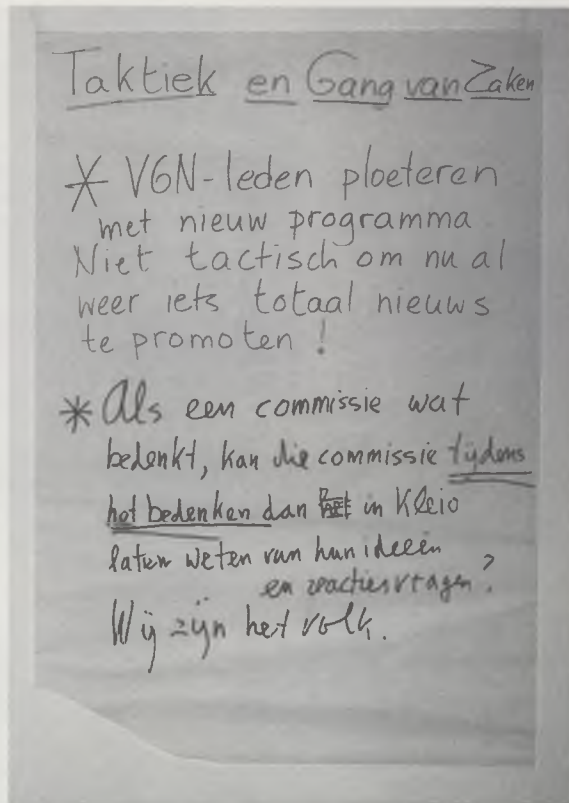
Over het combivak schreef Theo Poot (ONC Zoetermeer):
Wat ik uit Kleio haal, belooft weinig interessants. De overheid wil brave burgers kweken, dat snap ik. Het VGN-bestuur is al weltevree met het feit dat er een com-

bivak is geboren. Maar dan heb je nog geen mooi vak. Dat zie je wel vaker: leuk stel, die twee, maar baby is lelijk en lijkt op geen van beiden! Er heeft zeker een staatssecretaris tussen gelegen ... Eén voordeel: de toetsbaarheid is vast geen probleem.

In de besprekingsgroep combivak waren de reacties overwegend positief. Men meende dat er sprake is van een inhoudelijk behoorlijk peil en dat histo-

De laatste discussieronde.

Algemene opmerkingen.

Door Hans Boschloo op de VGN-site werd het integrale rapport-De Rooy nog eens duchtig geknipt en geschoren. Hij herinnert eraan, dat de invoering van het centraal schriftelijk examen 1978 geschiedde in contact met 'het veld'. Examens werden ontwikkeld na uitgebreide discussies georganiseerd door de VGN. Na een periode van vrijwillige deelname werd het centraal examen verplicht gesteld. Maar ook daarna waren er voortdurend veranderingen en verbeteringen. Ook de WIEG betrachtte wisselwerking met docenten in het veld. De examens werden geëvalueerd, kritiek op de regiovergaderingen werd verzameld en toetsdeskundigen van het Cito gaven hun mening. Ook de manier waarop de examens worden geproduceerd staat garant voor contact met de praktijk.

Bij de commissie-De Rooy is echter van samenspraak met 'het veld' tot nu toe geen sprake. Zij negeert alle docenten en historici die in de afgelopen jaren dachten bij te dragen aan verbetering van het onderwijs en evalueert niet de huidige praktijk. Zo toont de commissie zelf gebrek aan historisch besef. 'Als een projectontwikkelaar heeft de commissie het hele terrein op de schop genomen en vol gepland met grote gebouwen met nieuwe namen en logo's, een projectontwikkelaar waardig'.

we het goede van de WIEG blijven vasthouden?
Tijd is ook nodig voor de onderwijs-ondersteunende instellingen.

Algemene op- en aanmerkingen

Op sommige flappen stonden ook aanbevelingen die meer algemeen bedoeld waren.

1. Leraar zit midden in verandering van het nieuwe programma op het vmbo en de tweede fase. Niet erg tactisch nu weer met een nieuw programma te komen.
12 groen, 21 rood

2. Neem de tijd en voer in zoals de WIEG dat toen gedaan heeft, geleidelijk en met scholing in het land. Laat de leden in *Kleio* en op de website ideeën en reacties geven. Wij moeten het doen.
19 groen, 3 rood.

3. Organiseer als VGN een brede raadpleging op korte termijn.
16 voor, 3 tegen

Dit laatste gaat inderdaad gebeuren als er zich genoeg deelnemers hebben opgegeven. Op 17 mei komt er in Utrecht een grote veldraadpleging over het rapport. Pas daarna zal het VGN-bestuur het verenigingsstandpunt doorgeven aan het ministerie. Laat ook uw stem horen! Een grote

hervorming als deze is alleen goed mogelijk met medewerking van het veld en er is nu nog van alles bij te stellen. De nog aan te stellen implementatiecommissie kan wel wat goede raad gebruiken en het VGN-bestuur kan deze dan ook meenemen.

Overigens heeft Piet de Rooy in het orgaan van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (maart 2001) al min of meer het boetekleed aange trokken. In antwoord op een docent die zich afvroeg waarom de geschiedenis nu ineens pas in het jaar 3000 v.C. begint, verklaart De Rooy: 'Ik maak graag gebruik van deze mogelijkheid om toe te geven dat een zekere kortzichtigheid onze voorstellen kenmerkt.'

Deze uitspraak geeft te denken. Gaat straks heel het geschiedenisonderwijs op de schop op basis van voorstellen die inmiddels door de commissievoorzitter zelf als 'kortzichtig' worden gekenschetst?

Mensen in het verzet

De afgelopen twee jaar verschenen bij de Walburg Pers, onder auspiciën van het Verzetsmuseum Amsterdam, vijf boeken in een serie 'levensverhalen':

'Geen leven zonder verzet. Het levensverhaal van Henk van Moock', opgetekend door Liesbeth van der Horst, met een inleiding van Ed van Thijn;

'Een Limburgse onderwijzer in het verzet. Het levensverhaal van Fons Mertens', opgetekend door Gerard Sonnemans;

'Een onverzettelijke Groningse vrouw. Het levensverhaal van Siet Tammens', opgetekend door Marius de Smet;

'Agent van de Zwitserse weg. Het levensverhaal van Jan van Borssum Buisman', opgetekend door Marc Couwenbergh';
en

'Verzet in Nederlands-Indië. Het levensverhaal van Bep Stenger', opgetekend door Nadet Somers, met voorwoord van Els Borst.

Kort en heel toegankelijk vertellen deze mensen over hun belevenissen en overwegingen.

Prijs per deel f 29,50, de hele serie f 125,-.

Vrouw in verzet

Siet Tammens is een inmiddels hoogbejaarde, nuchtere Groningse die tijdens de Tweede Wereldoorlog tot diep over haar nek in het verzet zat. Marius de Smet tekende haar levensverhaal, één grote aanklacht tegen discriminatie, onrechtvaardigheid en dictatuur, zonder ook maar een enkele kanttekening te plaatsen op. Een helder en bescheiden boekje dat leest als een trein en stiekem menig verdicht historisch beeld over het verzet op zijn kop zet, waardoor het ook voor historici heel interessant is.

Wie was Siet Tammens en wat maakt haar bijzonder? Ze stamt uit een weinig traditionele boerenfamilie. Geboren in 1914 aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, volgens eigen zeggen niet erg rijkelijk met schoonheid bedeed, maar gelukkig wel met een goed verstand. Een meisje dat van huis uit gestimuleerd wordt om verder te studeren, ook al is dat enkel voor onderwijzeres. Dat zelfstandig alleen woont in de grote stad en bij wijze van toeval al snel na het uitbreken van de oorlog in het verzet rolt. Haar woning groeit uit tot doorgangshuis voor een aantal los van elkaar opererende lieden, die gaandeweg de oorlog soms toeval-ligierwijs samen werken. Siet koppelt mensen voor bepaalde activiteiten aan elkaar en wordt daarvoor uit tot een centrale verzetsfiguur in het noorden.

Begin 1944 moet Siet onderduiken, wordt verraden, opgepakt en ter dood veroordeeld. Als de bevrijding even heel dichtbij lijkt, september 1944, ont-

loopt ze dit vonnis en komt via omzwervingen op het Duitse waddeneiland Borkum terecht. Hier is een gevangenkamp dat enigszins doet denken aan hedendaagse asielzoekerscentra, alleen verrichtten de gedetineerden wel werk, dwangarbeid. Siet doet daar de meest afgrijselijke ervaring uit de oorlogsjaren op, namelijk een verkrachting die onvruchtbaarheid tot gevolg heeft.

Het einde van de oorlog beleeft ze in Noord-Duitsland, uiteindelijk ontsnapt uit gevangenschap, lopend op weg naar huis.

De thuiskomst is teleurstellend. Mensen in de omgeving zijn weliswaar bijzonder vriendelijk, maar de chaos is groot en de saamhorigheid uit het verzet verdwenen. In tegenstelling tot haar hoog gekoesterde verwachtingen over doorbraak en een nieuwe, betere samenleving keren de oude verzuilde structuren weer terug. Aanpassing daaraan is moeilijk, zo niet onmogelijk en Siet emigreert naar Curaçao. Dan volgen achttien jaren onderwijs, waarmee ze een streep probeert te trekken onder de oorlog. Niemand krijgt haar verhalen te horen, maar daarmee is niet alles vergeten.

Jaren vol van heimwee naar, en idealiseren van, Nederland doen haar terugkeren. Regelmatig terugkerende angstdromen herinneren haar nog steeds aan de oorlogservaringen. Inmiddels hoort ze tot een bijna uitgestorven generatie van mensen die nog uit de eerste hand kunnen vertellen over wat onrecht, dictatuur en vervolging nu precies inhoudt. En dat doet ze dan ook. Niet alleen middels dit boekje,

Agent van de Zwitserse Weg

Het levensverhaal van
Jan van Borssum Buisman

32

maar ook door voorlichting te geven aan leerlingen.

Een onopgesmukt verhaal dat indirect oproept tot hoogstaand moreel gedrag. Goed bruikbaar om in een verslag te verwerken.

Maria van Haperen

Agent van de Zwitserse weg

'Mijn broer was een echte verzetsheld in de Tweede Wereldoorlog. Eigenlijk had zijn verhaal opgetekend moeten worden, maar hij is al bijna tien jaar geleden overleden. In Delft waren heel wat studenten actiever in het verzet dan ik.'

Jan van Borssum Buisman spreekt niet heldhaftig over zichzelf. Hij laat het verleden liever achter zich.

'Soms denk ik dat we het allemaal maar moeten laten rusten. Het is meer dan 55 jaar geleden. Herinneringen hebben maar een beperkte houdbaarheid. Daarna worden ze ranzig, net als een overjarig blik bonen. We zijn inmiddels al aangeland in een nieuwe eeuw, in een nieuw millennium. ik weet niet of we maar moeten blijven terugkijken ...'

Het verhaal van Jan van Borssum Buisman is opgetekend toen hij 81 jaar oud was, beeldhouwer en gepensioneerd conservator van Teylers Museum in Haarlem.

In korte hoofdstukjes die heel toegankelijk geschreven zijn: *'soms herken ik me bijna niet in die eenvoudige vertelstijl'*

vertelt hij over zijn jeugd in Haarlem en Delft en zijn bemoeienissen, tijdens de oorlog, met de Zwitserse Weg.

Jan van Borssum Buisman was afkomstig uit een artistiek milieu met stevige religieuze wortels. Zijn grootvader was remonstrants dominee, zijn vader kunstschilder en vanaf 1918 conservator van Teylers Museum. Hij had een oudere broer en zus. In het gezin lagen religie en kunst elkaar wel en vormden samen met het culturele klimaat van die tijd een inspirerende omgeving, zegt de spreker terugblikkend. Hij groeide op het ruime Fundatiehuis van Teylers Museum, ging naar de middelbare school – eerst het gymnasium, daarna de HBS, speelde cello en sportte veel.

Jan was vrij dromerig, filosofisch ingesteld, zoals zijn zus, die later theologie ging studeren. De praktische van de drie kinderen was broer Garrelt, de echte verzetsman, aldus Jan. Tijdens de oorlog was deze betrokken bij het leggen van contact tussen de Ordedienst en de Inlichtingendienst in Londen.

Jan ging in 1939 bouwkunde studeren in Delft. Graag was hij naar de kunstacademie gegaan, maar op aanraden van zijn vader die het allemaal zelf had meegemaakt, moest er eerst gewerkt worden aan de financiële basis van een later bestaan als kunstenaar. Hij vertelt over zijn vrienden daar, studentenverzet, plannen om naar Engeland te gaan toen in november 1940 de TH voor het eerst gesloten werd. Het uitzoeken van een manier, over zee, over land? Moet je het thuis vertellen of niet? Waar vind je hulp? Persoonsbewijzen?

In maart 1942 sloot de TH weer en op zekere dag zei Jan tegen zijn vriend Jan Postma: 'Kom Jan, we moeten naar Zwitserland gaan'. En ze gingen.

Jan was toen al een verdacht figuur. Hij had in de tram als gemorst op het uniform van een Duitser en dat werd gezien als een verraderlijke daad. Het werd een rechtszaak en de eis was tweeëneenhalf jaar tuchthuis. Gelukkig ging dat niet door, maar het werd wel de reden om praktischer aan vertrek te gaan denken.

In het boek vertelt Jan over zijn avontuurlijke tocht. Net over de grens van Zwitserland worden de studenten opgepakt en ze komen in een kamp. Daar komt hij in contact met dominee Visser 't Hooft, die een kerkdienst leidt. Deze was een inlichtingendienst aan

het opzetten voor de Nederlandse regering in Londen, die via Zwitserland berichten over en weer doorgaf. Visser 't Hooft regelde voor beide Jannen onderdak in Genève en vroeg hen voor zijn inlichtingendienst. Jan van Borssum Buisman ging uiteindelijk helpen bij het vervaardigen en ontcijferen van microfilms. Eerst moest hij kort terug naar Nederland om een koeriersroute uit te zoeken en kwam in contact met Hebe Charlotte Kohlbrugge, die voor het illegale *Vrij Nederland* geregeld contact met Londen zocht. Als Frederic Moët, van het champagnehuis, doet Jan koeriersdienst.

Visser 't Hooft had maatschappelijk contact op het oog gehad, maar al snel ging het ook om militaire zaken. De Zwitserse Weg splitste in twee takken, een militaire en een burgertak, die elkaar wantrouwden. Er werd gepraat over spionage en bedrog. Na de oorlog bleek broer Garrelt bij de andere tak gewerkt te hebben.

Het hele verhaal van de Zwitserse Weg komt verder niet ter sprake. Dat is iets dat Jan graag overlaat aan de historici, zegt hij. Volgens hem was van opzettelijk bedrog geen sprake, maar hij begrijpt wel dat je in een oorlog niet alles zegt of weet, dus dat iets anders kan lijken dan het is.

De rest van zijn leven is hij hier niet veel meer mee bezig geweest, met opzet, en gelukkig, zegt hij nu.

In november 1944 werd de Zwitserse Weg officieel opgeheven. Het hele archief moet er nog zijn, bij het RIOD, zegt Jan. Hijzelf nam dienst bij het geallieerde leger. Eind mei 1945 zagen vader, broers en zus elkaar weer terug. Garrelt kreeg de militaire Willemssorde. Jan nam ontslag uit de dienst en ging beeldhouwen.

Hij eindigt zijn verhaal met een weging van wat er nu eigenlijk aan de hand was bij de Zwitserse Weg. Militairen minachtten burgers, katholieken wantrouwden protestanten, iedereen schreef zijn memoires, en allemaal waren ze anders. Met zijn broer heeft hij er wel over gesproken, maar niet tot op de bodem. Dat liever niet.

Jan van Borssum Buisman heeft het zoveel mogelijk achter zich gelaten. Het enthousiasme over een nieuw bestaan na de oorlog was bij hem snel weg. De politiek heeft hij maar laten zitten. Daar heb je toch niets aan idealen.

Tineke Bogaerts

Een Limburgse onderwijzer

Fons Mertens was een jonge onderwijzer van nog geen 23 jaar, toen de Duitsers ons land binnenvielen. Zijn jeugd bracht hij door in het Midden-Limburgse Nunhem, en vanaf 1941 stond hij voor de klas in Sevenum, daar niet ver vandaan.

Het verhaal van zijn verzetsactiviteiten vormt het zoveelste bewijs dat Limburg een belangrijke schakel vormde in het landelijke verzet. Tot ergernis van veel Limburgers heeft Lou de Jong daar in zijn bekende standaardwerk niet zo'n scherp oog voor getoond. Vooral sinds het proefschrift van A. Cammaert (*Het verborgen Front*) uit 1994 weten we wel beter! Vanaf 1943 bestond er in Limburg een zeer actieve afdeling van de LO, de landelijke organisatie tot hulp aan onderduikers. In Sevenum speelde Mertens een actieve rol. Het dorp telde toen vijfhonderd huizen, en het gaf onderdak aan vierhonderd onderduikers. Dit klinkt ongelooflijk! Maar Sevenum lag vrij geïsoleerd, nabij grote bosgebieden en de moerassen van de Peel, ideale verstopplaatsen.

Mertens vertelt over de vergaderingen van de LO, hoe ze de onderduikers onderbrachten en allerlei praktische problemen oplosten. De meeste onderduikers waren jonge mannen die de Arbeitseinsatz wilden ontlopen. Soms was zo'n gast niet te handhaven, of kneep deze er zomaar tussenuit. Verraad was altijd mogelijk. Er moesten bonkaarten voor het eten komen, en als het kon een nieuw persoonsbewijs. Hoe kwam je dan bijvoorbeeld aan een pasfoto? Want in de wijde omgeving was geen fotozaak. Gelukkig was de kapelaan een verdienstelijk amateurfotograaf. Bij een razzia in 1944 werden slechts 22 van de vierhonderd onderduikers opgespoord, een bewijs voor de goede organisatie.

Mertens vertelt vele verhalen, vanaf het prille begin van de bezettingstijd – het NSBertje-pestten, Anjerdag, zijn eigen illegale krantje de *Oranjepost* – tot aan het bittere einde (1944-45), toen hij zelf ondergedoken zat. De Duitsers hielden toen kerkrazzia's. Iedereen was vogelvrij. Angst was tastbaar. Tot overmaat van ramp waren er ook regelmatig geallieerde bombardementen. Alle kerktorens van Limburg gingen eraan. Hele stromen vluchtelingen trokken door het dorp. De maatschappij was ontregeld en ontredder.

Alle verhalen zijn door zijn ghostwriter helder en concreet uit Mertens' mond opgetekend. Het is een levendig beeld van de alledaagse realiteit in een besloten rooms-katholiek dorp, vervat in een directe stijl.

Voor Mertens was verzet een vanzelfsprekende houding. Na de oorlog stond hij nog tientallen jaren voor de klas, tot zijn 64ste. *'Ik snap al die leraars niet die heel hard roepen dat ze ermee stoppen zodra ze de kans krijgen'*, zegt hij. Voor hem geen mooier beroep dan dat van onderwijzer.

Spoedig na zijn pensioen in 1981 ging hij voorlichting geven op basis- en middelbare scholen. Hij vindt dat belangrijk, omdat de jeugd zich bewust moet zijn van het grote voorrecht te mogen leven in een vrij en democratisch land. Hoe verschrikkelijk de oorlog ook was, Fons Mertens had de ervaring niet willen missen van de hulpvaardigheid, de saamhorigheid, de opofferingsgezindheid en de vriendschap. Juist in tijden van gevaar en onderdrukking komen die boven.

De geschiedenisdocent kan een leerling dit boekje in handen stoppen, en zeggen: volgende week vertel jij de klas maar eens wat er zoal kwam kijken als je onderduikers hielp! Of: tegen welke problemen je aanliep bij het maken van een illegaal krantje? Of: wat voor strategieën je kon bedenken om maandenlang onderduik fysiek en psychisch te overleven? Een leerzame bron!

Jan van Oudheusden

Van buiten een kaaskop maar van binnen een Indo

Bep Stenger, dochter van een KNIL officier, groeide op in Nederlands-Indië. Haar levensverhaal is dat van een jong meisje dat onbedoeld het verzet inrolt, nadat Nederlands-Indië in 1942 door de Japanners is veroverd en bezet. Op sobere en openhartige wijze wordt haar leven voor, tijdens en na de oorlogsjaren beschreven. Voegt dit egodocument nog iets toe aan onze kennis over de oorlogsjaren? Heeft dit boek (meer)waarde voor onze leerlingen?

"Grote verzetsdaden heb ik niet verricht" begint Bep Stenger haar verhaal, maar ze vertelt het omdat ze wilt dat het verzet in Nederlands-Indië meer erkenning krijgt. Te lang werd in Nederland gedacht dat er in de Oost helemaal geen verzet is geweest. Bep Stenger's

Verzet in Nederlands-Indië

Het levensverhaal van Bep Stenger

verhaal werd opgetekend om dat verzet te herdenken.

Haar verhaal bevat meer dan een lofzang op de mannen en in het bijzonder de vrouwen die deelnamen aan het verzet. Bep Stenger realiseert zich heel goed dat haar overleven mede te danken is geweest aan twee Japanse militairen, die in tegenstelling tot het zeer strenge Japanse beleid tegenover overtredders van de Japanse oorlogswetten, zeer humaan zijn geweest. Zij schroomt ook niet om dit duidelijk te maken: *"je mag nooit iemand beoordelen op zijn uiterlijk of tot welke groep hij behoort, let op wat er van binnen zit"*.

In net meer dan honderd pagina's wordt de levensloop van Bep Stenger en haar familie geschilderd. Haar gelukkige jeugd jaren in Nederlands-Indië werden af en toe ruw onderbroken als vader zes maanden verlof in Nederland door wilde brengen. Haar vader, zegt ze, was een zeer afstandelijk en autoritair man. Haar moeder was nogal ongelukkig. Hierdoor voelde Bep zich nauwer verbonden met de Indonesische bedienden, de baboe, kokkie, djongos en een kebon die haar wel aandacht en warmte gaven. De Duitse inval in Nederland in 1940 komt als een grote schok. Allerlei steunacties worden georganiseerd en Bep gaat maandenlang dagelijks naar de kerk om te bidden voor Nederland. Als de Japanners Pearl Harbor aanvallen en de Nederlandse regering in Londen

Japan de oorlog verklaart, verandert het leven in Nederlands-Indië compleet. Mobilisatie voor de mannen, veel vrouwen gaan vrijwilligerswerk doen om de soldaten te ondersteunen.

"De schok van de snelle nederlaag van het KNIL en het enthousiasme daarover van veel Indonesiërs konden wij maar nauwelijks begrijpen".

De eerste daad van verzet van Bep was het verbreken van de radiozegel, "zodat we andere zenders konden beluisteren".

In december 1942 moeten alle Europese vrouwen en kinderen naar een speciale wijk, die al snel een interneringskamp werd.

Beps vrijwilligerswerk bij het Rode Kruis werd in korte tijd verzetswerk. Ze stond totaal niet stil bij de eventuele gevolgen van haar verzetswerk. Je was toch zeker loyaal aan je vaderland en tegen de Japanners? Guerrillagroepen van ex-KNIL soldaten in de bergen hadden wapens en hulpgoederen nodig. Vrouwen vormden de steungroepen van deze guerrilla's. Bep gaat, zogenaamd zwanger, de stad rond om soldatenkleding en wapens op te halen.

Centrale persoon van verzet op Java was de Indische Nederlander kapitein Meelhuysen. Verraad maakt een einde aan de acties van zijn verzetsgroep *Corsica* en alle leden, waaronder Bep, worden opgepakt door de Japanse militaire politie Kenpeitai. Meelhuysen weet zich na martelingen, maar zonder gesproken te hebben, van het leven te beroven.

De mannen uit de verzetsorganisatie kregen vrijwel zonder uitzondering de doodstraf door onthoofding. De vrouwen gaan naar de gevangenis. Bep wordt daar zwaar mishandeld. De Ken-

peitai gebruikte vele marteltechnieken zowel op mannen als op vrouwen. Maar gelukkig bracht het lot de officier Nakayama, die de verhoren overnam en de mishandeling van vrouwen direct staakte. Hij bleek later zelfs de verslagen van de verhoren te hebben gemanipuleerd om de overtredingen van de vrouwen af te zwakken.

Hij werd hiervoor later in de oorlog onthoofd.

De langverwachte bevrijding van Nederlands-Indië werd ook voor Bep geen bevrijding, omdat aansluitend op de capitulatie van de Japanners de Indonesiërs de onafhankelijkheid uitriepen. Beps moeder blijkt in een kamp te zijn overleden, en vaders reactie op hun weerzien is onvoorstelbaar kil. De Bersiap periode is vol gevaren en met het nodige geluk komen de herenigde kinderen Steng hier levend doorheen. Bep besluit naar Nederland te gaan, maar het afscheid van Nederlands-Indië doet haar zeer. Ze houdt van het land en, ondanks alles, van de bevolking. Nederland is in meer dan één opzicht kil: *'Jullie hoeven niet met jullie verhalen aan te komen hoor, want het is hier veel erger geweest'.*

Bep is blij weer snel terug te kunnen naar Nederlands-Indië. Maar ook op de rubberonderneming is het niet veilig. De oorlog tussen de Indonesische nationalist en het Nederlandse leger woedt ook rondom de onderneming. Bep gaat nu definitief weg. In Nederland duurt het tot 1980 voordat iemand inziet dat haar verzetswerk geëerd dient te worden. Bep krijgt het Verzetshedenkingskruis en wordt daarna actief om anderen te ondersteunen in hun strijd om erkenning. De Wet Indisch Verzet, bedoeld ter ondersteuning van mensen die verzet hebben gepleegd of gevangen hebben gezeten en daardoor schade hebben ondervonden, treedt pas in 1986 in werking. Veel mensen zijn dan al dood, of hebben onoverkomelijke problemen om na al die tijd nog bewijzen te vinden voor gepleegd verzetswerk in Nederlands-Indië. Minder dan de helft van de aanvragen is door de Nederlandse overheid gehonoreerd.

Verzet in Nederlands-Indië is een openhartig en sober beschreven levensverhaal van een actieve jonge vrouw in oorlogstijd. Het geeft een duidelijk beeld van de motieven, gevoelens en levenslessen van iemand in extreme situaties. Leerlingen beleven hoezeer

het leven afhankelijk is van persoonlijke keuzen en toevalligheden. De één heeft meer geluk dan een ander.

Dat deze oorlogsgeschiedenis zich afspeelt in Nederlands-Indië geeft het verhaal een extra dimensie.

Huub Oattes

Geen leven zonder verzet

Henk van Moock is van alle mensen uit deze serie levensverhalen waarschijnlijk degene die het eerst begon met voorlichting over oorlog en vervolging aan de jeugd. Eind jaren vijftig is hij via de Anne Frank Stichting gaan spreken op scholen. Hij heeft zich nooit meer los kunnen maken van de oorlog en had na enkele inzinkingen het advies gekregen zijn oorlogsverleden niet onder te spitten, maar er zin aan te geven.

Henk kwam uit een Amsterdams gezin, dat volledig ten onder ging door de drankzucht van zijn vader. Hij was een van de jongere kinderen. Zijn jeugdverhalen gaan over honger, ziekte, slechte woonomstandigheden, en een afgesloofde moeder, die regelmatig in elkaar geslagen werd, terwijl de kleintjes erbij stonden.

Al jong ging Henk met zijn vader, die een gruwelijke hekel had aan 'koperen knopen', bij betogingen van de arbeidersbeweging de straat op. Na zijn veertiende ging hij thuis weg en werd actief in de communistische partij. Toen de oorlog uitbrak begon hij onmiddellijk met verzet. Hij leidde stakingen van tewerkgestelden en zat in de organisatie van de Februaristaking. In augustus 1941 werd hij opgepakt.

Daarna volgde een tocht langs steeds gruwelijker kampen: Schoorl, Amersfoort, Vught, Dachau, Auschwitz, Mauthausen ...

In het boek vertelt hij behalve over zijn jeugd over die kampen en zijn voortdurende streven om in leven te blijven. Dat hem dat is gelukt, verplicht hem voor zijn gevoel te getuigen van de dood van al die anderen en te protesteren tegen onderdrukking. En dat doet hij dan ook al jaren op een indrukwekkende manier.

Tineke Bogaerts

Boeken

ZOJUIST VERSCHENEN

De integrale en letterlijke weergave van alles wat Anne Frank gedurende meer dan twee jaar schreef, ook de vijf bladzijdes van haar dagboek die onlangs in Nederland terugkeerden, zijn verschenen in een wetenschappelijke editie verzorgd door het NIOD.

De Dagboeken van Anne Frank en Verhaaltjes, en gebeurtenissen uit het Achterhuis. Cady's leven, Bert Bakker, f94,25.

In *Grijs verleden, Nederland in de Tweede Wereldoorlog*, (Contact, f49,90) schetst Chris van der Heijden een grijsbeeld van de Nederlanders in met name de eerste oorlogsjaren: men wilde vooral het oude vertrouwde leven voortzetten. Pas in de jaren zestig werd een beeld geconstrueerd van wit en zwart, van helden en collaborateurs.

Het bijhouden van een dagboek was in de Japanse kampen ten strengste verboden. Toch riskeerden velen de zware straffen. Het NIOD heeft uit een selectie dagboeken de serie *De Japanse bezetting in dagboeken* samengesteld. Het eerste deel daaruit, *Vrouwenkamp Ambarawa 6*, samengesteld door Mariska Heijmans-van Bruggen, behandelt de lotgevallen van de vrouwen en kinderen die in dat kamp gevangen zaten. Bert Bakker, f49,50.

Bij Mets en Schilt verscheen van Isaac Lipschits, *De kleine sjoa*, f49,58. Over de opvang en het leven van de joden die de grote sjoa hadden overleefd in het naoorlogse Nederland en te maken kregen met het doorsmeulende antisemitisme: de kleine sjoa dus.

In 1965 werd hij in een roerige tijd partijvoorzitter van de PvdA: Sjeng Tans, een doorbraak-katholiek in het rode kamp, een socialist in Limburg, een Limburger in Den Haag; in zekere zin steeds een buitenstaander. Annemieke Klijn schreef met *Onze man uit Maastricht, Sjeng Tans* een boeiende biografie. SUN, f49,50.

Peter Van Walsum, die als Nederlands vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad zijn diplomatieke loopbaan afsloot, kijkt in *Verder met Nederland, De kritische terugblik van een topdiplomaat*, terug op zijn leven in dienst van de Nederlandse staat. Balans, f29,50.

Het researchmateriaal van de onderwerpen uit de eerste serie uitzendingen van het onvolprezen programma *Andere tijden* zijn samengebracht in het (eerste) jaarboek *Andere Tijden*, onder redactie van Ad van Liempt, uitgegeven bij Veen, f29,90.

NEDERLANDS INSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

DE DAGBOEKEN VAN ANNE FRANK

'een eerbetoon aan Anne Frank'

ANNE FRANK

VERHAALTJES, EN GEBEURTENISSEN UIT HET ACHTERHUIS CADY'S LEVEN

'een eerbetoon aan Anne Frank'

Bij Nai Uitgevers verscheen van Paul Meurs *De moderne stad, ontwerpen voor vernieuwing en behoud 1883-1940*, f75,00. Het boek gaat over de veranderingen die de stadsuitbreidingen, de nieuwe vervoersmiddelen en de concentratie van centrumfuncties in de Nederlandse steden veroorzaakten; het ontstaan van moderne historische binnensteden en het openbare debat daarover.

Met *Amerika, een reis door het land van Donald Duck en Coca Cola*, Sun, f29,50 schreef Theo Vijgen een leuk boek voor jongere en oudere mensen die een antwoord willen op honderd en één vragen over Amerika.

Iedereen kent de foto: het meisje dat na een napalm-bombardement op haar dorp huilend naakt wegloopt. Denise Chong schreef haar verhaal op. *Het meisje van de foto, Het aangrijpende verhaal van Kim Phuc*. Prometheus.

Een van de gevolgen van de Grote Oorlog voor het neutrale Nederland was de toestroom van honderdduizenden burgervluchtelingen, uitgeweken militairen, deserteurs en ontsnapte krijgsgevangenen. Zeer uitvoerig beschrijft Evelyn de Roodt het optreden van de overheid en de houding van de plaatselijke bevolking in *Oorlogsgasten, Vluchtelingen en krijgsgevangenen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, prijs f49,90.

Het Tianannmendossier laat aan de hand van een enorme hoeveelheid, uit China gesmokkelde overheidsdocumenten zien hoe en op grond waarvan de Chinese overheid reageerde op de studentendemonstraties op het plein van de Hemelse vrede.

Van Andrew J. Nathan en Perry Link (red), Contact, f69,90

Bij Balans verscheen, in een nieuwe serie van biografieën, een levensbeschrijving van China's Grote Roerganger. Jonathan Spence, *Mao*, f35,-.

De Atjeh-oorlog was het grootste militaire conflict dat Nederland in de Indische archipel uitvocht. Atjeh is zelfs nu nog actueel, zowel in Indonesië als in Nederland, getuige de commotie rond het Van Heutz-monument.

Atjeh, de verbeelding van een koloniale oorlog, Liesbeth Dolk (red.), Bert Bakker, f39,50, laat zien hoe de oorlog voor het thuisfront in beeld werd gebracht.

In *Leven in armoede, Delftse bedeelden in de zeventiende eeuw* beschrijft Ingrid van der Vlis de materiële en immateriële kanten van het leven van arme gezinnen in de Gouden Eeuw. Prometheus/Bert Bakker, f49,50.

Jarenlang behoorde het eerste elftal van Dynamo Kiev bij de voetbaltop van Europa. Maar hun belangrijkste overwinningen behaalden de Oekrainers in 1942: tot tweemaal toe werd een elftal met de beste Duitse voetballers verslagen. De gevolgen waren verschrikkelijk. Andy Dougan, *Dynamo Kiev, sterven voor de eer van het vaderland*, f35,-.

En tenslotte:

Het handboek van J.C.H. Blom en E. Lammers (red.) over de *Geschiedenis van de Nederlanden* verscheen in een herziene paper-back uitgave. Hbuitgevers, f69,42.

Hans Pols

BIOGRAFIE

Ed van Thijn, *Het verhaal* (Meulenhoff, Amsterdam 2000) 191 blz., prijs f34,90.

In 1991 werd in de Rai een groot congres gehouden over, en voor, het voormalig ondergedoken joodse kind. Ed van Thijn, in zijn hoedanigheid als burgemeester van de hoofdstad, hield daarbij een van de openingsspeeches. Trots dat zijn stad aan een dergelijk groots evenement onderdak bood, na New York het tweede congres ooit voor onderduikkinde- ren gehouden, maar ook met gemengde gevoelens, omdat de spreker zich op dat moment sterk realiseerde tot de betreffende doelgroep te horen. Drie razzia's doorstond hij door ziekte en handigheid van zijn vader en hij belandde veilig op een onderduikadres in het Limburgse Brunssum. Het zou de eerste schuilplaats uit een reeks van achttien worden. Een maandenlange trektocht die januari 1945, na opsluiting in het Huis van Bewaring in Zwolle, eindigde in doorgangskamp Westerbork.

De deportatietreinen reden op dat moment gelukkig niet meer en kleine Eddie beleeft op die gure Drentse heide de bevrijding. Een Umwertung aller Werte vindt plaats. Het kamp biedt weldra onderdak aan landverraders en de tienjarige krijgt zijn eigen rol bij de bewaking. Vader en moeder overleven de oorlog ook en dat leidt tot gezinshereniging. Het ouderlijk huis is weliswaar inmiddels bezet door nieuwe bewoners, maar in de straat staat nog een zelfde rijtjeshuis vrij, waarin de familie zich nestelt. De oorlog is voorbij en het 'gewone' leven begint weer.

Ed wil graag op joodse les, waarvan geen sprake kan zijn. Identificatie met het officiële jodendom of joodse zaken is uit den boze. Op jodendom heerste een taboe, dus geen Bar Mitswa. Wel joodse vrienden die op de speciale feestdagen langskomen, op vrijdagavond kippensoep, gesprekken vol

Jiddische termen. Een rijke culturele opvoeding, zware astma-aanvallen en een periode van totale onhandelbaarheid met shocktherapie maken deel uit van jeugd na de oorlog.

Ed van Thijn lijkt een openhartig boek te hebben geschreven, waarin hij zich kwetsbaar opstelt. Hij verwoordt hoe na die oorlogsjaren zijn geestelijke rijpheid groter is dan die van leeftijdgenoten. De band met zijn ouders is definitief anders. Ed bekijkt ze door de jaren van isolatie met afstandelijke ogen. Vader is een extravert handelaar, succesvol en gul, zet alles op alles om te overleven, want die oorlog is immers voorbij. Als vader en moeder in 1950, na vijf moeizame jaren, uiteindelijk scheiden is mama definitief verbitterd. Pa gaat een tweede huwelijk aan en de afstand tussen vader en zoon wordt alleen maar groter. Moeder weigert ondertussen de situatie te aanvaarden, rouwt om haar verloren huwelijk en haar vermoorde familieleden.

Ed van Thijn gaat politieke en sociale wetenschappen studeren, is vooral geïnteresseerd in nieuwste geschiedenis. Hij maakt tijdens een college kennis met de historicus Presser, die zijn verhaal optekent in *De Ondergang*, zo herkent Van Thijn naderhand.

Van de grote Presser volgt het advies om 'het verhaal' zelf ook nog eens op te tekenen. En dat is dan dit boek geworden. Vlot geschreven, vol van aardige typerende anekdotes met duidelijk gevoel voor dramatiek. 'Het verhaal' komt wat dat betreft niets tekort. Veel ontbreekt echter ook. Politieke en sociale vrienden, diverse huwelijken blijven buiten beschouwing. 'Name-dropping' is Van Thijn niet vreemd. Een enigszins Amerikaanse schrijfstijl. De lezer vliegt door de tekst, maar vraagt zich na afloop wel af waarover het nu eigenlijk ging.

Maria van Haperen

SJOA EN COMMERCIE

Norman G. Finkelstein, *De Holocaust-industrie. Bespiegelingen over de exploitatie van het joodse lijden* (Mets en Schilt, Amsterdam 2000 / Globe, Gent 2000) 158 blz., prijs f39,90.

Norman Finkelstein (Brooklyn 1953) is politicoloog aan Hunter College, een faculteit van de City University van New York, en bekend criticaster van Daniël Goldhagens bestseller *Hitler's gewillige beulen*. Ook met het essay *De Holocaust-industrie* mengt hij zich in een discussie die altijd garant staat voor hooglopende emotie. Deze zoon van twee (joodse) oorlogsslachtoffers beschuldigt in zijn essay onder andere een icoon als Elie Wiesel, vele Amerikaans joodse organisaties en Europese instellingen van geschiedvervalsing en van afpersing van banken en overheden. Zijn scherpe pen richt zich op de vulgarisatie van de Holocaust die door middel van kitscherige publicaties opgeld heeft gedaan. Finkelstein neemt stelling tegen de late Amerikaanse 'ontdekking' van de Holocaust, na de Zesdaagse oorlog in 1967, en daaruit ontstane exploitatie van het joods martelaarschap die inmiddels is uitgegroeid tot een ware industrie.

In het kader van de Koude Oorlog hadden weinig Amerikaans (joodse) intellectuelen oog voor de nazi-holocaust. Gunstige uitzonderingen daarop vormden journaliste Hannah Arendt (*Eichman in Jeruzalem. De banaliteit van het kwaad*, New York 1965) en historicus Raul Hilberg (*De vernietiging van de Europese joden*, New York 1961) die, ondanks hun goed onderbouwde onderzoeken, fors werden bekritiseerd. Sindsdien is er heel wat veranderd. Inmiddels heeft iedere zichzelf respecterende universiteit in de VS een eigen Holocaust leerstoel; zijn monumenten ter nagedachtenis als paddestoelen uit de bodem verzezen; is de grote vernietiging een verplicht deel van het lesprogramma op de Highschool en weet de gemiddelde scholier meer van de nazistische jodenvervolgung dan van de vaderlandse geschiedenis. Met andere woorden de Holocaust is bijna verworpen tot een fenomeen waarop een Amerikaans monopolie rust.

Finkelstein neemt gevleugelde uitdrukking 'There is no business like Shoah-business' onder de loep en weegt. In een heldere polemiekt toont hij aan dat al die overdreven aandacht oneigenlijk is. Dat het gemakkelijker is om misdaden van anderen te bewenen in plaats van naar het eigen, vaak pijnlijke, soms zelfs criminele, verleden te kijken. Is Hitlers Lebensraum-politiek wel zo afwijkend van de Manifest-Destiny en zijn de nazi-sterilisatiepraktijken wel zo uniek of zijn ze misschien te vergelijken met de onvrijwillige sterilisatie van tienduizenden ('a-sociale') Amerikaanse burgers? Doen de Neurenbergerwetten uit 1935 niet denken aan dezelfde wettelijke beperkingen voor donkergekleurde Amerikanen in het zuiden van de VS?

Het taboe dat op de Holocaust ligt doorbreekt Finkelstein. Hem treft daarbij trouwens het lot dat iedereen moet ondergaan die heilige huisjes tart, de verguizing. Toen de auteur afgelopen najaar Nederland aandeed tijdens zijn boekpresentatie wachtte hem in de Amsterdamse Balie een koude douche. Historici verweten Finkelstein gebrek aan aanvoelingsvermogen, ongenueanceerdheid, persoonlijke frustratie en gevaarlijke polemiekt. En dat laatste is gedeeltelijk waar. De Holocaust-industrie is polemisch en controversieel. Onmiskenbaar een politicologisch werk, waarin de auteur de werkelijkheid reduceert tot zijn eigen oorzaak-gevolg redene-

ring, waarmee hij soms voorbij lijkt te gaan aan de complexiteit van de situatie. Misschien is hieruit een deel van de onrust onder historici te verklaren.

Maria van Haperen

MET DE FRANSE SLAG

Th. Zeldin, *Een intieme geschiedenis van de mensheid* (Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam 2000) 494 blz., f49,90.

De Franse historicus Theodore Zeldin (*1933), hoogleraar aan de Universiteit van Oxford, heeft de grootse geste nooit geschuwd. Als kenner van de negentiende- en twintigste-eeuwse mentaliteitsgeschiedenis bouwde hij in ruim veertig jaar een reputatie op met belangwekkende en omvangrijke studies over de 'passions françaises'. Kenmerkend voor zijn werk is een blakerende eruditie en een voor Franse mentaliteitshistorici van zijn generatie niet altijd even gebruikelijke voorkeur voor de kwalitatieve analyse. Zeldins uitgangspunt is de uniciteit van het detail, dat voor zijn betekenis niet afhankelijk lijkt van 'de historische werkelijkheid', maar van de zingeving die individuele mensen er op bepaalde momenten en in specifieke contexten aan hechten.

In zijn nieuwste boek, eind 2000 uit het Engels vertaald in het Nederlands, worden de grenzen van deze manier van werken zichtbaar. *Een intieme geschiedenis van de mensheid* wankelt op het slappe koord tussen wetenschappelijke geschiedschrijving en historiserende bespiegeling.

In vijftientig hoofdstukken behandelt Zeldin vlietende mensenlevens (oftewel 'geesten' in de wat manke vertaling van het Franse begrip 'esprit') waarin ideeën ontstaan, overgenomen worden en afsterven. Elk hoofdstuk begint met een biografische schets, een hedendaags vrouwenleven, dat de opmaat vormt voor een breed uitzicht op het voortleven van 'de ervaring van generaties uit vroeger tijden', het voortbestaan van 'worstelingen van andere gemeenschappen over de hele wereld'.

Zeldin schrijft over het 'bewegende verleden' in de gedachten van 'de mensen nu'. Dat is buitengewoon ambitieus en ook aantrekkelijk. 'Hoe mannen en vrouwen geleidelijk aan geleerd hebben interessante gesprekken te voeren', is de titel van een hoofdstuk. Of: 'Waarom er meer vooruitgang is geboekt in koken dan in seks'. 'Hoe de kunst om je problemen te ontvluchten zich heeft ontwikkeld, maar de kunst om te weten waarheen je moet vluchten niet'. 'Waarom zelfs de bevoorrechten vaak wat zwaarmoedig zijn over het leven, zelfs als ze alles kunnen krijgen wat de consumptiemaatschappij te bieden heeft, en zelfs na de seksuele bevrijding'. Het zijn pakkende titels, prikkelende problemen, uitdagende en erudiet vormgegeven perspectieven, maar na lezing van een aantal hoofdstukken slaat de verzadiging toe. De ontzeggelijke brille van het boek veroorzaakt bij de lezer dan een soort van 'oostindische blindheid': te veel, te vaag, te gekunsteld, te veel wereldwijsheden met net onscherpe contouren. Het is het werk van een lucide geest, met briljante passages en associaties die waarachtig tot nadenken stemmen. Maar de literatuur bij elk hoofdstuk die tot verder lezen moet noden, is wat belegen, soms verouderd en biedt uiteraard geen aansluiting bij de Nederlandse situatie. Misschien is dat wel het voornaamste euvel: hoeveel Europeaan of wereldburger de lezer zichzelf ook acht, de *intieme geschiedenis*

van de mensheid blijkt per slot van rekening erg Frans. En dat is erg Frans!

Hans Moors

COLUMNS

H.L. Wesseling, *Gedane zaken* (Balans, Amsterdam 2001) 223 blz., prijs f36,50.

Dit is de laatste van drie bundels columns die H.L. Wesseling schreef in *NRC-Handelsblad*. Eind vorig jaar vond de kwaliteitskrant het nodig haar columnistenbestand eens te verjongen en Wesseling werd dus bedankt. Jammer, want de Leidse historicus schrijft zeer onderhoudend en informatief, zijn columns proberen vaak heilige huisjes omver te werpen; de wil tot relativeren en nuanceren is bij Wesseling een tweede natuur geworden. De stukjes zijn met kennelijk plezier geschreven, en dagen, zoals elke goede column dat doet, uit tot nadenken en het ter discussie stellen van de eigen maatstaven.

In *Gedane Zaken* treft de lezer achtenveertig stukjes aan, mooi in groepjes van zes verdeeld. Het gaat niet eens allemaal over geschiedenis. In het eerste blokje beschrijft de auteur bijvoorbeeld hoe hij als slachtoffer van een roofoverval in een park beschaamd was om even later het woord 'neger' in het procesverbaal aan te treffen, maar kennelijk was die politiek incorrecte term gebruikelijk in politiekringen.

Op het moment dat de ene autoriteit (de paus) na de andere (Kok) zijn excuses aanbiedt voor het leed, aan bepaalde groepen in lang vervlogen tijden aangedaan, vraagt Wesseling zich af: Waar blijft de Spaanse koning? Alsof hier geen Bloedraad, geen Tiende Penning en geen inquisitie geweest is! En al die zielige Brabanders en Limburgers in de voormalige Generaliteitslanden, wier lot deerniswekkend was? Een miljoen per Brabander of Limburger is wel het minste wat we aan erschuld kunnen vereffenen! En een slavernijmonument in Amsterdam? Wesseling vindt het niet nodig, want het monument is er al: 'si monumentum requies, circumspice!', ofwel: kijk om u heen, naar de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders, levende aandenkens aan deze bladzijde van onze geschiedenis.

Zo bevat elk stukje wel zijn pointe. Toen naar aanleiding van de Kosovo-crisis het woord 'sneuveldbereidheid' opdook, en er parallellen werden getrokken met 1914, het jaar waarin de soldaten schijnbaar enthousiast hun ondergang tegemoet marcheerden, wees Wesseling erop, dat het destijds eerder ging om de bereidheid van regeringen om op grote schaal soldatenlevens op te offeren. Zo is het altijd gegaan; toen de garde van Frederik de Grote eens aarzelde in de slag bij Kolin, snauwde de koning de soldaten toe: '*Hunde, wollt ir ewig leben?*'

Ook het geschiedenisonderwijs krijgt van Wesseling de nodige aandacht. In het verschijnen van het rapport-De Wit (maart 1998) ziet hij een eerherstel voor het overzicht, de chronologie en de historische feitenkennis. De discussies die aan dat rapport vooraf gingen interpreteert hij als een 'querelle des anciens et des modernes', waarin de 'ouderwetsten' pleitten voor het verhaal, het overzicht, de feiten, en de 'vernieuwers' de speciale thema's en het oefenen van vaardigheden voorop stelden. Maar feiten leren zonder verbanden aan te brengen is zinloos, terwijl het ook niet nuttig om bij de leerlingen specifieke kennis over de wederopbouw onder Drees of de positie van de vrouw in het oude China bij te brengen, als de leerlingen niet eens weten of Drees vóór of na Confucius leefde. De gulden middenweg vindt hier genade in de ogen van Wesseling.

In het laatste gedeelte ligt de nadruk nogal sterk op het wel en wee van wetenschapsbeoefening in Nederland. Ook staan er heel wat boekbesprekingen in. Een enkele bespreking blijft naar mijn smaak onder de maat, bijvoorbeeld de lovende woorden die Wesseling wijdt aan de nogal flodderige schets van de wereldgeschiedenis die David Fromkin produceerde (zie *Kleio* 2000, no.7, p. 33-34). Ook was het duidelijker geweest wanneer de uitgever de datum van de columns had vermeld en termen als 'deze eeuw' had vervangen door 'de twintigste eeuw'.

Wesselings boek kan de lezer met engagement voor geschiedenis niettemin enkele aangename leesuurjes bezorgen.

Jan van Oudheusden

Kijk ons!

Over honderd jaar weten mensen waarschijnlijk niet meer wat het is om af te wassen met een afwasborstel, in de file te staan of met boodschappen te sjouwen. Want wat weten wij zelf nog van het dagelijks leven van onze grootouders? Alles verandert en vaak razend snel. Wat nu nog zo gewoon is, kan over tien jaar achterhaald en over vijftig jaar vergeten zijn. Voor de generaties na ons zal het dan ook heel moeilijk zijn een beeld te krijgen van het dagelijks leven anno 2000. Daarom heeft de Stichting FotoMonument 2000 alle Nederlanders opgeroepen om een aspect van hun dagelijks leven op foto vast te leggen voor de toekomst. Veel Nederlanders zijn er met de camera op uit getrokken om de toekomst een kijkje te laten nemen in hun leven.

Het FotoMonumentboek is een prachtig boek met ruim 900 kleurenfoto's, waar u uzelf en anderen veel plezier mee doet.

Het boek is te bestellen door overmaking van f 39,50 op gironummer 810806, ten name van Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, onder vermelding van 'FotoMonumentboek'.

FotoMonument-2000-boek

Kleiookrant

ing bepient
ca-onderwij
itatie door veelheid aan opleidige
ronduit 'ongewensl' dat universi-
taire instellingen zich telkens la-
verleiden tot het creëren van
telema-

al behaalt uiteinde
een redelijk perce
de eindstreep. Bij
dingen is meer

Nieuws van het

VGN

bestuur

Op de jaarvergadering van 24 maart in Nijmegen is uitvoerig gediscussieerd over het rapport-De Rooy. Op basis van de uitkomsten hiervan wil het bestuur een conceptstandpunt opstellen dat aan het veld wordt voorgelegd. Dit zal gebeuren op een tweede veldraadpleging, die de VGN organiseert op donderdag 17 mei van 16.00 - 20.30 uur in Utrecht.

We roepen alle leden op te komen, en ook collega's die geen lid zijn van de VGN. Alle scholen hebben hierover bericht gekregen. We gaan uit van een grote deelname, maar stellen wel een minimum van honderd aanmeldingen als voorwaarde voor het door laten gaan van de bijeenkomst.

Aanmelden kon schriftelijk bij de secretaris of per e-mail tot 10 mei. Aankondiging van de precieze plaats en het wel of niet doorgaan is nu te vinden op de VGN-website.

Renée Schreuder

RESERVEER TIJDIG IN UW AGENDA!
DONDERDAG 17 MEI VANAF 16.00 UUR:
VELDRAADPLEGING OVER HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE-DE ROOY

Commissie Pa-Bo

Wij hebben de afgelopen jaren geconstateerd dat de post die wij naar de pabo's sturen niet altijd aankomt bij de docenten voor wie hij bestemd is. Zo kon het ook gebeuren dat veel Pabo-docenten bijvoorbeeld niet op de hoogte waren van onze studiedag in Museum Het Valkhof in Nijmegen in november 2000. Daarom willen wij graag een bestand van e-mailadressen aanleggen van Pabo-docenten die geïnteresseerd zijn in ontwikkelingen rond het vak geschiedenis op de Pabo's en de basisscholen.

De commissie is momenteel druk bezig met de beoordeling van basisschoolmethodes voor geschiedenis. Een verslag daarvan zal verschijnen in het oktobernummer van *Kleio*, waarin nog meer wetenswaardigheden over geschiedenis op de Pabo en in het basisonderwijs te lezen zullen zijn. In het voorjaar van 2002 willen wij weer een landelijke studiedag voor Pabodocenten organiseren.

Wilt u op de hoogte gehouden worden, stuur dan een e-mail naar Hans Keissen, secretaris van de commissie Pabo: keis.beek@consunet.nl

Marjan de Groot-Reuvekamp

Vrouwensites

<http://womenshistory.about.com/homework/womenshistory/library/weekly/aa010329a.htm>

Zoeken op het net is een kunst apart, het is vaak niet zozeer moeilijk iets te vinden, je vindt soms veel te veel. Als je geen tijd hebt om het allemaal tot je te nemen kun je je toevertrouwen aan iemand anders, die er wat meer tijd voor heeft (bijvoorbeeld ondergetekende).

In de VS is het uitbesteden van een zoektocht al commercieel geworden. Zo is er de organisatie About.com die op alle mogelijke terreinen experts inzet die op hun deel-terrein het net voortdurend onderzoeken en van hun bevindingen verslag doen. Je kunt je daarop abonneren en dat is nogal eens lonend. Voor het thema Vrouwengeschiedenis is er zo'n expert die een uitvoerige lijst van bronnen op het net publiceert in bovenstaande URL

<http://www.historynet.com/WomensHistory/>

Een onderdeel van het veel grotere Amerikaanse Historynet (ook een aanrader maar dan een andere keer) is de website van het tijdschrift *Women's History*. Allerlei thema's en met name ook veel biografieën van belangrijke vrouwen zijn er te vinden. Wel sterk Amerikaans georiënteerd en naar mijn indruk recentelijk niet meer vernieuwd. De kwaliteit van de informatie maakt een uitstekende indruk.

<http://www.women.com/category/histor1.html>

Ook een onderdeel van een "moedersite", de site www.women.com, is de rubriek 'Women throughout History'. Klik daarop door en je komt op een buitengewoon goed opgezette zeer uitvoerige verzameling links, gelukkig voorzien van een zoekmogelijkheid (op trefwoord en rubriek). Ook weer Amerikaans georiënteerd, al vond ik met de zoekopdracht "dutch women" toch nog vijftien Nederlandse URLs, waaronder wel iets over Candy Dulfer en de Nederlandse damesvolleybalploeg, maar niets over Aletta Jacobs of Joke Smit.

<http://www.iisg.nl/~womhist/>

Geen nood overigens, want wie iets over Nederlandse vrouwen wil vinden wende zich tot de site van het Internationaal Instituut voor Geschiedenis, waaraan een zeer rijke subsite

Te koop

Wie belangstelling heeft voor de conferentiebundel die uitgereikt is aan de deelnemers aan de **Didactiekconferentie 2001** moet op de volgende manier te werk gaan: u maakt binnen twee weken na het verschijnen van dit nummer van *Kleio* f25,- over naar postrekening 1416789 van Louis Nolet te Nijmegen. Vergeet vooral niet ervoor te zorgen dat duidelijk staat aangegeven naar welk adres de reader moet worden gestuurd. Ik zorg er dan voor dat ik de bundel binnen drie weken naar het door u opgegeven adres zend.

Louis Nolet

Zorg voor de armen: een taak van de overheid?

De ontwikkeling van de sociale zekerheid in Nederland

1850 - 2000

Theo van Zon

Enschede, januari 2001

S | L | O

Vanaf het schooljaar 2001 - 2002 krijgen leerlingen en docenten in het VMBO te maken met het nieuwe examenprogramma geschiedenis en staatsinrichting.

In opdracht van de VGN ontwikkelde de SLO het lespakket:

Zorg voor de armen: een taak voor de overheid? De ontwikkeling van de sociale zekerheid in Nederland 1850 - 2000

- Geschikt voor de kaderberoepsgerichte, de gemengde en de theoretische leerweg.
- Gericht op de ontwikkeling van historische kennis en vaardigheid.
- Een uitwerking van exameneenheid GS/K/7 Sociale zekerheid en verzorgingsstaat van het nieuwe examenprogramma.
- Een in de klas uitgetest lespakket.
- Met aandacht voor de ontwikkeling van lees- en schrijfvaardigheid, functioneel voor het vak.
- Met een geleidelijke en systematisch opbouw van zelfstandig werken en leren.
- Met docentenhandleiding en suggesties voor toetsen.

Kopieerklapper voor ca. 20 lessen f30,-.

Bestellen: Afdeling Verkoop,
tel. 053-484 0305.

SLO, afdeling Voorlichting, Postbus 2041,
7500 CA Enschede,
Tel. 053-484 0500.

Vrouwengeschiedenis is verbonden van wetenschappelijke kwaliteit. Zij biedt bijvoorbeeld een Nederlandse Gids voor bronnen op het Internet en toegang tot de Database van ViVa, vrouwengeschiedenis in vaktijdschriften.

Het gaat om meer dan zeventig vaktijdschriften in Frans, Duits, Engels en Nederlands. Gelukkig ook weer voorzien van een "search". Interessant lijkt mij ook de mogelijkheid om je via deze site aan te sluiten bij de discussielijst Kenau, voor uitwisseling van vragen, tips etcetera aangaande de vrouwen/gendergeschiedenis van Nederland en België. Een heel goede bron.

<http://www.let.ruu.nl/hist/info/VVG/>

Er bestaat, zoals wij weten een Vereniging voor Vrouwen-geschiedenis en het zou geen pas geven daaraan voorbij te gaan. Je kunt ze op het Net terug vinden onder bovenstaande URL. De site is aardig van vormgeving en bevat wat bijzondere items, zoals een link "vacatures", een link naar het tijdschrift *Historica*, waarin korte samenvattingen van de meest recente nummers en de rubriek "per week". Daarin wordt wekelijks een thema onder de loep genomen, bijvoorbeeld kort geleden het thema Verloving! Erg leuk.

<http://www.iiav.nl/nl/iiav/index.html>

is de site van het Internationaal Informatiecentrum en Archief van de Vrouwenbeweging dat gevestigd is in Amsterdam. Op de site is alle informatie te vinden over dat centrum, geschiedenis, diensten, publicaties, projecten en dergelijke.

In deze rubriek lijkt het aardig aandacht te besteden aan het project 'Digitalisering beeldmateriaal over de vrouwenbeweging, 1890-1950' dat onder andere door de VGN wordt gesteund.

Cees Bol

Computertoets ontwikkeld?

Win dan
f10.000

Cito groep

Solberg-Verlindenprijs 2002

De Solberg-Verlindenprijs is vernoemd naar de in 1998 overleden oud-directeur van het Cito en zijn echtgenote. De prijs wordt eens in de twee jaar uitgereikt aan personen of groepen die een verdienstelijke prestatie hebben geleverd op het gebied van toetsing in het onderwijs.

Onderwijsinstellingen en personen worden uitgenodigd om mee te dingen naar de prijs van 2002. Uw inzending moet onder meer een diskette of cd-rom bevatten die een werkende versie van de ontwikkelde beeldschermtoets bevat. Ook ander materiaal dat bij uw toets hoort moet meegezonden worden.

Nadere informatie bij dr. Cor Sluijter, secretaris van het bestuur van de Solberg-Verlindenprijs, tel. 026-3521398.

Postadres: Citogroep, Postbus 1034, 6801 MG Arnhem.

E-mail: cor.sluijter@cito-groep.nl

Goethe Institut Amsterdam

*Duitsland na 1945 door de ogen van ...
Rossellini, Resnais,
Armando en Godard*

Op 29 en 30 mei worden in het Goethe Institut in Amsterdam films vertoond van buitenlandse regisseurs, die laten zien hoe zij Duitsland na 1945 en na de val van de Muur ervaren hebben. De avonden worden ingeleid door Klaus Müller, socioloog, filmcriticus en projectmanager aan het US Holocaust Memorial Museum te Washington.

Examenbesprekingen Geschiedenis en Staatsinrichting vbo en mavo C en D niveau

Contactpersoon VGN: Herry Groothuis, telefoon 030-2713204,
e-mail h.groothuis@worldonline.nl

Alkmaar	Petrus Canisiuscollege Fabritiusstraat 1	woensdag 30 mei 16.00 uur
Amsterdam	Dalton S.G. Spinoza Peter van Anrooystraat 8	woensdag 30 mei 16.30 uur
Den Bosch	St. Janslyceum Sweelinckplein 3	woensdag 30 mei 16.00 uur
Ede	Marnix College Prins Bernhardlaan 25	woensdag 30 mei 16.00 uur
Enschede	Kottenpark College Lyceumlaan 30	woensdag 30 mei 16.00 uur
Goes	St. Willibrordcollege Fruitlaan 3	woensdag 30 mei 15.30 uur
Den Haag	S.G. Westhage Mient 351	woensdag 30 mei 16.30 uur
Rotterdam (Alex. Polder)	Roncallimavo Tattistraat 3-5	woensdag 30 mei 16.30 uur
Utrecht	College Blaucapel Winklerlaan 373	woensdag 30 mei 16.30 uur

Op dinsdagavond worden
gedraaid:

- van Roberto Rossellini
*Germania anno Zero / Germany
year zero* uit 1948. De film
gaat over de realiteit van het
verwoeste Berlijn,
- van Alain Resnais *Nuit et
Brouillard / Nacht und Nebel*;
een documentaire uit 1955/56
over Auschwitz.

Op vrijdagavond:

- de film *Armando* van
Maartje Seyferth en Victor
Nieuwenhuijs, waarin
Armando de kijker meeneemt
naar het land dat zijn grote
inspiratiebron is,
- van Jean-Luc Godard
*Allemagne neuf zero /
Deutschland neu(n) null* over
Duits-Duitse verhoudingen na
de val van de Muur.

De avonden beginnen om
20.00 uur, de toegang kost f5,-
Kaartverkoop: een uur voor
aanvang van het programma
bij de receptie, Herengracht
470, Amsterdam.

Europa 'live' in de klas

Junior Team Europa 2000/2001

Al 10 jaar informeert
het Junior Team jongeren
over de Europese Unie

Junior Team gastles

Participatie, discussie en meningsvorming

Het Europa Centrum heeft voor het komende schooljaar weer een groep enthousiaste jongeren geselecteerd. Zij brengen door heel Nederland op vrijwillige basis actuele EU ontwikkelingen op een levendige en concrete manier bij leerlingen onder de aandacht. Aan de hand van eigen ervaringen en speciaal lesmateriaal informeren zij over de manier waarop de Europese Unie in het dagelijks leven van jongeren om de hoek komt kijken. De leerlingen leveren zelf een bijdrage d.m.v. discussie en werkbladen. Door het onderscheid in thema-, verdiepings- en speciale praktijklessen is het lesmateriaal voor verschillende niveaus geschikt.

Het Europa Centrum

Voor het aanvragen van Junior Team gastlessen kunt u contact opnemen met het Europa Centrum. Het Europa Centrum informeert jongeren op verschillende manieren over de Europese Unie. Eén daarvan is het Junior Team. Wanneer u op een andere manier de EU onder de aandacht van uw leerlingen wilt brengen, kunt u ook bij ons terecht.

Riouwstraat 137
2585 HP Den Haag
telefoon: 070-3508620
fax: 070-3587606
eurocen@worldonline.nl
juniorteam@worldmail.nl
www.europacentrum.nl

De miljoenen uit Deli

Koelies en planters op de tabaksplantages van Oost-Sumatra rond 1900

In de Burcht van Berlage (het Vakbondsmuseum) wordt tot 27 augustus een expositie gehouden over de tabaksteelt op Deli en alles wat daarbij hoorde.

In het kort: in 1863 ontdekten Nederlandse ondernemers uitstekende tabak op Deli. Om de teelt te bevorderen wordt in 1869 de Delimaatschappij opgericht, die concessies verleent aan Europeanen. De planters gaan aan het werk met de bedoeling snel rijk weer naar patria terug te keren. Die pionierscultuur is erg ruig voor iedereen die ermee te maken krijgt. De plaatselijke bevolking weigert dan ook in toenemende mate om in de tabak te werken. In China, Java en Brits-Indië worden al snel contractarbeiders/koelies geronseld om, tegen ontvangst van een voorschot, drie jaar voor een planter te werken. Rond 1900

werken er 100.000 contractarbeiders voor de Delimaatschappij. Het werk is hard, de straffen streng, de medische hulp onvoldoende en de voeding slecht. De macht van de planters wordt in 1880 verder versterkt door de koelie-ordonnantie, waardoor een koelie vrijwel geen beroepsmogelijkheden meer heeft bij aantijgingen van ongehoorzaamheid of luiheid. Zelfs een 'u vergist u, meneer' was er niet meer bij. Deze situatie heeft geduurd tot 1931, toen de ordonnantie werd opgeheven.

De tentoonstelling is samengesteld uit de collectie van het Tropenmuseum.

Vakbondsmuseum, Henri Polaklaan 9, Amsterdam. Voor informatie over bezoek met leerlingen: 020-624 1166.

Indische onderwijsmiddag

Welke plaats heeft het Indische verleden en heden in het voortgezet onderwijs? Aan die vraag wordt aandacht besteed tijdens een speciale onderwijsmiddag van de Pasar Malam Besar op het Malieveld in Den Haag. Dit befaamde, twaalf dagen durende culturele festival heeft dit jaar als thema

Indisch na Indië

De onderwijsmiddag vindt plaats op vrijdag 29 juni van 16.00 tot 19.00 uur in het Bibit-theater en wordt georganiseerd in samenwerking met het Indisch Wetenschappelijk Instituut in Den Haag (IWI). Het gevarieerde programma is

HISTORISCH NIEUWSBLAD

Deze maand:

- **'I will only Duts geese'**
Nederlanders in Londen tijdens WO II
- **Duitsland en de radicale jaren '70**
Interview met de ex-man van (RAF-) terroriste Ulrike Meinhof
- **Het plan Manschot**
Van Boterberg tot BSE
- **Politieke archeologie**
Graven om de Europese eenwording te rechtvaardigen

Neem een proefabonnement

3 nummers voor slechts f 10,-
Een jaarabonnement (10 nummers) kost f 99,50

3FRN2 ☐ Ik ontvang drie nummers van Historisch Nieuwsblad voor f 10,-.
Als ik daarna Historisch Nieuwsblad niet verder wens te ontvangen, laat ik dat een week na ontvangst van het tweede nummer weten.

Achternaam Voorletters m/v

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Telefoonnummer Datum

Handtekening

Deze bon in een envelop zonder postzegel sturen naar: Historisch Nieuwsblad, Antwoordnummer 9224, 1000 WZ Amsterdam. Of bel gratis 0800 0234100

NU OVERAL TE KOOP • WWW.HISTORISCHNIEUWSBLAD.NL

Netherlands American Studies Association

NASA American Studies Colloquium Religion in America

Vrijdag 8 juni organiseert de NASA in het Roosevelt Study Center in Middelburg een studiedag over het thema 'Religion in America'. Dit thema is van groot belang voor het doorgronden van de Amerikaanse cultuur en samenleving terwijl het verschijnsel door Europeanen vaak ernstig onderschat of niet begrepen wordt. Vijf sprekers uit Nederland en Amerika zullen lezingen geven over actuele, historische en literaire aspecten van godsdienst in de Verenigde Staten.

De studiedag kost f 100,- inclusief lunch en literatuurmap. Alle deelnemers ontvangen een certificaat.

Heeft u belangstelling voor deze studiedag, bezoek dan de internetpagina www.let.uu.nl/nasa/studiedag.htm voor het volledige programma en voor het inschrijfformulier. Verdere informatie bij Joey Pluck, programmacoördinator, tel. 030-2536149, joeypluck@hotmail.com

bestemd voor leraren en schoolboekauteurs van de vakken Nederlands en Geschiedenis, leerlingen, studenten en geïnteresseerde pasarbezoekers.

In korte lezingen zullen historicus Tom van der Geugten en Neerlandica Marianne Hermans ingaan op de stand van zaken. Neerlandica Vilan van de Loo zal het werk van vrouwelijke literaire auteurs onder de loep nemen.

Tijdens de 'examentest' kan het publiek zijn kennis actief toetsen met opgaven uit het geschiedenisexamen 2001! Ook zal *Tempo Doeloe*, een deel uit de recente serie van de onderwijs televisie, vertoond worden en zal het startschot worden gelost voor het onderwijsproject van het IWI. De middag wordt afgesloten met een paneldiscussie over de vraag 'Wat kunnen jongeren op school leren over en van het Indische verleden na Indië?'

Inlichtingen over de Pasar Malam Besar vindt u op de website van Tong Tong www.pasarmalambesar.nl Voor inlichtingen over en reacties op het programma kunt u terecht bij Tom van der Geugten tvdgeug@worldonline.nl

ClioProef

software voor het maken van meerkeuzetoetsen

ClioProef is de Windows-versie van het succesvolle programma Cliotest dat een aantal jaren geleden door de VGN werd uitgegeven. Het nieuwe programma heeft meer mogelijkheden; zo kunt u bijvoorbeeld bij een vraag een afbeelding opnemen. In een handomdraai stelt u meerkeuzevragen samen en maakt u leerlingentoetsen op diskette. De toetsresultaten zijn meteen duidelijk voor u én de leerling.

We leveren ClioProef op Cd-rom. Daarop staat bovendien al een groot aantal kant-en-klare toetsvragen.

Uit het evaluatierapport van een geschiedenisleraar

- leerlingen kunnen gedifferentieerd en op maat materiaal aangeboden krijgen, inzetbaar als diagnostisch toetsmateriaal
- bestaande database biedt startende docenten houvast
- gunstige prijs
- elke sectie kan op maat werken: kiezen van eigen voorbeelden, leggen van eigen accenten, aanpassen aan de eigen lespraktijk.
- opbouwen van eigen database is een investering, maar moet zich al snel terugbetalen

De makers

ClioProef is gemaakt door C. van Antwerpen, met steun van geschiedenisleraar J. Snijders.

Systeemeisen

Het programma werkt onder: Windows 95, Windows 98, Windows NT4, Windows 2000. Niet onder Windows 3.1. U heeft er een computer voor nodig die Windows 95 of hoger moet kunnen draaien, natuurlijk een harde schijf, een muis en een monitor met 800 x 600 schermresolutie (een hogere resolutie is geen probleem).

De voor ClioProef benodigde schijfruimte is relatief gering (enkele MB's).

Wijze van bestellen

Maak f 50,- over op giro 128701 ten name van de penningmeester van de VGN, Den Haag met vermelding van "ClioProef".

Let wel: vermeld tevens de naam waaronder het geregistreerd moet worden, bijvoorbeeld Albert Philips / Heijerdal College. Deze tenaamstelling verschijnt tijdens het opstarten van het programma.

Het meest zinvol is natuurlijk alleen de naam van het onderwijsinstituut waaraan u bent verbonden, te laten opnemen. Zeker als te verwachten is dat ook sectiegenoten en vervolgens collegae van andere vakken met het programma zullen gaan werken.

U ontvangt dan de Cd-rom binnen enkele weken.

Jaarrede 2001

te Nijmegen in Museum Het Valkhof

Welkom in deze prachtige ambiance. In de hoop om meer leden te trekken op een ALV heeft het bestuur van de VGN het experiment gestart om de ontmoeting tussen de leden te laten plaatsvinden in een historisch aantrekkelijke omgeving. Zodat we twee vliegen in een klap slaan: een goede vergadermogelijkheid met aansluitend een bezoek aan het museum. Aan het eind van de dag kunt u ons laten weten hoe dit u bevalen is, met andere woorden of we deze lijn moeten voortzetten of niet.

Ik heet bijzonder welkom de vertegenwoordigers van het Historisch Platform en de Vereniging van Classici en de NVLM die deze dag willen bijwonen. Wij hopen dat ze zich bij ons thuis voelen.

De VGN wil het Museum Het Valkhof bedanken voor de prettige samenwerking en de geboden gastvrijheid. Voor de voorbereiding van deze dag bedanken we ook: Louis Nolet en Loek Janssen, die als Nijmegenaren de gelegenheid hebben aangegrepen om hun mooie stad en de naamsbekendheid van dit museum te promoten onder de VGN-leden.

De VGN heeft als vereniging dit jaar twee leden verloren door de dood: dhr. N.H. Hiensch en Ruud Soeter, een prominent en gewaardeerd lid. In november 1999 op de 40ste verjaardag van de VGN heeft hij de Huub de Ruyterprijs in ontvangst mogen nemen voor zijn verdienste op het vlak van de reactivering van de didactiekconferenties.

Vanaf eind februari heeft het in de media bol gestaan over de ontwikkelingen in het geschiedenisonderwijs. Jan van Oudheusden heeft er een uitstekend overzichtsartikel over geschreven in het maartnummer van Kleio, trouwens een zeer boeiend nummer. Ik heb het in een avond helemaal gelezen. Ik werd getroost door de Nederlandse situatie in het geschiedenisonderwijs toen ik de werkelijk uitzichtsloze malaise in het Amerikaanse geschiedenisonderwijs onder ogen kreeg. De sportcoach die traditioneel de eer heeft om geschiedenis te geven ... Niet te geloven. Het Gouden Kom-artikel van Greetje de Vries over de aanpak van lamlendigheid in de tweede fase was mij uit het hart gegrepen. Graag wat meer concrete gegevens en ik volg haar na! Dat is *Kleio* op haar best.

Het bestuur van de VGN is blij met de ruime aandacht voor ons mooie vak. In meestal positieve zin werd ingegaan op de belangrijkheid van goed geschiedenisonderwijs voor de komende generaties.

We krijgen daarbij steun van zeer prominente Nederlanders uit onverwachte hoek, bijvoorbeeld van Bob Smalhout in *HP/De Tijd*. Hij was ons eigenlijk al voor in november 2000!

"Laat ik het zo zeggen. De maatschappij heeft altijd de neiging gehad om dingen te vernieuwen en te verbeteren. Dat heet progressie. Dat is op zichzelf een goede zaak, anders waren we nooit verder gekomen. Daar ben ik een voorstander van. Maar je ziet vaak dat die neiging gepaard gaat met het idee dat je allen

maar progressie kunt hebben als je met het verleden afrekent. Daar ben ik op tegen....

Dokter, wat is er fundamenteel mis in de wereld?

"Dat zal ik u vertellen: het ontbreekt de mensen aan historisch besef. Daar valt alles onder. En dat mankement is zo groot omdat onze overheid, indertijd bij de invoering van de Mammoetwet, heeft gezegd dat de studie van de historie niet relevant meer is, evenmin als het begrip algemene ontwikkeling. Het was opeens fout als je die kinderen een heleboel parate kennis instampte, want dat was slecht voor de menselijke geest. En bovendien was het niet nodig, want we gingen de tijd tegemoet van de informatietechnologie en dan zou iedereen van alles kunnen opzoeken op Internet. Een gigantische denkfout, want als je van niks weet, ga je het ook niet opzoeken... Dus domheid en een gebrek aan kennis van de geschiedenis? Ach, het gaat ook eigenlijk altijd samen".

De Commissie De Rooy legt ook flinke nadruk op het begrip historisch besef, maar accepteert helaas de huidige verhoudingen in urenaantallen in het bestaande onderwijs. Dat betekent dat de uitspraak van Smalhout helaas zal gaan gelden voor ruim 60% van de leerlingen in de bovenbouw van het VMBO, want daar is het vak geschiedenis en staatsinrichting min of meer overgelaten aan de welwillendheid van scholen en accepteert de overheid zelf dat de opleiding tot mondige burgers voor een groot deel gepaard gaat worden zonder enig historisch besef.

De VGN dringt aan op het opnemen van waarborgen in de wettelijke bepalingen voor de aanwezigheid van historisch besef in de beroepsgerichte opleidingen in met name vmbo en mbo, want deze toekomstige (vaak nog leerplichtige) volwassenen worden toch niet uitsluitend opgeleid in hun beroepsgerichte varianten, maar worden ook vaders en moeders en staatsburgers. Daarom moet de algemene kennis in de avo-vakken niet overboord gezet worden op deze niveau's.

De VGN erkent dat geschiedenis en staatsinrichting een moeilijk leerbaar vak is voor bepaalde categorieën leerlingen, en dat er daarom moet worden geïnvesteerd in de ontwikkeling van doelgerichte didactiek en adequate opleiding voor onderwijsgevend. De VGN ondersteunt van harte de voorstellen in dezen van de commissie-De Rooy voor de oprichting van het historisch didactisch instituut, dat onderzoek kan doen naar de leerbaarheid e.d. van het vak en dat ondersteuning moet bieden bij de invoering van de inrichting van een vernieuwd programma (zonder vooruit te lopen op de uitkomsten van de ledenraadpleging vanmiddag.)

Het bestuur van de VGN is blij met de coöperatie van de NVLM voor het combivak. De VGN zou het zeer betreuren als het vak maatschappijleer als een zelfstandig vak ophoudt te bestaan. Daarom moet er een verantwoorde plaats gevonden worden in de Tweede Fase voor een zelfstandige positie van dit vak, met behoud vanzelfsprekend van de positie van het vak geschiedenis en staatsinrichting. Deze vakken vormen de basis voor de opvoeding tot democratische waarden en normen en moeten derhalve prominent aanwezig in het curricu-

lum in het verplichte deel voor alle leerlingen, waarbij vanzelfsprekend de lestijd op de scholen zodanig is dat er verantwoord kan worden lesgegeven. Daarom zouden we graag zien dat het combivak in het vmbo kan worden ingevoerd in het verplichte deel.

Het invoeren van nieuwe plannen kan niet budgettair neutraal, een afschuwelijk eufemisme, dat inhoudt, dat in het onderwijs wel alles op een koopje kan. Wij hopen op een forse impuls in het onderwijs in tijd en in geld.

In ons persbericht schreven we:

"Wij pleiten voor een vervolgtraject waarin voldoende tijd wordt gestoken in de implementatie van het vernieuwde onderwijsprogramma. Vele voorgestelde vernieuwingen kunnen pas worden ingevoerd na zorgvuldige experimenten: met name het nieuwe concept van het centraal schriftelijk eindexamen. Bovendien moet er tijd gegund worden aan de collega's die het nieuwe programma moeten gaan invoeren, want zij hebben hun handen vol gehad aan de invoering en ontwikkeling van de tweede fase en het vmbo en mogen niet weer belast worden met grote onzekerheid over een nieuwe ingrijpende onderwijsverandering."

Een ander punt waar wij als vakinhoudelijke vereniging zeer alert op moeten zijn, is het effect van de huidige neoliberale tendens van deregulering. Dat dwingt tot een ander beleid op korte termijn!

Een korte schets waar deregulering toe kan leiden: Op de scholen vallen nu de beslissingen over lesuren en lesverdeling.

Het bestuur kreeg een dramatisch voorbeeld van een school voor vmbo in Rotterdam: gs/si weg uit de derde klas en zelfs uit 2 vmbo. Immers het aantal uren is niet meer landelijk voorgeschreven, maar is slechts een advies en dat kan je naast je neerleggen. Het 'gevecht om de uren' vindt dus niet op niveau van het ministerie plaats, maar moet worden gevoerd door de docenten op de eigen school.

Misschien moet VGN de voorlichtingstaak op zich nemen en een brugfunctie of platform gaan vormen tussen scholen onderling om de leden ideeën te geven hoe andere scholen bepaalde problemen oplossen.

Een tweede voorbeeld: staatssecretaris Adelmund heeft de plannen voor de aanpassing van de basisvorming naar de Onderwijsraad gestuurd om advies. Daarin vraagt zij om toe te staan dat leerkrachten in gecombineerde vakken bijvoorbeeld aardrijkskunde, geschiedenis en economie, die een bevoegdheid hebben in één vak, ook bekwaam te verklaren voor de andere vakken. Ze laat de vrijheid aan de scholen zelf.

Het houdt verandering van beleid in en moet dus instemming krijgen van de MR! Hier ligt dus een mogelijkheid om op school rechtstreeks invloed uit te kunnen oefenen. De VGN staat natuurlijk voor een goede en verantwoorde vakinhoudelijke kwaliteit van de docent. U zult er meer over horen.

Kees Weltevrede

Foto's van de jaarvergadering van de VGN op 24 maart 2001.

Hongerdoos

De *Hongerdoos* is een project van het Centrum voor Mondiaal Onderwijs. In de *Hongerdoos* vindt u de volgende onderdelen:

- het scriptiepakket *Hongerwinter* (25 pagina's tekst en foto's) in ringband
- een ganzenbordspel over de hongerwinter
- overdrukken van krantenartikelen uit en over de tijd van de hongerwinter
- een spottende affiche over de Duitse Winterhulp-actie
- een zakje met 3 tulpenbollen
- een receptenkaart met een recept voor tulpenbollensoep uit een van de 'oorlogskookboeken'
- een puntzakje met 25 tot 30 gram cichorei
- een receptenkaart voor het zetten van cichorei-koffie, eveneens uit een van de 'oorlogskookboeken'
- een (zoet)houtje om op te bijten

N.B.: de tulpenbollen zijn niet bespoten en kunnen veilig geproefd worden ...

Hongerwinter is te bestellen bij:

In Vlaanderen bij:

• Centrum
• voor
• Mondiaal
• Onderwijs

Centrum voor Mondiaal Onderwijs
Postbus 9108
6500 HK Nijmegen
tel. 024-3613074
fax. 024-3613014
e-mail: cmo@bw.kun.nl
<http://www.cmo.nl>

Vlaamse Scriptieservice
Jules de Saint Genoisstraat 123
9050 Gentbrugge
tel. 09-2105511
fax 09-2320219
e-mail: press.news@pandora.be

De prijs is f 8,50 (losbladig) of
f 9,50 (in ringband),
beide excl. porto.

De prijs is 225 Bfr. (losbladig) of
265 Bfr. (in ringband),
beide excl. BTW en excl. porto.

Nascholing Katholieke Universiteit Nijmegen 2001

'Sovjet Unie, een systeem onder spanning'

Op vrijdag 28 september 2001 biedt de afdeling Geschiedenis van de KUN in samenwerking met het Instituut voor Leraar en School (ILS) en de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) een nascholingsconferentie aan over het CE-onderwerp 'Sovjet Unie, een systeem onder spanning'.

- 9.30 uur: Inschrijving en ontvangst
10.00 uur: prof. dr. Anton van de Sande (KUN/UL), *Welkomstwoord*
10.15 uur: drs. Peter Wester, voorzitter Stofomschrijvingscommissie, *Inleiding op de stofomschrijving*
11.00 uur: Keuzelezingen
- prof. dr. Wil van den Bercken (UU/KUN), *Ideocratie en partocratie. Aspecten van het Sovjet systeem.*
- dr. Lout Bots (KUN), *De Planeconomie onder Stalin.*
12.15 uur: Frans van Agt, oud-ambassadeur te Moskou, 'Ziende blind, horende doof'. *Sovjetologen en de nadagen van het systeem.*
13.00 uur: Lunch en informatiemarkt.
14.00 uur: Keuze uit vier workshops:
- drs. Harry Havekes, docent geschiedenis en CKV aan de SG Stevensbeek: *De Grote Utopie: Avant-garde kunst en macht.* Er is een lange weg afgelegd vanaf de vernieuwende avant-garde, direct na de Russische Revolutie, tot aan het sociaal-realisme, dat sinds 1934 de officiële kunst van de Sovjetunie was. In de workshop wordt door systematische analyse en interpretatie van beeldend materiaal duidelijk gemaakt hoe de vernieuwing in kunst gesmoord werd door een totalitair systeem en verviel in een academisch, functionele iconografie.
- drs. Jan de Vries, vakdidacticus geschiedenis en staatsinrichting bij het ILS-KUN: *Vrijheid, gelijkheid en de dood. Samenwerkend leren met primaire bronnen.*

In de workshop wordt, met bronnen over het verloop en de gevolgen van Stalins vijfjarenplannen, gewerkt met verschillende vormen van groepswerk/samenwerkend leren.

- drs. Theo van Zon en mevrouw drs. Corien Vuurman, vakdidactici geschiedenis en staatsinrichting bij het ILS-HAN:

Een webquest over de SU onder Stalin: een internetonderzoek.

Deelnemers aan de workshop maken kennis met de mogelijkheden van webquests in het algemeen. Daarnaast zal een concrete webquest naar aanleiding van het eindexamenonderwerp worden ontwikkeld. Het bezoeken en beoordelen van sites is daarbij een belangrijk onderdeel.

- drs. Jan-Maarten de Wit en drs. Ricardo Eshuis, docenten geschiedenis aan het Liemers College en de SG Stad en Esch:

CSE nu en straks; wat betekenen de voorstellen van de commissie De Rooy?

Het CSE legt een grote druk op lestijd, leerlingen en docenten. In de workshop kunnen deelnemers hun problemen en oplossingen ter bespreking voorleggen. Specifieke aandacht zal worden geschonken aan de voorstellen van de commissie De Rooy. Zijn de voorstellen een verbetering of een verslechtering?

- 15.00 uur: Pauze en informatiemarkt.

- 15.30 uur: Keuze uit vier workshops: zie boven.

- 16.30 uur: Afsluitend drankje en informatie over docentennetwerk.

De kosten voor de conferentie bedragen f 175,- p.p., inclusief reader, koffie/thee, lunch en afsluitend drankje.

U kunt zich voor deze studiedag inschrijven bij: Mw. Andrea van Aken. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Bureau NDO. Postbus 30011, 6503 HN Nijmegen.

E-mail: Andrea.vanAken@fe.han.nl

De Leidse nascholing 2001

**De Sectie Nascholing van het ICLON en de Opleiding
Geschiedenis van de Universiteit Leiden organiseren op**

Zaterdag 22 september 2001

een studiedag over het CE-onderwerp voor 2002-2003: 'Een systeem onder spanning. De geschiedenis van de Sovjetunie onder Stalin en Brezjnev.' Deze studiedag is bedoeld voor geschiedenis-docenten en andere belangstellenden en dient als voorbereiding op het examenonderwerp.

Het programma bestaat uit plenaire lezingen en een aantal workshops. Deskundige sprekers behandelen de hoofdvraag en de deelvragen van het examenonderwerp en verstrekken nuttige achtergrondinformatie over de historische context.

Sprekers op deze dag zullen onder andere zijn:

- Prof.dr. J. Löwenhardt (University of Glasgow) over het einde van de Sovjet Unie, met een terugblik op het falen van het communistische systeem;
- Dr. J. de Jager (Universiteit van Amsterdam) over oppositie, dissidentie en de rol van de intelligentsia onder het Sovjet-systeem;
- Prof.dr. R.T. Griffiths (Universiteit Leiden) over Stalin's planeconomie: industrialisatie en collectivisatie;
- Drs. H. Kern (Universiteit Leiden) over 'the missing link': de periode Chroesjtjov als scharnierpunt in de Sovjet-geschiedenis;
- Drs. E. Dirksen (Universiteit van Amsterdam) over de economische stagnatie onder Brezjnev;
- Dr. C. Musterd (Universiteit Leiden) over het ontstaan en de verklaring van de Perestroika ('een onvolkomen revolutie van bovenaf');
- In de praktijk-seminars, onder leiding van drs. J. Walhain, wordt kant-en-klaar lesmateriaal voor de eindexamenstof aangeboden.

De kosten voor de studiedag bedragen f 185,- per persoon.

Hierbij is inbegrepen een lunch, koffie/thee en de syllabus.

Leden van de VGN krijgen f 10,- korting en betalen dus f 175,-.

U kunt zich reeds voorlopig inschrijven bij:

ICLON - Sectie Nascholing

t.a.v. Mw. I.C. Leenstra, Postbus 9555, 2300 RB Leiden.

Universiteit Leiden

DE SOVJETUNIE:

EEN SYSTEEM ONDER SPANNING, 1917-1991

Het Oost-Europa Instituut en het Centrum voor Nascholing Amsterdam verzorgen in het najaar van 2001 eendaagse nascholingscursussen voor het eindexamen geschiedenis:

DATA: vrijdag 28 september 2001
vrijdag 12 oktober 2001
vrijdag 9 november 2001

PROGRAMMA: ■ *De Russische traditie* door dr. Marc Jansen (Oost-Europa Instituut): Hoe uniek is de Russische geschiedenis en welke plaats nemen Stalin en Brezjnev daarin in?
■ *Stalin en het Stalinisme* door dr. Erik van Ree (Oost-Europa Instituut): Hoe interpreteren we Stalins persoonlijke macht, de rol en betekenis van politieke terreur en de opmerkelijke mate van maatschappelijke participatie en enthousiasme?
■ *Brezjnev en de ontwikkeling van het Sovjetcommunisme* door dr. André W.M. Gerrits (Oost-Europa Instituut) Hoe moeten de jaren onder Leonid I. Brezjnev worden beoordeeld: als de jaren van 'grote stagnatie' of als de periode van ongekende voorspoed, macht en aanzien?

INFORMATIE EN INSCHRIJVING:

Universiteit van Amsterdam
Projectgroep contractactiviteiten
Spuistraat 210
1012 VT Amsterdam
tel. 020-525 4594
email pca@hum.uva.nl
www.hum.uva.nl/contractonderwijs

■ *Parallele lezingen en workshops o.a. door vakdidactici van het Centrum voor Nascholing over:* Vrouwen, jeugd en het Sovjetexperiment - De Sovjetunie en de nieuwe media - De Sovjetunie in bewegende beelden - Literatuur als bron van de Sovjetgeschiedenis - Didactische workshop n.a.v. lezingen
■ *Afsluiting: De Homo Sovieticus* door dr. Arno Langelier (Oost-Europa Instituut): Hoe het Sovjetcommunisme mens en maatschappij veranderde?

Lijst van VGN-commissies

• Onderwijs Advies Commissie (OAC)

Hanneke Tuithof, *voorzitter*,
Griftkade 12bisA, 3572 TZ Utrecht.
E-mail: H.Tuithof@ivlos.uu.nl
Paul van Leeuwen, *secretaris*,
Everdrift 4, 5431 LV Cuyk.
Tel. 0485-314598.
Diana Jansen, Mr. Tripkade 16,
3515 BC Utrecht. Tel. 030-272 1380.
Mirjam Beekmans, Sneeuwheide 23,
5704 HB Helmond. Tel. 0492-518 152.
Wiel Lenders, Emmalaan 5,
6571 AK Berg en Dal. Tel. 024-6844 168.
Maria Boersen, Anna Paulownalaan 5,
1412 AK Naarden. Tel. 035-6946 926.

• Didactiek- en activiteitencommissie

Louis Nolet, *voorzitter*, Reestraat 32,
6531 JM Nijmegen.
Tel. 024-3550749, fax 024-3449 794.
E-mail: Louis.Nolet@edu.han.nl
Will Bouwman, Kloosterstraat 47,
5708 GM Helmond. Tel. 0492-534709.
Tineke de Danschutter, Van Deyssellaan 40,
9721 WV Groningen. Tel. 050-5251 298.
Bernardine Beenackers-Heeren,
Adm. Helfrichstraat 10, 9801 EM Zuidhorn.
Tel. 0594-503365.
Esther Koops, Kolfstraat 35,
9717 GP Groningen. Tel. 050-3111634.
Marcel Nonhebel, Archimedesstraat 117,
2517 RT Den Haag. Tel. 070-3603205.

• Commissie Vrouwen- en Gendergeschiedenis

Marianne Zewald, *voorzitter*,
Vijverlaan 2, 2012 RC Haarlem.
Tel. 023-528 3325.
E-mail: Zewald@XS4all.nl
Gerda Geerdink, *penningmeester*,
Van Oldenbarneveldtstraat 34,
6512 AX Nijmegen. Tel. 024-324 0054.
E-mail: Gerda.Geerdink@pa.han.nl
Fia Dieteren, Joris Ivenslaan 9,
1325 LV Almere. Tel. 036-535 4843.
Nienke Landman, Elftkolk 4,
8017 NW Zwolle. Tel. 038-46000 39.
Corien Vuurman, Heeskesacker 11-35,
6546 JB Nijmegen. Tel. 024-3787135.
Sandra Smeets, Oude Weurtseweg 78,
6541 PJ Nijmegen. Tel. 024-3783456.

• Redactie Kleio

Jan van Oudheusden, *voorzitter*,
Massenetstraat 21, 5144 WP Waalwijk.
Tel. 0416-337430.
E-mail: jan.oudheusden@wxs.nl
Hans Pols, *secretaris*,
Van Aerssenstraat 140, 2582 JT Den Haag.
Tel. 070-3501 380.
E-mail: j.pols@penta.nl
Tineke Bogaerts-Stoopman, *eindredacteur*,
Omloop West 9, 3402 XM IJsselstein.
Tel. 030-688 3576, fax 030-688 8459.
E-mail: c.bogaerts@hccnet.nl
Carla Van Bortel, Langemeijerstraat 13,
5473 GS Heeswijk Dinther.
Tel. 0413-292996.
Huub Oattes, Roerdomp 80,
3641 TK Mijdrecht. Tel. 0297-281197.

Marijke Meuwissen, Simplonbaan 17,
3524 BG Utrecht. Tel. 030-2731 670.
Stefan Boom, Albrechtlaan 28,
1404 AL Bussum. Tel. 035-6948 742.
Cees Bol, Fazantenkamp 387,
3607 XC Maarssenbroek. Tel. 0346-565712.
Hans Moors, Groenewoudseweg 50,
6524 VB Nijmegen. Tel. 024-328 14 36.
Maria van Haperen, Korte Kerkstraat 14,
5524 AX Steensel. Tel. 0497-517573.

• Commissie Volwasseneneducatie

Iet Attema, *voorzitter en penningmeester*,
Transvaalkade 29 II, 1092 JL Amsterdam.
Tel. 020-693 1572.
Jorien Ruyters, *secretaris*, Petrus Donders-
straat 54, 5614 AH Eindhoven.
Tel. 040-2126 508.
Chris van Asperen, Pastoor Versteegstraat 7,
6687 AH Angeren. Tel. 026-325 8219.
Elselien van Gils, Nieuwendammerdijk 177,
1025 LH Amsterdam. Tel. 020-6323 927.
Constance Sciarone, Hooglanden 33,
9801 LA Zuidhorn. Tel. 0594-503 755.

• Commissie PaBo

Marjan de Groot, *voorzitter*,
Rompertdreef 26, 5233 EK Den Bosch.
Tel. 073-6420 692.
Hans Keissen, *secretaris*,
J. Calsstraat 25, 1067 WE Amsterdam.
Tel. 020-6146 734.
Theo Beker, Thesaurierweg 8,
6525 ES Nijmegen. Tel. 024-3555 224.
Marjolein du Jour, Dibbetsstraat 41,
2518 PN Den Haag. Tel. 070-3651 027.
Francien van der Meer, Grevelingen 90,
1826 AP Alkmaar. Tel. 072-5611 297.
Cees van der Kooij, De Hulst 53,
9301 PC Roden. Tel/fax 050-5018 947.
Gert Olthof, Persingensestraat 6,
6575 JB Persingen. Tel. 024-6843193.

• Commissie Havo/Vwo

Elise Storck, *voorzitter*,
Lange Hil 90, 4822 AA Breda.
Tel. 076-5420592.
E-mail: estorck@wanadoo.nl
Marijke van Vliet, *secretaris*,
Boeroestraat 6, 3312 HC Dordrecht.
Tel. 078-635 1243.
E-mail: mevanvliet@planet.nl
Leo Dalhuisen, Kortenaerlaan 18,
2121 XK Bennebroek. Tel. 023-584 9441.
Greetje de Vries, Winschoterdiep 155f,
9724 GR Groningen. Tel. 050-318 2317.
Ad Oostveen, Helmondseweg 95,
5721 GB Deurne. Tel. 0493-319 460.

• Commissie Bavo/VMBO

René Corbeij, *voorzitter*,
Specht 19, 3766 WN Soest.
Tel. 035-6023 741.
E-mail: rcorbeij@casema.net
Hans Werker, *secretaris*,
Nassaustraat 4, 2771 DV Boskoop.
Tel. 0172-216313.
E-mail: freya@consunet.nl
Marie-Jes Boonekamp-Wingen,
Notgerusweg 23, 6212 BJ Maastricht.

Tel. 043-3211534.
Joost Dik, Buitenhof 10,
3353 HB Papendrecht.
Tel. 078-6413 422.
Theo Veldhuis, Schapendrift 61,
9411 BM Beilen. Tel. 0593-525630.

• Commissie Lerarenopleidingen

Marianne Zewald, *voorzitter*,
zie verder Cie. Vr en G.
Frits Rovers, *secretaris*,
Jacob Obrechtstraat 83, 1071 KK
Amsterdam. Tel. 020-6756 333.
Email: dfe@xs4all.nl
Thijs van Vugt, *penningmeester*, Akerweg 11,
6438 BS Oirsbeek. Tel. 046-442 4911.
Annette Wind, Gerard Reijntstraat 13,
2593 EA Den Haag. Tel. 070-347 8916.
Janneke Riksen, Linnaeuslaan 87,
3571 TV Utrecht. Tel. 030-273 0916.

• Intercommissie KNHG/VGN

Secretariaat, KNHG, Postbus 90406,
2905 LK Den Haag. Tel. 070-3140 363.
Fax 070-3140 637.
E-mail: knhg@knhg.nl

Jan van der Dussen, *voorzitter*,
Molenberglaan 81, 6416 EL Heerlen.
Tel. 045-571 0851.
Maria Grever, Instituut Geschiedenis en
Kunst KUN, Postbus 9103,
6500 HD Nijmegen. Tel. 024-3615761.
Ineke Veldhuis-Meester,
zie verder bij VGN-bestuur voor in *Kleio*.
Huub Kurstjens, Nijenkamp 13,
6651 HG Druten. Tel. 0487-513119.
E-mail: huub.kurstjens@cito.nl
Kees Bogaerts, Omloop West 9,
3402 XM IJsselstein. Tel. 030-688 3576.
E-mail: c.bogaerts@hccnet.nl

• VGN-vertegenwoordiger in de Atlantische Onderwijscommissie

Harald Buskop, Sportlaan 370,
2566 LP Den Haag. Tel/fax 070-364 8946.
E-mail: hbuskop@worldonline.nl

• VGN-ambassadeur buitenland

Hélène Budé-Janssens,
Patrijslaan 12a, 2261 ED Leidschendam.
Tel. 070-3277923.

Internetsite van de VGN:

<http://home.wxs.nl/~srd/vgn.htm>

Hier vindt u de e-mailadressen van de commissieleden.